

SOCRATES

2017, NR. 2 (8)

Rīgas Stradiņa universitātes
Juridiskās fakultātes
elektroniskais juridisko
zinātnisko rakstu žurnāls

Rīga Stradiņš University
Faculty of Law
Electronic Scientific
Journal of Law

Socrates: Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls = Rīga Stradiņš University Faculty of Law Electronic Scientific Journal of Law. Rīga: RSU, 2017, Nr. 2 (8). 119 lpp.

Redkolēģija / Editorial Board

Jānis Gardovskis (vadītājs) – *Dr. habil. med.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Iveta Ozolanta – *Dr. habil. med.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Andrejs Vilks (atb. zin. redaktors) – *Dr. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Vladimirs Eminovs – *Dr. habil. iur.*, profesors, Maskavas Valsts juridiskā universitāte, Krievija
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Viktors Justickis – *Dr. habil. iur.*, profesors, Viļņas Mikola Romera universitāte, Lietuva
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore, Rīgas Stradiņa universitāte, Latvija
Valters Kego (*Walter Kego*) – Zviedrijas Drošības un politikas attīstības institūts, Zviedrija
Ando Leps – *Dr. habil. iur.*, profesors, Tallinas universitāte *Nord*, Igaunija
Jaceks Zeļinskis (*Jacek Zielinski*) – *Dr. habil. sc. pol.*, profesors, Siedlces Dabas un humanitāro zinātņu universitāte, Polija
Alvīds Šakočs (*Alvydas Šakočius*) – *Dr. iur.*, profesors, Lietuvas Militārā akadēmija, Lietuva
Vitolds Zahars – *Dr. iur.*, profesors, Daugavpils Universitāte, Latvija
Natālija Gutorova (*Nataliya O. Gutorova*) – *Dr. iur.*, profesore, Poltavas Tiesību institūts, Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina
Vitālijs Paškovs (*Vitaliy M. Paschkov*) – *Dr. iur.*, profesors, Poltavas Tiesību institūts, Jaroslava Gudrā Nacionālā juridiskā universitāte, Ukraina

Redakcijas padome / Editorial Council (Rīgas Stradiņa universitāte)

Jānis Baumanis – *Dr. iur.*, vadošais pētnieks
Jānis Grasis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Osvalds Joksts – *Dr. habil. iur.*, profesors
Aldis Lieljūksis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Sandra Kaija – *Dr. iur.*, profesore
Uldis Ķinis – *Dr. iur.*, asoc. profesors
Andrejs Vilks – *Dr. iur.*, profesors
Tenis Nigulis – Izdevniecības un poligrāfijas daļas vadītājs

Visi žurnālā ievietotie raksti ir recenzēti. / All journal articles are reviewed.

Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta. / Upon citing the journal article, reference to the journal is mandatory.

Autoru viedoklis var nesaskanēt ar redkolēģijas viedokli. / Opinion of authors may not coincide with the editorial views.

Par faktu pareizību atbild autori. / The authors are held responsible for the truthfulness of the facts.

Redaktori / Editors: Regīna Jozauska un Ināra Mikažāne (latviešu val.), Jānis Zeimanis (angļu val.)

Korektores / Correctors: Indra Orleja (latviešu val.), Regīna Jozauska (angļu val.)

Maketētāja / Layout: Ilze Stikāne

Tehniskā redaktore / Layout editor: Ilze Reitere

RSU IPD Nr. 17-160

© Rīgas Stradiņa universitāte, 2017

Dzirčiema iela 16, Rīga, LV-1007

ISSN 2256-0548

Saturs / Contents

Saturs / Contents	3
Priekšvārds	5
Preface	7
<i>Jacek Zieliński</i> . Changes in the Polish Policy of Application of Criminal Law after 2016	9
Izmaiņas Polijas krimināltiesību piemērošanas politikā pēc 2016. gada (Kopsavilkums)	12
<i>Sandra Kaija</i> . Izmeklēšanas noslēpums procesā par noziedzīgi iegūtu mantu	14
Secret of Investigation in Proceedings Regarding Criminally Acquired Property (Abstract)	23
<i>Aldona Kipāne</i> . Kriminalitātes izpausmes forma – kibernoiedzība: kriminoloģiskie aspekti	25
Cyber Crime as Form of Criminality: Criminological Aspect (Abstract)	40
<i>Vitaly Bury</i> . Legal Gaps in Progressive System of Resocialisation of Convicts in the Republic of Belarus	44
Juridiskie trūkumi notiesāto personu resocializācijas progresīvajā sistēmā Baltkrievijas Republikā (Kopsavilkums)	48
<i>Larisa Doņina</i> . Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem	51
Problems Related to Delimitation of Hostage Taking Criminal Offense from Other Criminal Offenses against Personal Liberty (Abstract)	64
<i>Vitaliy M. Pashkov, Andrii A. Olefir</i> . Innovative Partnership as New Form of Public Procurement in the European Union	66
Inovatīvā partnerība kā jauna publiskā iepirkuma forma Eiropas Savienībā (Kopsavilkums)	78
<i>Anatolijs Kriviņš</i> . Atklātības principa nodrošināšana valsts un pašvaldību iepirkumos	81
Ensuring Transparency Principle of Public Procurement (Abstract)	93

<i>Aldis Dreiblatens</i> . Pašvaldību tiesību realizācijas problemātika Latvijas ostu tiesiskās aizsardzības jomā	95
Problems of Local Rights Issues for Legal Protection of Latvian Ports (Abstract)	100
<i>Laura Šāberte</i> . Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars	102
Medical Practitioners Right to Freedom of Religion when Providing Health Care Services in the Republic of Latvia. Constitutional Protection Framework (Abstract)	116
Autoru alfabētiskais rādītājs / Alfabetic List of Authors	119

Priekšvārds

Socrates kārtējā (8) izdevumā ir iekļauti raksti, kuru autori pārstāv dažādas Eiropas valstis, un tajos tiek atspoguļota daudzveidīga tiesiskā pieredze un atziņas. Rakstu saturs var izraisīt dažādu tiesību speciālistu – akadēmiskā personāla un praktiķu – interesi, un tie var būt noderīgi arī topošajiem juristiem.

Jurisprudence nevar lepoties ar izsvērtiem pētījumiem, kas būtu veltīti tiesiskās, t. sk. krimināltiesiskās, politikas analīzei. Taču tieši krimināltiesiskās politikas evolūcijai ir veltīts Polijas Siedlces Dabas un humanitāro zinātņu universitātes profesora **Jacka Zeļinska** (*Jacek Zieliński*) raksts par krimināltiesību piemērošanas prakses izmaiņām pēc 2016. gada. Lasītājiem varētu rasties retorisks jautājums – vai atbilstošas izmaiņas nebūtu nepieciešamas arī Latvijas krimināltiesiskajā politikā?

RSU profesore **Sandra Kaija** savā rakstā pievēršas teorētiskā un praktiskā aspektā nozīmīgas problēmas izziņai, kas ir saistīta ar izmeklēšanas noslēpumu kriminālprocesos par noziedzīgi iegūtu mantu. Neapšaubāmi, ka izmeklēšanas rezultātā iegūto datu konfidencialitātei par noziedzīgi iegūtu mantu ir specifiskas iezīmes, salīdzinot ar izmeklēšanas noslēpumiem kriminālprocesos kopumā.

Globalizācijas apstākļos, sevišķi pēdējos gados, izteikti strauji attīstās kibernetizējumi. Kopējā noziedzības struktūrā tie ieņem aizvien redzamāku vietu. Kibernetizējuma kriminoloģisko aspektu analīzei ir veltīts **Aldonas Kipānes** raksts, kura nozīmību akcentē fakts, ka kriminoloģiskā analīze ir kibernetizējumu apkarošanas un novēršanas pamatā.

Noziedzības novēršanas efektivitātes palielināšanā nenoliedzami liela nozīme ir noziedzīgos nodarījumus izdarījušos personu resocializācijai. Baltkrievijas tiesību speciālists **Vitālijs Burijs** (*Vitaly Bury*) ir izpētījis un apzinājis notiesāto personu ar brīvības atņemšanu saistīto sodu resocializācijas juridiskajām nepilnībām Baltkrievijas Republikā. Sekmīgai notiesāto personu resocializācijai nozīmīgi ir ne tikai juridiskie trūkumi, bet arī ieslodzīto pārdomāta sociālo kompetenču atjaunošana soda izciešanas laikā.

Jaunā tiesību speciāliste **Larisa Doņina** savā rakstā ir pievērsusies pašreiz nozīmīgas teorētiskas problēmas – ģilnieku sagrābšanas aspektu – izpētei un to norobežošanai no citiem pret personu vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem (piemēram, nelikumīgas brīvības atņemšanas un personas nolaupīšanas).

Ukrainas tiesību zinātnieki **Vitālijs M. Paškovs** (*Vitaliy M. Pashkov*) un **Andrijs A. Olefirs** (*Andrii A. Olefir*) krājumā ievietotajā rakstā apskata problēmu, kas varētu būt

saistoša visiem Eiropas tiesību speciālistiem, proti, par inovatīvo partnerību kā jaunu publiskā iepirkuma formu Eiropas Savienībā. Sekmīga ekonomiskā un sociālā attīstība var būt saistīta ar jaunām inovatīvām partnerības formām.

Latvijas tiesību zinātnieks **Anatolijs Kriviņš**, kurš specializējas iepirkumu tiesiskās regulācijas jomā, savā rakstā analizē atklātības principa nodrošināšanu valsts un pašvaldību iepirkumos, akcentējot, ka arī atklātībai un caurspīdīgumam, tai skaitā publisko iepirkumu jomā, ir jābūt zināmām robežām.

Latvijas tiesību zinātnē līdz šim nav pietiekoši pētīta ostu tematika. **Aldis Dreiblatens** savā rakstā analizē pašvaldību tiesības Latvijas ostu tiesiskās aizsardzības jomā. Nozīmīgākie problēmas aspekti ir saistīti ar valsts institūciju un pašvaldību kompetences noteikšanu.

Medicīnas tiesību speciāliste **Laura Šāberte** skar visai specifisku tēmu – ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijas Republikā. Jāatzīst, ka rakstā minētās problēmas aizvien varētu būt sastopamas Latvijas tiesiskajā praksē.

Ceram, ka *Socrates* 8. numura publikācijas ne tikai saistīs lasītāju uzmanību, bet arī raisīs radošas un produktīvas diskusijas.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, profesors,
atbildīgais zinātniskais redaktors

Preface

Another edition of *Socrates* (8) encompasses articles the authors of which represent various countries of Europe, thus reflecting diverse legal practice and conclusions. The contents of the articles will spark the interest of legal specialists – academic staff and practitioners, and it can also benefit the future lawyers.

Jurisprudence cannot boast of expanded researches which would be dedicated to analysis of legal policy, including criminal justice. However, exactly evolution of criminal law is the focus of the article by the Professor **Jacek Zieliński** of Siedlce University of Natural Sciences and Humanities in Poland; he studied changes in the Polish policy of application of criminal law after 2016. The reader might come to the question whether such changes would not be applicable in the Latvian policy of application of criminal law as well.

In her article, the Professor of RSU **Sandra Kaija** focuses on theoretical and practical aspects of the problem connected with the secret of investigation into criminal proceedings regarding criminally acquired property. Undoubtedly, confidentiality of the data on criminally acquired property obtained via investigation has more specific features compared to the secrets of investigation in criminal proceedings in general.

In the face of globalisation, especially in recent years, cybercrime is evolving rapidly. This has taken a more recognisable place in the overall structure of crime. Criminological analysis of cybercrime is what the article by **Aldona Kipane** explores, the importance of which is accentuated by the fact that criminological analysis is the basis of combating and preventing of cybercrime.

Resocialisation of convicts plays an important role in the improvement of efficacy of crime prevention. A legal specialist from Belarus **Vitaly Bury** has researched and acknowledged legal gaps in the progressive system of resocialisation of convicts in the Republic of Belarus. For a successful resocialisation of convicts not only legal improvements prove important, but also reinvigorated social rehabilitation of prisoners during the time of imprisonment.

The article by legal scientists of Ukraine **Vitaliy M. Pashkov** and **Andrii A. Olefir** presents a problem which might be binding to all legal specialists of Europe; namely, on innovative partnership as a new form of public procurement in the European Union. Successful economic and social development may be connected with new forms of innovative partnership.

Law scientist from Latvia **Anatolijs Krivins**, specialising in legal regulations in public procurement, in his article analyses the principle of transparency in the public procurement in state and municipality procurements; he stresses that publicity and transparency, including the field of public procurement, must have their defined borders.

The new legal specialist **Larisa Donina** in her article has addressed a currently important theoretical problem – hostage taking; she has researched it and studied ways of its foreclosure from other criminal offences directed against a person (for instance, deprivation of unlawful freedom and kidnapping).

Little research so far has been done in Latvian jurisprudence regarding the subject matter of ports and harbours. **Aldis Dreiblatens** analyses municipality rights for legal protection of Latvian ports in his article. The most problem areas concern defining the competencies of the state and local municipalities.

The specialist in medical rights **Laura Saberte** approaches a rather specific theme – rights to freedom of religion of medical practitioners when providing health care services in the Republic of Latvia. It must be acknowledged that the problems addressed in the article are still prevalent in Latvian legal practice.

Hopefully, *Socrates* 8 edition will not only attract the attention of the readers, but will also spark creative and productive discussions.

ANDREJS VILKS, *Dr. iur.*, Professor,
scientific editor

Changes in the Polish Policy of Application of Criminal Law after 2016

Dr. habil. sc. pol. Jacek Zieliński

Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Poland

ja-nka6@wp.pl

Abstract

The recent changes in the Polish Criminal Law assume elimination of contradictory or unclear provisions, facilitation of jurisdiction as well as preventive measures through sharper penalties and, among others, implementation of new remedies of a non-custodial nature. Yet, they seem to prove less effective than anticipated, thus two key issues have been represented in the article: whether increasing the criminal liability affects the reduction of crime, therefore it is an element of prevention, and whether the judiciary should act quickly or fairly in criminal proceedings. The increase of liability appears to be irrelevant since measures of this kind ought to be preceded by developing a specific and promoted legal state policy. However, the fact remains that cases are still seized by courts with the long-term nature. Therefore, it is necessary to clarify whether it is due to inefficiency of the judicial system, or a defect of the legal system constituted by the Parliament.

Keywords: Criminal Law, penalty, prevention.

Judicial reform has been implemented in Poland for some considerable time now. This also includes gradual amendments to penal law. The action assumes elimination of contradictory or unclear provisions, facilitation of jurisdiction as well as preventive measures through sharper penalties and, among others, implementation of new remedies of a non-custodial nature. On such basis, several issues arise; this Paper will focus on two of them.

The first issue: Could sharper penalties be an element of prevention? Opinions are divided. Increased fines for speeding or drunk-driving are likely deterrents. Will they play the same role in fighting domestic violence, sexual abuse, murder or even theft? Not necessarily, because it involves dealing with different characteristics of offenders. On the basis of seeking solutions three questions arise.

Firstly, freedom of the court in applying maximum and minimum penalties. Mitigation has been quite frequently referred to so far, and suspended sentences have been pronounced, even in serious offences like rapes (40 % with suspension). We would have to agree, however, with those who suggest that the problem concerns the application of law, not its content. Current reform efforts aim at administrative limitation of the leniency right and at giving suspended sentences through appeal at the request (or the order) of the Public Prosecutor – the Minister of Justice. The question arises: what is the essence of the reform – ensuring social justice or – under the slogan of social justice – imposing politically desirable reactions on courts. The problem may have, however, more complex consequences – within the meaning of the dismantling of judicial independence and objectivity of adjudication. Due to fear of their own existence, judges may begin to impose maximum penalties, thereby violating the principle of adequacy of punishment to guilt, and as a consequence of not applying suspension, affecting its constitutionally designated educational and preventive character. Contrary to appearances, this may encourage the patologization of particular social groups and vulnerability of courts to external influence.

The second problem related to the increase of penalties may actually be the question whether the state is prepared to the enforcement of punishment, and whether it has the sufficient infrastructure for detention, supervision of the convicted persons' behaviour outside a penitentiary and/or effective execution of sums decreed by judgments. The practice shows that this is problematic, therefore increasing the criminal liability means the depreciation of law which is deprived of real basis of feasibility.

The third problem to be aware of is that penitentiaries marginally perform their rehabilitation function, particularly towards those convicted for the most serious crimes – murders or rapes. There are no grounds to assume, with all responsibility, that signs of improvement observable in prison are of real and lasting nature. It may occur that deviants affect the behaviour of other inmates, who were put in prison merely because the court had been administratively prevented from applying a suspension of penalty against them. Serving the sentence and release does not solve the problem due to the effectiveness of supervision and the elimination of threats to society.

It was attempted to solve the problem through the amendment of the penal code (of 2015) [9] introducing new for the Polish penal pragmatics measures of non-custodial prevention: electronic control of residence, psychiatric therapy, addiction therapy as well as the possibility of applying an isolation precaution – a stay in a psychiatric institution as an additional penalty.

From the social point of view, the idea seems to be good as the primary responsibility of the state is to provide sense of security to all its citizens. The legislator did not amend, however, the basic law (they did not have such a majority) and the Ombudsman contested its decisions as unconstitutional at the Constitutional Court. In accordance with the Constitution nobody shall be subjected to medical experimentations without their consent. With the current medical knowledge, psychiatric therapy is

experimentation, and what is more important, compliance with the law, the statutory regulation is doubtful when a person who has already served the sentence, is involuntarily placed in a psychiatric institution for an indefinite period. One cannot be punished twice for the same offence. Another question is the objective of such an action. In the situation when the legislator does not have the possibility of amending the Constitution, introduction of those institutions is a political marketing measure.

The second issue is an attempt to solve the problem of simultaneous occurrence of the basis for the application of extraordinary mitigation and tightening of punishment [8, 30; 10]. The question arises whether mandatory implementation of one of the institutions is more important than optionality of the latter, or whether every time the decision ought to fall within the competence of the court. According to the doctrine, opinions are divided [6]. The fact remains that the court should first of all abide by general principles, and then particular ones, therefore it may impose lower or higher penalty. However, the logical contradiction may occur in the form of the simultaneous existence of conditions for leniency (cooperation and assistance) and tougher penalties (e.g. recidivism), when the court is allowed to impose the penalty at the upper limit or enlarge it by half.

Necessity for the resolution of at least two discrepancies is mentioned in literature:

- 1) an extraordinary mitigation of punishment in the case indicating the necessity of its extraordinary tightening [2];
- 2) an extraordinary tightening of punishment that has been extraordinarily mitigated [7, 374].

There are two approaches within that framework:

- 1) the declaration that the simultaneously existing conditions for leniency or tougher penalties cancel each other, therefore a punishment ought to be imposed according to regular principles [12];
- 2) the assumption that the acceptance of an extraordinary mitigation precludes an extraordinary tightening [1, 69]. The Supreme Court has endorsed the latter approach [3, 339].

In accordance with the amendment that was to resolve the problem of simultaneous occurrence of conditions for an extraordinary mitigation or tightening of punishment, the judiciary had been entitled to decide which prerequisites are considered essential when hearing cases. In other words, the court proceeds exclusively on the grounds of a selected basis, determining thereby the absence of illogical concurrence of adjudication standards [4, 453–454]. The solution seems to include judicial independence. The legislator has not determined the criteria for applying an extraordinary mitigation or tightening of punishment. Therefore the principle *lege non distinguente nec nostrum est distinguere* is in force.

There is still the unsolved problem of dealing with the occurrence of optionality of the basis for an extraordinary mitigation (or tightening) of punishment and its obligatory mitigation (or tightening). There is still a popular approach that although decision is at the discretion of the judiciary, we cannot talk about the reciprocal elimination of

an extraordinary mitigation or tightening, therefore – in consequence – about implementing the penalty within the framework of a regular legal threat as if there would not appear any circumstances for the extraordinary implementation of penalty [8, 30]. The approach may be dangerous from the social point of view.

Conclusion

It seems that the legislator is not able or does not want to create a uniform and transparent system of penal law which would clearly regulate particular situations or eliminate inaccuracies noticed in the process of applying the legislation. The institutional changes related to the judicial reform seem to be sufficient to assume that it is about the direct or indirect interference of administration with justice and discretionary power to decide which judgment meets the criteria for justice, and which has been given without them. However, there is no unambiguous opinion regarding the identification of the boundary between the recognition of dignity and rights of the convicted person and the recognition of citizens' right to safety.

Izmaiņas Polijas krimināltiesību piemērošanas politikā pēc 2016. gada

Kopsavilkums

Izmaiņas Polijas krimināllikumā paredz izvairīties no pretrunīgu vai neskaidru noteikumu formulējumiem, sekmēt tiesu iestāžu darbu un preventīvos pasākumus ar bargāku sodu palīdzību un pāri visam pielietojot jaunus tiesiskās aizsardzības līdzekļus, kas nav tieši saistīti ar brīvības atņemšanu. Tomēr šīs izmaiņas šķiet mazāk efektīvas, nekā sākotnēji iecerēts, tādēļ rakstā tiek akcentēti divi galvenie jautājumi: pirmkārt, vai kriminālatbildības palielināšana ietekmē noziedzības samazināšanos un tāpēc tā ir preventīvs elements; otrkārt, vai tiesu iestādēm ir jārikojas ātri vai taisnīgi kriminālprocesā. Atbildības pieaugums nav būtisks, jo šāda veida pasākumiem pirms tam ir jāizstrādā īpaša un atbalstīta tiesiskā valsts politika. Savukārt fakts ir tāds, ka lietu izskatīšana tiesā joprojām notiek ilgstoši. Bet būtu svarīgi noskaidrot, vai tas ir saistīts ar tiesu sistēmas neefektivitāti vai ar trūkumiem parlamenta izveidotajā tiesību sistēmā.

Atslēgvārdi: krimināltiesības, sods, profilakse.

References

1. Andrejew, I. *Kodeks karny. Krótki komentarz* (Eng. The Penal Code. Short Commentary). Warszawa, 1988.
2. Andrejew, I. Sporne kwestie w kodeksie karnym (Eng. Disputed Issues in the Penal Code), *Prokuratura i Prawo*, 1970, No 7.
3. Buchała, K., Ćwiakalski, Z., Szewczyk, M., Zoll, A. *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna* (Eng. Commentary on the Penal Code. General Section). Warszawa, 1994.
4. Buchała, K., Zoll, A. *Polskie prawo karne* (Eng. Polish Criminal Law). Warszawa, 1997.
5. Cieslak, M. *Zbieg szczególnego złagodzenia ze szczególnym obostrzeniem* (Eng. The coincidence of a special relaxation with particular focus). *Pal.*, 1977, No 5.
6. Glosa do uchwały SN z dnia 18 maja 1977 r., sygn. VII KZP 7/77 (Eng. Glose to the Supreme Court resolution of May 18, 1977, Ref. VII KZP 7/77). *OSP*, 1978, No 3.
7. Leśko, T. Glosa do wyroku SN z dnia 13 marca 1970 r., sygn. Rw 180/70 (Eng. Glose to the judgement of the Supreme Court dated March 13, 1970 Ref. RW 180/70). *OSP i KA*, 1971, No 9.
8. Stefańska, B. J., *Zbieg podstaw nadzwyczajnego złagodzenia i obostrzenia kary* (Eng. The coincidence of the baseline of extraordinary easing and tightening of punishment). *Prokuratura i Prawo*, 2017, No 2.
9. *Ustawa – Kodeks Karny* (Eng. Law – Criminal Code), 6/06/1997, Dz. U. 2016,1137.
10. Wolter, W. *Nadzwyczajne złagodzenie kary przestępcom powrotnym* (Eng. Extraordinary leniency of offenders). *Prokuratura i Prawo*, 1970, No 12.
11. Wyrok SN z dnia 11 czerwca 1990 r., sygn. V KRN 124/90 (Eng. Judgement of the Supreme Court of June 11, 1990, Ref. V KRN 124/90). *OSNKW*, 1991, No 1–3, poz. 5.
12. Wyrok SN z dnia 7 marca 1972 r., sygn. Rw 162/72 (Eng. Judgement of the Supreme Court of March 7, 1972, Ref. RW 162/72). *OSNPG*, 1972, No 7, poz. 104.

Izmeklēšanas noslēpums procesā par noziedzīgi iegūtu mantu

Dr. iur. Sandra Kaija

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
sandra.kaija@rsu.lv*

Kopsavilkums

Rakstā tiek analizēta izmeklēšanas noslēpuma pamatotība procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Kriminālprocesa likumā nav paredzēts kategorisks aizliegums iepazīstināt personu ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu materiāliem. Tomēr procesā par noziedzīgi iegūtu mantu izmeklēšanas noslēpuma saglabāšana un ievērošana ir nepieciešama, lai nodrošinātu pamata kriminālprocesa norisi, kas ļautu sasniegt Kriminālprocesa likuma mērķi, t. i., noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Skatot šo jautājumu, jāvērtē, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par nodarīto zaudējumu personas tiesībām un likumiskajām interesēm. Kritēriju noteikšanā, lemjot jautājumu par iepazīšanos ar lietas materiāliem, jābūt vienveidībai.

Atslēgvārdi: izmeklēšanas noslēpums, noziedzīgi iegūta manta, process.

Ievads

Raksts sagatavots, pamatojoties uz Satversmes tiesai sniegto viedokli lietā Nr. 2016-13-01 par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam (autore lietas izskatīšanā bija uzaicināta kā pieaicinātā persona). Satversmes tiesas spriedums tika pieņemts 2017. gada 23. maijā [14]. Jautājuma aktualitāti pamato arī tas, ka Satversmes tiesā ir saņemts vēl viens pieteikums par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un Kriminālprocesa likuma 631. panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, par kuru 2017. gada 10. aprīlī pieņemts lēmums par lietas ierosināšanu [13].

*Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu*

Raksta mērķis ir izpētīt izmeklēšanas noslēpuma pamatotību procesā par noziedzīgi iegūtu mantu, konstatēt problēmjautājumus un sniegt iespējamus risinājumus.

Rakstā izmantotas šādas tiesību normu interpretācijas metodes: sistēmiskā interpretācijas metode, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu saistībā ar citām tiesību normām, un teleoloģiskā interpretācijas metode, lai noskaidrotu tiesību normas jēgu, pamatojoties uz lietderīgu un taisnīgu mērķi, kas ar attiecīgo tiesību normu jāsasniedz.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē

Satversmes tiesā tika apstrīdētas normas par Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) [5] 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajam teikumam [6]. Apstrīdētajā normā noteikts, ka procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, un ar tiem drīkst iepazīties procesa virzītājs, prokurors un tiesa, kas izskata šo lietu. Kriminālprocesa likuma 628. pantā minētās personas ar lietas materiāliem var iepazīties ar procesa virzītāja atļauju un viņa noteiktajā apjomā.

Konstitucionālās sūdzības iesniedzēja uzskatīja, ka apstrīdētā norma neatbilst Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un tādējādi nenodrošina procesuālās vienlīdzības (līdzvērtības) principu, un pārkāpj tiesības uz taisnīgu tiesu. Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā noteikts: “Ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā” [6]. Šāda garantija atbilst svarīgākajos starptautiskajos tiesību aktos, piemēram, ANO Vispārējo Cilvēktiesību deklarācijas 10. pantā [2], Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā [3], ANO Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. pantā [1] deklarētajām tiesībām.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta pirmajā daļā noteikts, ka, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, ikvienam ir tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā. Tiesas spriedumu jādara publiski zināmu, taču preses un publikas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta tikumisku apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kurā to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu taisnīguma intereses.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā paredzētas divas galvenās taisnīgas lietas izskatīšanas garantiju grupas:

- 1) organiskās garantijas vērstas uz to, lai šāda lietas izskatīšana būtu iespējama, tādējādi valsts iestādēm tiek uzlikta virkne pienākumu (izveidot likumīgu tiesu, saglabāt neitralitāti, ievērot lietas izskatīšanas publiskumu u. tml.);
- 2) funkcionālās garantijas vērstas uz vienlīdzīguma nodrošināšanu visās procesa stadijās [16].

Secināms, ka konvencijas 6. panta prasība par procesuālās līdzvērtības nodrošināšanu ir pieskaitāma funkcionālajām garantijām.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Kriminālprocesa kvalitāte mūsdienu apstākļos diezgan bieži ir atkarīga no tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgas izskatīšanas nodrošināšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā. Starp Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļā noteiktajām cilvēka pamattiesībām ir valsts atzītas un aizsargātas cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Satversme arī garantē, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.

Kriminālprocesa likuma 17. pantā noteikts, ka kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas viņām nodrošina normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu.

Procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips darbojas visa kriminālprocesa laikā. Tomēr procesuālo pilnvaru līdzvērtība nenozīmē, ka visu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesībām un pienākumiem jābūt absolūti vienādiem.

Jāuzsver, ka šis princips ir reglamentēts diezgan vispārīgi un "līdzvērtīga īstenošana", protams, ir vērtējuma jēdziens, kas papildāms katrā konkrētā gadījumā. Tāpat jāatzīmē, ka šis princips nav identisks vienlīdzīguma principam. Vienlīdzīguma princips paredz vienādu attieksmi pret vienādā statusā un vienādos apstākļos esošām personām, savukārt procesuālo pilnvaru līdzvērtīguma princips var būt attiecināms uz dažādiem procesa dalībniekiem, kuriem kādā konkrētā brīdī procesā ir uzlikti vienādi pienākumi, piešķirtas vienādas tiesības u. tml. Šis princips nozīmē, ka procesa dalībniekiem jānodrošina līdzvērtīgas (bet ne obligāti vienādas) iespējas tās īstenot u. tml. Piemērojot praksē dažādas kriminālprocesa normas, tieši prakses darbiniekiem jābūt tiem, kas rūpīgi ievēro šo vienlīdzīguma idejas īstenošanu [19, 64].

Taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī pušu līdzvērtīgu iespēju principu. Tas paredz, pirmkārt, visām procesā iesaistītajām pusēm iespēju izklāstīt lietas apstākļus un, otrkārt, liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu [18, 6]. Tomēr jāņem vērā, ka tas nenozīmē, ka atsevišķos gadījumos (vai atsevišķu kategoriju lietās) šādas priekšrocības nevarētu būt pamatotas [17, 135].

Procesuālās līdztiesības princips (*equality of arms*) ir būtisks tiesību uz taisnīgu tiesu elements un vienlaikus arī tiesiskās vienlīdzības principa īpaša izpausme, kas attiecināma uz visu kategoriju tiesai pakļautajām lietām. Tas noteic, ka lietas izskatīšanas procesā procesa dalībnieku tiesībām jābūt taisnīgi līdzsvarotām (*fair balance*), proti, katram ir jābūt nodrošinātam ar adekvātām iespējām izmantot procesuālos līdzekļus, neesot nepamatoti nostādītam nelabvēlīgākā stāvoklī kā citi procesa dalībnieki. No procesuālās līdztiesības principa tādējādi izriet valsts pienākums izveidot tādu lietu izskatīšanas procesuāltiesisko regulējumu, kas to nodrošina [17, 134–135].

Risinot jautājumu par tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, svarīgi ir novērtēt, vai ierobežojums atbilst visiem pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitātes testā ietvertajiem kritērijiem:

- 1) pamattiesību ierobežojumam ar likumu;
- 2) leģitīmajam mērķim;
- 3) samērīgumam [15, 10].

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Pamattiesību ierobežojums ar likumu. Izvērtējot pamattiesību ierobežojuma atbilstību Satversmei, vispirms jāpārbauda:

- 1) vai ierobežojums noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, t. i., vai likums ir pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību;
- 2) vai likums ir izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām;
- 3) vai likums ir pietiekami skaidri formulēts, lai persona varētu izprast no tā izrietošo tiesību un pienākumu saturu un paredzēt tā piemērošanas sekas;
- 4) vai likums nodrošina aizsardzību pret tā patvaļīgu piemērošanu (piemēram, sk. Satversmes tiesas 2009. gada 4. februāra spriedumu lietā Nr. 2008-12-01 *Par Komerclikuma 142. panta otrās daļas un 284. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam* 10.1. punktu [15]).

Domājams, pirmie divi punkti šaubas nerada. Kriminālprocesa likuma 629. panta piektajā daļā paredzētais ierobežojums noteikts ar pienācīgā kārtā pieņemtu likumu, un likums ir pieņemts, ievērojot normatīvajos aktos paredzēto kārtību, kā arī likums ir izsludināts un publiski pieejams atbilstoši normatīvo aktu prasībām.

Lietā *Medvedyev un citi pret Franciju* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ja runa ir par to, vai ir ievērota prasība “likumā noteiktā kārtībā”, tad Konvencija būtībā atsauca uz nacionālo likumu un nosaka pienākumu ievērot nacionālā likuma materiālās un procesuālās normas [11].

Trešā punkta prasība, lai likums nodrošina aizsardzību pret tā patvaļīgu piemērošanu, var tikt istenota, ņemot vērā pieņemtā lēmuma pārsūdzību. Satversmes tiesa akcentēja, ka procesa virzītājs, kas vienlaikus ir viena no procesa par noziedzīgi iegūtu mantu pusēm, kas turklāt joprojām turpina izmeklēt noziedzīgo nodarījumu, pieņemot lēmumu par iepazīšanos ar noziedzīgi iegūtas mantas lietas materiāliem, rada pamatotās šaubas par šā lēmuma objektivitāti un neatkarību, ja saskaņā ar taisnīgas tiesas principu šāds lēmums netiek pārvērtēts tiesā. Tikai procesā, kurā tiek nodrošināts pušu līdzvērtīgu iespēju princips, var nonākt līdz taisnīgam tiesas nolēmumam pēc būtības. Likumdevējam būtu jāparedz kārtība, kas nodrošinātu pušu līdzvērtīgu iespēju principu šajās lietās, paredzot tiesai iespēju pārbaudīt procesa virzītāja lēmumu par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību, tādējādi nodrošinot personai efektīvu īpašuma tiesību aizsardzību. Tieši tiesa ir tas subjekts, kam, izskatot jautājumu pēc būtības, vienlaikus būtu jāveic ar mantu saistīto personu pamattiesību ievērošanas kontroles funkcija. Turklāt tiesa, izskatot lietu pēc būtības, jebkurā gadījumā iepazīstas ar visiem procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem [14]. Tādēļ KPL jāveic grozījumi, īstenojot Satversmes tiesas spriedumā noteikto. Jāņem vērā arī Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvā 2014/42/ES par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā norādīto, ka attiecīgajai personai ir efektīva iespēja pārsūdzēt lietas apstākļus, tostarp konkrētus faktus un pieejamos pierādījumus, kuri ir pamatā tam, lai īpašumu uzskatītu par iegūtu no noziedzīgas darbības [4].

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Tomēr var piekrist konstitucionālās sūdzības iesniedzējai, ka normā nav paredzēti kritēriji, pēc kuriem procesa virzītājam jāvadās, lemjot par atļaujas iepazīties ar lietas materiāliem izsniegšanu. Saeima savā atbildē norāda, ka šādā situācijā likumdevējam nav nepieciešams un pat nav iespējams noteikt precīzus un detalizētus kritērijus procesa virzītāja lēmuma pieņemšanai.

Arī Satversmes tiesa savā spriedumā norāda, ka kritēriji, kas procesa virzītājam jāņem vērā, lemjot par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem, jau šobrīd pastāv tiesību sistēmā un, sistēmiski interpretējot tiesību normas, ir tieši piemērojami, tāpēc tos atkārtoti ietvert normatīvajā regulējumā nav nepieciešams [14].

Neapšaubāmi, var piekrist Satversmes tiesai. Tomēr jāatzīst, ka KPL nav ievērota vienveidība, jo dažos gadījumos šādi kritēriji likumā ir noteikti, piemēram, KPL 60.² panta trešās daļas 1. punktā noteikts, ka viena no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pamattiesībām kriminālprocesā ir iepazīties ar tiem lietas materiāliem, ar kuriem pamatots ierosinājums piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, *ciktāl šāda piekļuve neapdraud citu personu pamattiesības, sabiedrības intereses un netraucē kriminālprocesa mērķa sasniegšanu* [5]; KPL 231. pants, kurā reglamentēta iepazīšanās kārtība ar materiāliem (pārskatiem par speciālajām izmeklēšanas darbībām, kā arī ar tehniskajiem līdzekļiem fiksētiem materiāliem, par kuriem procesa virzītājs atzinis, ka tiem nav pierādījumu nozīmes kriminālprocesā), kas nav pievienoti krimināllietai. Šī panta trešajā daļā noteikts, ka izmeklēšanas tiesnesis izvērtē pieteikumu, ņemot vērā materiālu iespējamo nozīmi kriminālprocesā un pieļautos cilvēka tiesību ierobežojumus, un var liegt iespēju iepazīties ar nepievienotajiem materiāliem, *ja tas var būtiski apdraudēt kādas kriminālprocesā iesaistītās personas dzīvību, veselību vai ar likumu aizsargātās intereses vai ja tas aizskar tikai trešās personas privātās dzīves noslēpumu* [5] (autore izcēlumi). Skaidra un precīza tiesiskā regulējuma, konkrētu kritēriju neesamība procesā par noziedzīgi iegūtu mantu var izraisīt personu tiesību nepamatotus pārkāpumus normas piemērošanas praksē, liedzot personām iespēju uz pilnvērtīgu tiesisko aizsardzību. Turklāt process par noziedzīgi iegūtu mantu visbiežāk (faktiski – vienmēr) tiks pabeigts ātrāk nekā pamata kriminālprocess, tādējādi persona, kuras intereses attiecīgais process skar, var vispār netikt iepazīstināta ar materiāliem, kas ir pamatā mantas atzišanai par noziedzīgi iegūtu. Tātad izmeklēšanas noslēpuma sargāšana šajā gadījumā ir izvērtējama ar vislielāko rūpību.

Legitīmais mērķis. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka ikviena personas pamattiesību ierobežojuma pamatā jābūt apstākļiem un argumentiem, kādēļ tas vajadzīgs. Tātad ierobežojumam jābūt noteiktam svarīgu interešu – legitīmo mērķu – labad. Pamattiesību ierobežojumus iespējams attaisnot ar dažādiem apstākļiem. Likumdevējam parasti ir konkrēti mērķi, kurus tas vēlas sasniegt ar tiesību normā noteikto pamattiesību ierobežojumu. Lai kādi būtu likumdevēja nolūki, pamattiesību ierobežojumu tas var noteikt tikai gadījumā, ja ar to tiek sasniegts kāds no Satversmes 116. pantā minētajiem

legitīmajiem mērķiem. Proti, pamattiesības var ierobežot, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Šīs piecas konstitucionāla ranga vērtības ir tie legitīmie mērķi, kuru labad var notikt pamattiesību ierobežošana (sk., piemēram, Satversmes tiesas 2009. gada 15. aprīļa spriedumu lietā Nr. 2008-36-01 [15]).

Kriminālprocesam raksturīga un būtiska pazīme ir ziņu iegūšana par faktiem, kas nepieciešamas taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam, un to fiksēšana krimināllietas materiālos. Process par noziedzīgi iegūtu mantu plašā izpratnē ir kriminālprocesuāla darbība, proti, tāda darbība, kas reglamentēta KPL. Arī Augstākā tiesa norāda, ka to, kāda darbība uzskatāma par kriminālprocesuālu darbību, nosaka pats Kriminālprocesa likums, proti, kriminālprocesuāla darbība ir tāda darbība, kas tiek regulēta Kriminālprocesa likumā [12]. Jebkuras procesuālās darbības veikšanai jābūt pamatotai, vērstai uz konkrētā mērķa sasniegšanu. Citiem vārdiem sakot, procesuālās darbības pamats ir apstākļu kopums, kas liecina par to, ka konkrētās procesuālās darbības izdarīšana ir nepieciešama KPL mērķa sasniegšanai.

Kriminālprocesā ir vērojama tendence paplašināt kriminālprocesā iesaistīto personu iespējas iepazīties ar krimināllietas materiāliem, lai īstenotu savas tiesības un brīvības. Tā ir ne tikai tradicionālā iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem, pabeidzot pirmstiesas procesu, bet arī saņemot dažādu dokumentu kopijas, piemēram, kratīšanas lēmuma un protokola kopijas (KPL 181. un 185. pants); pirms pieņemt lēmumu piemērot par drošības līdzekli, kurš saistīts ar brīvības atņemšanu, procesa virzītājs izsniedz personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ierosinājuma kopiju, kurā norādīts konkrētā drošības līdzekļa izvēles pamatojums ar konkrētiem, uz lietas materiāliem balstītiem apsvērumiem (KPL 246. pants); aizstāvim ir tiesības KPL 83. panta pirmajā daļā minētajos obligātās aizstāvības gadījumos iepazīties ar visiem lietas materiāliem no apsūdzības izsniegšanas brīža un saņemt šo materiālu kopijas (KPL 86. pants); protokola kopiju par aresta uzlikšanu mantai izsniedz pret parakstu personai, pie kuras izdarīta mantas aprakste, vai vienam no šīs personas pilngadīgajiem ģimenes locekļiem, bet, ja to nav klāt, – tās vietējās pašvaldības pārstāvim, kuras administratīvajā teritorijā mantai uzlikts arests (KPL 363. pants).

Taču iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem konkurē ar izmeklēšanas noslēpumu pirmstiesas kriminālprocesā. Visi krimināllietas materiāli nav atzīstami par izmeklēšanas noslēpumu, tomēr kriminālprocesa intereses prasa saglabāt noteiktu pirmstiesas procesā iegūtu ziņu par faktiem konfidencialitāti.

Kriminālprocesa likumā tiek izmantots jēdziens “izmeklēšanas noslēpums”, tas atspoguļots vairākos KPL pantos:

- 1) 219. panta (Automatizētās datu apstrādes sistēmā esošo datu kontrole) trešajā daļā – procesa virzītājs var aizliegt šai personai citu darbību veikšanu ar kontrolei pakļautajiem datiem, kā arī brīdina šo personu par izmeklēšanas noslēpuma neizpaušanu;

*Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu*

- 2) 234. panta (Krimināllietai nepievienotajos materiālos ietvertās informācijas aizsardzības pasākumi) pirmajā daļā – speciālās izmeklēšanas darbības veikšanas metodes, paņēmieni un līdzekļi, kā arī tās rezultātā iegūtās ziņas, kurām nav pierādījumu nozīmes kriminālprocesā, kurā šī darbība veikta, vai kuru izmantošana citā kriminālprocesā nav atļauta, vai kuras nav nepieciešamas sabiedrības drošības tūlītēja būtiska apdraudējuma novēršanai, ir valsts vai izmeklēšanas noslēpums, un personas par to izpaušanu atbild Krimināllikumā noteiktajā kārtībā;
- 3) 375. panta (Iepazīšanās ar krimināllietas materiāliem) pirmajā daļā – kriminālprocesa laikā krimināllietā esošie materiāli ir izmeklēšanas noslēpums un ar tiem drīkst iepazīties amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, kā arī personas, kurām minētās amatpersonas attiecīgos materiālus uzrāda šajā likumā paredzētajā kārtībā;
- 4) 629. panta (Tiesas process par noziedzīgi iegūtu mantu) piektajā daļā – procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, un ar tiem drīkst iepazīties procesa virzītājs, prokurors un tiesa, kas izskata šo lietu. Šā likuma 628. pantā minētās personas ar lietā esošiem materiāliem var iepazīties ar procesa virzītāja atļauju un viņa noteiktajā apjomā.

Process par noziedzīgi iegūtu mantu skatāms kontekstā ar Kriminālprocesa likuma 1. pantā noteikto mērķi – efektīvu krimināllikuma normu piemērošanu un taisnīgu krimināltiesisko attiecību noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Tādēļ rūpīgi jāizvērtē, vai konkrēts personu ierobežojošs procesuāls pasākums tiešām ir nepieciešams un vai tā piemērošana vispār vai noteiktā pakāpē ir uzskatāma par tiesiski attaisnojamu iejaukšanos personas darbībā. Jāatzīst, ka personu tiesības iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem nav absolūtas, un tās var tikt ierobežotas ar lēģitīmu mērķi neapdraudēt citu personu pamattiesības, sabiedrības intereses un netraucēt kriminālprocesa mērķa sasniegšanu. Šāds secinājums balstīts uz to, ka ziņas par faktiem, kuras ir procesa virzītāju rīcībā, objektīvi izraisa to personu interesi, kuras var pretdarboties kriminālprocesa interesēm. (Ar pretdarbošanos jāsaprot ne tikai dažādi noziedzīgā nodarījuma slēpšanas veidi un formas, bet tā jātulko plašāk, ar pretdarbošanos saprotot jebkuru personu apzinātu darbību ar mērķi kavēt kriminālprocesu un tā mērķa sasniegšanu.) Krimināllietas materiāli var saturēt informāciju, kas tieši vai netieši saistīta ar dažādu noslēpumu aizsardzību (personas privātās dzīves noslēpumu, valsts noslēpumu, komercnoslēpumu, izmeklēšanas noslēpumu u. c.), un tās neatļauta izplatīšana var pārkāpt kriminālprocesā iesaistīto un citu personu tiesības. Nepamatota pirmstiesas procesa datu izpaušana var nopietni sarežģīt arī kriminālprocesa, no kura izdalīti materiāli par noziedzīgi iegūtu mantu, izmeklēšanu, tās dēļ var zaudēt kriminālprocesā iegūtos pierādījumus, radīt apstākļus pierādījumu iespējamai iznīcināšanai, prettiesiski ietekmēt liecinošās personas, ļaut personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, izvairīties no pirmstiesas procesa un tiesas, vai citādi pretdarboties kriminālprocesam.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Lietā *Svipsta pret Latviju*, lietā *Miķelsons pret Latviju*, kā arī *Garcia Alva vs. Germany, Lietzow vs. Germany* [9, 10, 7, 8] u. c. lietās Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi krimināllietu efektīvas izmeklēšanas nepieciešamību, kas attaisnotu to, ka daļa no izmeklēšanas gaitā savāktās informācijas ir konfidenciāla un netiek izpausta, lai apsūdzētie nevarētu mainīt pierādījumus un traucēt likuma piemērošanu.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa norāda, ka šo legītīmo mērķi tomēr nedrīkst īstenot uz būtiska personas tiesību ierobežojuma rēķina. Vērtējot šo aspektu, jāmin KPL 628. pants, kurā *expressis verbis* noteikts procesa virzītāja pienākums izsniegt attiecīgajai personai – aizdomās turētajam vai apsūdzētajam un personai, pie kuras manta tika izņemta vai tai tika uzlikts arests, ja šādas personas attiecīgajā kriminālprocesā ir, vai arī citai personai, kurai ir tiesības uz konkrēto mantu – lēmuma kopiju par to, ka nolemts uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu.

Lēmumā procesa virzītājam jānorāda:

- 1) ziņas par faktiem, kas pamato mantas saistību ar noziedzīgu nodarījumu vai mantas noziedzīgo izcelsmi, kā arī to, kādi materiāli no izmeklēšanā esošās krimināllietas par noziedzīgu nodarījumu tiek izdalīti lietā par noziedzīgi iegūtu mantu;
- 2) kuras personas ir saistītas ar konkrēto mantu;
- 3) kādu rīcību ar noziedzīgi iegūtu mantu viņš ierosina (KPL 627. panta otrā daļa).

Tādējādi likumā paredzētas noteiktu personas tiesības saņemt informāciju par procesu par noziedzīgi iegūtu mantu noteiktā formā, proti, saņemt attiecīgā lēmuma kopiju bez īpaša pieprasījuma, turklāt tas notiek nekavējoties pēc lēmuma pieņemšanas. Līdz ar to apstrīdētā norma ļauj legītīmo mērķi īstenot vienlaikus ar kriminālprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesībām, jo paredz personai tiesības saņemt procesa virzītāja lēmuma kopiju, tādējādi saņemot informāciju arī par to, kādi materiāli no izmeklēšanā esošās krimināllietas par noziedzīgu nodarījumu tiek izdalīti lietā par noziedzīgi iegūtu mantu.

Samērīgums. Vērtējot samērīgumu, jānorāda, ka process par noziedzīgi iegūtu mantu tiek uzsākts savlaicīgas atrisināšanas un procesa ekonomijas interesēs, ja tam piekriņt uzraugošais prokurors. Procesā virzītājam ir tiesības pirmstiesas kriminālprocesā izdalīt no krimināllietas materiālus par noziedzīgi iegūtu mantu un uzsākt procesu tikai tajā gadījumā, ja pastāv šādi nosacījumi:

- 1) pierādījumu kopums dod pamatu uzskatīt, ka mantai, kura izņemta vai kurai uzlikts arests, ir noziedzīga izcelsme vai saistība ar noziedzīgu nodarījumu;
- 2) objektīvu iemeslu dēļ krimināllietas nodošana tiesai tuvākajā laikā (saprātīgā laika periodā) nav iespējama vai var radīt būtiskus neattaisnotus izdevumus.

Tas nozīmē, ka pamata process ir tikai pirmstiesas procesa stadijā (pirmstiesas izmeklēšanā vai kriminālvajāšanā), līdz ar to apstrīdētajā normā paredzētais ierobežojums tiek vērsts uz noziedzīgo nodarījumu efektīvu izmeklēšanu un citu personu tiesību aizsardzību, ar apstrīdēto normu var sasniegt ierobežojuma legītīmo mērķi.

*Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu*

Turklāt katram no procesiem ir atšķirīgi mērķi.

Vienā gadījumā kriminālprocesā jānoskaidro:

- 1) vai ir noticis noziedzīgs nodarījums;
- 2) persona, kura saucama pie kriminālatbildības;
- 3) vai ir pamats kriminālprocesa izbeigšanai, pabeigšanai vai virzīšanai uz tiesu (KPL 384. pants).

Tātad kriminālprocesā jāizlemj jautājums par personas vainas konstatāciju noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā.

Savukārt procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu tiesas uzdevums nav lemt jautājumu par personas vainu, bet par to, vai manta ir saistīta ar noziedzīgu nodarījumu, vai mantas izcelsme ir noziedzīga u. tml. atbilstoši KPL 630. pantā noteiktajam. Procesā par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu netiek risināts apsūdzības pamatotības jautājums. Turklāt procesa virzītājs (ja tas ir izmeklētājs – ar prokurora piekrišanu), kurš pieņem lēmumu uzsākt procesu par noziedzīgi iegūtu mantu, pats neizlemj jautājumu pēc būtības, bet lēmumu un tam pievienotos materiālus nosūta rajona (pilsētas) tiesai. Tiesas sēdē tiek uzklauts procesa virzītājs, prokurors, pārējās uzaicinātās un ieradušās personas, viņu pārstāvji vai aizstāvji. Tiesas sēdē, nodrošinot procesuālo pilnvaru līdzvērtības principu, tiesas procesā iesaistītajām personām ir vienādas tiesības pieteikt noraidījumus vai lūgumus, iesniegt pierādījumus, iesniegt tiesai rakstveida paskaidrojumus, kā arī piedalīties tiesas procesa gaitā radušos citu jautājumu izskatīšanā.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Kriminālprocesa likuma 629. panta piektā daļa neparedz kategorisku aizliegumu iepazīstināt personu ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu materiāliem.
2. Izmeklēšanas noslēpuma saglabāšana un ievērošana procesā par noziedzīgi iegūtu mantu ir nepieciešama, lai nodrošinātu pamata kriminālprocesa norisi, kas ļautu sasniegt KPL mērķi, t. i., noteikt tādu kriminālprocesa kārtību, kas nodrošina efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Skatot šo jautājumu, jāvērtē, vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu.
3. Kritēriju noteikšanā, lemjot jautājumu par iepazīšanos ar lietas materiāliem, jābūt vienveidībai. Tās nodrošināšanai saskatāmi divi risinājumi:
 - 1) KPL 629. panta piektā daļa jāpapildina ar konkrētiem kritērijiem, kas jāņem vērā, izlemjot jautājumu, ļaut vai neļaut iepazīties ar procesa materiāliem;
 - 2) šādus kritērijus neparedzēt arī citās KPL normās, bet atstāt to tiesību normu interpretācijai, balstoties uz kriminālprocesa pamatprincipiem.
4. Ņemot vērā Satversmes tiesas spriedumu, jāveic grozījumi KPL, ciktāl tiesa nevar pārvērtēt procesa virzītāja lēmumu par personas tiesībām iepazīties ar procesa par noziedzīgi iegūtu mantu lietas materiāliem tiesiskumu un pamatotību.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

Secret of Investigation in Proceedings Regarding Criminally Acquired Property

Abstract

The article analyses the issue of investigative secrecy merits in the process of criminally acquired property. The author concludes that the Criminal Procedure Law does not introduce a categorical ban for people to get acquainted with the materials of the process of criminally acquired property. However, investigative secrecy and respect for the process of criminally acquired property is required to ensure the basic criminal conduct that would result in the Criminal Procedure Law objective, namely to determine the order of criminal procedure that ensures the effective application of the norms of the Criminal Law and the fair regulation of criminal legal relations without unjustified intervention in the life of a person. When viewing this issue, it is needed to assess whether the benefit gained by the society is greater than the damage caused to the rights of an individual and legal interests.

The author believes that the setting of the criteria in deciding the question of access to the file must be done in uniformity.

Keywords: secret of investigation, criminally acquired property, proceedings.

Izmantotie avoti un literatūra

Tiesību akti

1. ANO Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Parakstīts 1966. gada 16. decembrī. *Latvijas Vēstnesis*. 61(2826), 23.04.2003.
2. ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. *LU Juridiskās fakultātes Cilvēktiesību institūts*. Iegūts no: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> [sk. 24.05.2017.].
3. Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144, 13.06.1997.
4. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/42/ES (2014. gada 3. aprīlis) par nozieguma rīku un noziedzīgi iegūtu līdzekļu iesaldēšanu un konfiskāciju Eiropas Savienībā. *ES Oficiālais Vēstnesis*. L 127, 29.04.2014.
5. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005.
6. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemta 15.02.1922. *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.

Tiesu prakse

7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 13. februāra spriedums lietā *Garcia Alva vs. Germany*, iesniegums Nr. 23541/94.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 13. februāra sprieduma lietā *Lietzow vs. Germany*, iesniegums Nr. 24479/94.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2006. gada 9. marta sprieduma lietā *Svipsta vs. Latvia*, iesniegums Nr. 66820/01.

Sandra Kaija. Izmeklēšanas noslēpums procesā
par noziedzīgi iegūtu mantu

10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 3. novembra spriedums lietā *Miķelsons vs. Latvija*, iesniegums Nr. 46413/10.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 29. marta Lielās palātas spriedums lietā *Medvedyev un citi pret Franciju*, iesniegums Nr. 3394/03.
12. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 21. maija lēmums, lieta Nr. SKA-528/2010.
13. Satversmes tiesas lēmums par lietas ierosināšanu lietā Nr. 2016-13-01, 2017. gada 10. aprīlis. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/04/2017-10-01_Lemums_ierosinasana.pdf [sk. 18.05.2017.].
14. Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2016-13-01, 2017. gada 23. maijs. Pieņemts 23.05.2017. *Latvijas Vēstnesis*. 102(5929), 25.05.2017.

Literatūra

15. Balodis, K. Pamattiesību ierobežojuma konstitucionalitātes izvērtēšana Satversmes tiesā. *Jurista Vārds*. 21(924), 24.05.2016.
16. Kommentarii k Konvencii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod i praktike ee primeneniia. (Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения.) Iegūts no: <http://www.hri.ru/docs/?content=doc&id=371> [sk. 24.05.2017.].
17. *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
18. *Law and Practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter*. Council of Europe, 1996.
19. Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. No: Meikališa, Ā., Strada-Rozenberga, K. *Kriminālprocess. Raksti 2005–2010*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010.

Kriminalitātes izpausmes forma – kibernoziēdzība: kriminoloģiskie aspekti

Dr. iur. Aldona Kipāne

Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
aldonakipane@inbox.lv

Kopsavilkums

Mūsdienās stabilu vietu kopējā noziēdzīgo nodarijumu skaitā ieņem kibernoziēgumi jeb interneta vidē pastrādātie un vadītie noziēdzīgie nodarijumi. Kibertelpa viegli ir izmantojama, lai nodarītu kaitējumu indivīdam, sabiedrības grupai vai valstij kopumā. Raksts sniedz ieskatu kibernoziēdznieka kriminoloģiskajā raksturojumā, un īpaša uzmanība šajā publikācijā tiek veltīta kiberkriminālo uzvedību skaidrojošo teoriju analīzei.

Pētījuma rezultāti liecina, ka:

- 1) kibernoziēdznieka profila kriminoloģisko raksturojumu veido šādi pamatelementi: personīgās iezīmes, kriminālais profesionālisms, tehniskās zināšanas, sociālais raksturojums un motivācijas raksturojums;
- 2) kibernoziēdzība ir komplicēta sociālā parādība ar tai raksturīgām determinantu īpatnībām;
- 3) kiberkriminalitāti var izskaidrot ar dažādu kriminālās uzvedības veidošanās teoriju palīdzību: telpu pārņemšanas teoriju, ikdienas aktivitātes un oportūnistiskās uzvedības teorijām, sociālās iemācīšanas teoriju, lomu konflikta un racionālās izvēles teorijām, kā arī iespēju teoriju, sociālās kontroles un atturēšanas teorijām.

Atslēgvārdi: kriminalitāte, kibertelpa, kibernoziēdzība, kibernoziēdznieks.

Ievads

Mūsdienās cilvēks bieži dzīvo divās paralēlās pasaulēs – reālajā un virtuālajā (kibervidē), atsevišķos gadījumos nenošķirot vai pat neapzinoties abu pasaulu robežas. Pasaules lielākais informācijas apmaiņas tīkls internets ir starptautiska izplatības vieta, kurā valstis tiek savstarpēji saistītas. Kibertelpa kā interaktīva vide ietver lietotājus,

tiklus, skaitļošanas tehnoloģijas, programmatūru, procesus, pārsūtītas jeb uzglabātas informācijas kopumu, lietojumprogrammas, pakalpojumus un sistēmas, kas savienotas tieši vai netieši, izmantojot internetu, telekomunikācijas vai datortiklus, un kurā mijiedarbojas tās lietotāji [24]. Pēc Interneta asociācijas datiem 2016. gadā 80 % Latvijas iedzīvotāju bija sasniedzami internetā, 78 % internetu lietoja katru dienu (vidējais lietotāja vecums ir 25–44 gadi, 143 000 bija aktīvi interneta lietotāji, 800 000 internetu lietoja tālrunī, 400 000 lietoja internetu planšetē) [28]. Pētījums par mobilo ierīču (telefona un planšetes) lietošanas paradumiem mazu bērnu vidū apstiprina pieņēmumu par digitalizācijas radīto sociālo plaisu starp paaudzēm. Latvijā mobilās ierīces lieto lielākā daļa (72 %) bērnu vecumā līdz sešiem gadiem, taču īpaši zīmīgi, ka teju katrs otrais bērns (44 %) ierīces izmanto galvenokārt viens pats – bez pieauguša klātbūtnes [2; 10].

Kibervide ietekmē sabiedrības, biznesa un indivīda dzīvi, radot jaunas iespējas un mainot saziņas, darba un studiju vidi [4, 154]. Modernās tehnoloģijas rada cilvēcei labvēlīgus apstākļus darbam, studijām un saziņai, tās ietekmē cilvēku mijiedarbību. 2015. gadā 3,2 miljardi (43 %) pasaules iedzīvotāju lietoja internetu (2014. gadā – 2,9 miljardi). Cilvēki, izmantojot dažādas ierīces (datoru, viedtālruni, planšetdatoru u. tml.), no jebkuras pasaules daļas var iegūt informāciju, to radīt un ar to apmainīties (sazināties, izklaidēties un strādāt). Tomēr negatīvais aspekts globālajā tīmeklī un ar moderno tehnoloģiju saistītajā vidē ir iespējamā noziedzīgā rīcība – nodarīt kaitējumu, draudēt, vajāt, iebiedēt u. tml. [34, 505], tādējādi radot sociāli negatīvu parādību – kibernoziēdzību. Šajā aspektā var minēt itāļu kriminologa Enriko Ferri (*Enrico Ferri*) atziņas. Viņš strauju noziedzības attīstību skaidroja ar civilizācijas evolūcijas un noziedzības neizbēgamo saikni, jo gan sociālo, gan bioloģisko paradumu evolūcija nav saistīta tikai ar progresu. Jebkuram progresam vienā virzienā blakus pastāv arī regress [11, 51].

Kibernoziēdzība ir specifisks, sarežģīts nodarījumu kopums, kura, tāpat kā noziedzības fenomens, novērtējama ne tikai pēc tās veida, izdarīšanas paņēmieniem, kaitīguma, sociālās bīstamības, kaitīgajām sekām, bet arī pēc noziedznieka personības un kriminālās motivācijas raksturojuma, teorijām par šī noziedzības veida izcelšanos.

Darba mērķis: sniegt ieskatu kibernoziēdznieka kriminoloģiskajā raksturojumā un kibernoziēdzības cēloņu teorijās.

Materiāls un metodes: pētījumā izmantotas zinātniskās izziņas metodes – universālās, sevišķās un speciālās izziņas metodes. Galvenokārt tika izmantota analīzes un sintēzes metode, zinātniskās indukcijas un dedukcijas metode. Pētījuma bāze ir dažādu zinātnieku un speciālistu atziņas un viedokļi, kā arī izpētes secinājumi.

Kibernoziēdzības izplatības tendences

Noziēdzības attīstību un tendences ietekmē gan globalizācijas process, gan informācijas tehnoloģiju pilnveidošana. Visā pasaulē noziēdzība, nekārtības un nemieri cilvēkos rada arvien lielāku satraukumu un bažas. Bailes no noziēdzības un globālo draudu izplatīšanās sabiedrībā veicina pašpaļāvības trūkumu un nedrošības sajūtu. Šādai nedrošības sajūtai viens no reāliem pamatiem ir kibernoziēdzība. Cilvēku ievainojamība un draudi virtuālajā vidē pieaug, iedzīvotājus satrauc drošība internetā. Noziēdzīgs nodarījums ir daudzveidīgs, sarežģīts un komplekss fenomens, un daudzu tā aspektu izskaidrošana ir īsts izaicinājums [26, 34]. Kibernoziēguma daudzveidība ir sevišķi kaitīgs nodarījums, kas izpaužas dažādos sabiedrības dzīves segmentos un nopietni ietekmē sabiedrību vairākās formās – sociālajā dezorganizācijā, ekonomiskos zaudējumos un psiholoģiskos traucējumos. Kibernoziēgums tiek pastrādāts, pastāvot kibernoziēdznieka pārmērīgi palielinātai vajadzību izpausmei sabiedrībai nepieņemamā veidā. Kibernoziēdznieks apstrīd tās vērtības, ko ir izstrādājusi sabiedrība. Turklāt jāņem vērā, ka dažādās situācijās kibernoziēdzniekam ir vairāk vai mazāk iespēju pastrādāt noziēdzīgu nodarījumu un ka pastāv apstākļi, kas rada augstu vai zemu riska pakāpi. Piemēram, konflikta teorijas modeļi tiek uzsvērti, ka dažādām sociālajām grupām ir atšķirīgas vērtību sistēmas. Savukārt franču sociologa Emīla Dirķema (*Émile Durkheim*) ieskatā noziēdzīgs nodarījums ir normāla sabiedrības pazīme, un tas ir nepieciešams. Noziēdzība ir visur esoša, visās sabiedrībās un laikos. Teorija, ka noziēdzība ir normāls sabiedrības aspekts, balstās uz pārliecību, ka noziēdzīgs nodarījums pats par sevi ir kā sociāla funkcija.

Kibernoziēdznieka profesionālās prasmes un iemaņas, par spīti nacionālās valsts un starptautisko organizāciju pret darbībai, ļauj noziēdzniekam nelikumīgi, ilgstoši un plaši darboties kibervidē – izveidot viltotas un ļaundabīgas interneta vietnes, viltot sociālos profilus, izveidot ļaundabīgu kodu saturošas aplikācijas, uzlauzt vai / un sabojāt mājaslapas u. tml. *Kaspersky Lab* pētījumā “Patērētāju drošības apdraudējuma aptauja 2016. Savienots, bet ne aizsargāts” (*Consumer Security Risks Survey 2016. Connected but not Protected*) apzināts, ka, pieaugot patērētāju finanšu tiešsaistes apdraudējumu daudzveidībai un sarežģītībai, krāpšanas, identitātes zādzību un ierīču uzlaušanas internetā radītie zaudējumi sasniedz daudzus miljardus gadā. Turklāt par daudziem gadījumiem netiek ziņots, tāpēc patiesās izmaksas varētu būt ievērojami lielākas [7].

Kiberkriminalā uzvedība ir sociāli postoša darbība, kas rada kaitējumu sabiedrībai kopumā, uzņēmumiem un indivīdam personiski. Piemēram, datorkrāpšana nodara ievērojamus zaudējumus kopienai, sabiedrībai un indivīdam. Potenciālās krāpšanas sekas var iespaidot organizācijas stratēģiskā, juridiskā, finanšu un operatīvā līmenī [40].

Starptautisko pētījumu rezultāti un kriminālās statistikas datu analīze liecina, ka kiberkriminalitātei kopējā noziēdzības struktūrā ir visizteiktākais un krasākais pieaugums. Piemēram, Valsts policija arvien vairāk saņem iesniegumus par apkrāpšanu, iegādājoties dažādas preces interneta veikalos. Krāpšanas shēmas var darboties no

abām pusēm – no pārdevēja vai pircēja puses. Turklāt noziedzīgās aktivitātes kibernetizācijā strauji palielinās, un attīstās to veidi, tie kļūst agresīvāki, uzbrūkošāki un tehniski prasmīgāki [8].

Kibernetizācijas fundamentālie cēloņi ir tiesiskie, ekonomiskie un sociālie cēloņi. Nepilngadīgu personu izdarītos kibernetizācijas veicinājumus veicina dažādi cēloņi un apstākļi – ģimenes sociāli ekonomiskais stāvoklis, vardarbība ģimenē, izpratnes trūkums par garīgajām, sociālajām vērtībām un normām, atkarības vielu lietošana, zems bērns pašnovērtējums, kā arī nelietderīga brīvā laika pavadīšana. *Kaspersky Lab* veikta izpēte parāda, ka globālās tehnoloģijas arvien biežāk izmanto kibernetizācieti, hakeri, kibernetizācieti un bulinga īstenotāji [7]. Kibernetizācieti var traucēt vai destabilizēt, kā arī sāpināt, meklēt iespēju iedzīvoties, censties iegūt datus vai identitāti, bet sociāli bīstamākie politisku mērķu vadīti var uzbrukt valsts infrastruktūrai (elektrības tīkliem u. tml.).

Ņemot vērā kibernetizācijas specifiskos parametrus, cīņā ar kibernetizācieti tiek atzīti divi būtiski virzieni:

- 1) starptautisko un nacionālo tiesību aktu pilnveidošana;
- 2) institucionālās sistēmas struktūru, kas veic konkrētus pasākumus kibernetizācieti novēršanā un apkarošanā, attīstība [42, 198].

Kibernetizācijā indivīds var tikt apdraudēts dažādos veidos. Publiskajā telpā ir nonākusi informācija par suicidālām sociālo tīklu spēlēm, piemēram, *Zilo vali*. Spēles Latvijā strauji izplatījušās jauniešu vidū (pārsvārā pusaudžu vecumā no deviņiem līdz piecpadsmit gadiem) – tajās tiek apgalvots, ka esot “stilīgi un varonīgi” nenobīties un spēst sagriezt sev rokas vai citādi nodarīt sev sāpes. Visa spēle ir orientēta uz sevis kropļošanu un iznīcināšanu. Spēlei ir 50 līmeņi, pēdējā līmenī tiek pieprasīts izdarīt pašnāvību. Pirmajās dienās bērni graiza rokas un, lai pierādītu uzdevuma izpildi, ievieto attēlus internetā. Gadījumos, kad bērns kādu uzdevumu atsakās pildīt, viņam tiek piedraudēts, ka cietīs viņa ģimene. Pusaudžu vecumā bērns ir uzņēmīgs un vēlas pamēģināt dažādas riskantas spēles, tāpēc, baidoties par savu ģimeni, “iet līdz galam” [33, 12]. Visbiežāk, iespējams, spēlei pievēršas tie bērni, kuriem pietrūkst saskarsmes ģimenē vai skolā, vai abās vidēs. Spēles organizētāji, uzturētāji un pārziņi izmanto upura neaizsargātību un ievainojamību.

Pētījumi apliecinā, ka spriedze ģimenē, skolā vai darbā var izraisīt stresu, tādējādi mazinot psiholoģisko un fizisko labklājību. Nenoliedzami, ka mūsdienu bērnu uzvedības traucējumu iemesli ir saistīti ar spriedzes sekām, lomu konfliktu, vecāku laika trūkumu veltīt uzmanību bērnam un divvirzienu saskarsmes saiknes nepilnību. Saskarsmes kvalitāte un attiecības, kas veidojas saskarsmes procesā, būtiski ietekmē cilvēku dzīvi, pašsajūtu un darbības. Konflikta, deformēta saskarsme traumē cilvēku psihi, izraisa spēcīgas negatīvas emocijas, aizvaino, cērt grūti dzīstošas brūces cilvēku dvēselēs. Tomēr cilvēks ir iekārtots tā, ka pat nelabvēlīga saskarsme viņam ir vēlamāka nekā pilnīga izolētība. Emocionālo saišu trūkums draud cilvēkam ar fatālu iznākumu [30, 10], – psiholoģiski nenobrieduša un / vai depresīva pusaudža plānveidīga, sistēmiska, psiholoģiska, ļaunprātīga manipulācija pakļauj viņu iesaistei un uzraudzībai dažāda līmeņa aktivitātēs.

Spēles gala mērķis ir pamudināt pusaudzi rīkoties pret sevi galēji vardarbīgi (realizēt autoagresiju). Iespējams, ka šādā veidā tiek stimulētas un apmierinātas kādas personas slēptās vardarbīgās tieksmes (vērot citas personas savainošanas, pašsākropļošanas vai suicīda gadījumus). Pastāv liela iespējamība, ka šādas darbības ir saistītas ar organizēto noziedzību. Minētais fenomens rada jaunu izziņāšanas kriminoloģijas virzienu – suicīdālo kriminoloģiju.

Kibernetizācijas pazīmes, raksturojums, motivācija

Kiberkriminalitātes augšupejošās dinamikas cēlonis ir ne tikai jauno tehnoloģiju straujā attīstība, bet arī iespēja iegūt lielus ienākumus un peļņu ar diezgan zemiem riskiem. Kibernetizāciju izplatību sekmē tas, ka tos var izdarīt no milzu attāluma, neizmantojot ievērojamus resursus un bez lieliem izdevumiem, saglabājot anonimitāti. Tajā pašā laikā kibernetizācija nepārtraukti meklē jaunus nodarījuma izdarīšanas veidus (kāda veidā apkrāpt, izmantot ļaunprogrammatūras, pikšķerēšanu u. c.). Tas parāda nākotnes kibernetizācijas prognozi, proti, kibernetizācijas turpmāku pieaugumu gandrīz visos aspektos (īpaši ekonomiskās noziedzības jomā). Izvērtējot moderno tehnoloģiju lietošanas paradumus un prasmes, var secināt, ka mainīsies kibernetizācijas vidējais vecums, kibernetizācija būs arvien jaunāki.

Noziedzīgajā nodarījumā izpaužas indivīda antisociālā ievirze, atspoguļojot viņa negatīvās sociāli nozīmīgās vērtības, kas iedarbojas uz noziedzīga nodarījuma ārējiem apstākļiem un noziedzīgas darbības raksturu [20, 8; 21; 22].

Noziedznieks ir ne tikai cilvēks ar noteiktu statusu, kuram ir tiesības, pienākumi, atbildība, bet viņš ir arī indivīds kā sarežģīta sistēma ar:

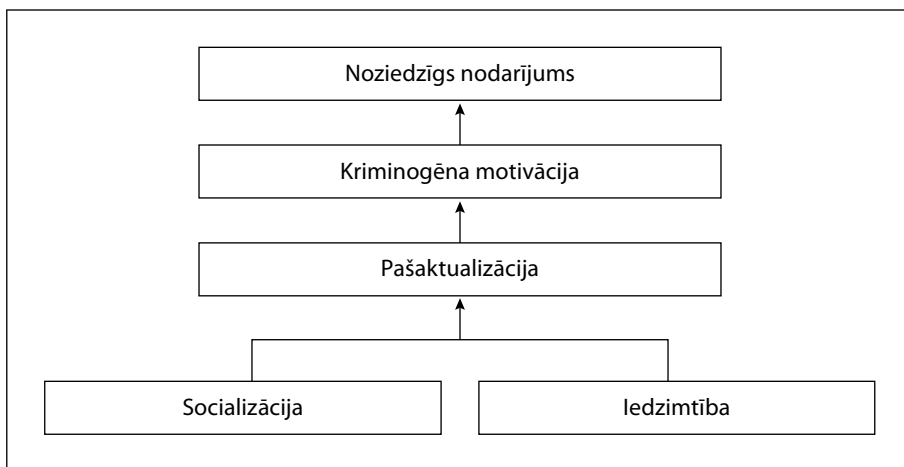
- 1) vajadzībām – interesēm – spējām;
- 2) emocijām – domāšanu – gribu;
- 3) temperamentu – raksturu – vērtīborientāciju.

Noziedzīga nodarījuma izdarīšanu var determinēt vajadzību sistēma, temperamenta un rakstura īpatnības, vērtīborientācijas pamatievirze un citi apstākļi. Personības iezīmēm ir būtiska loma personības uzvedības izpausmēs. Cilvēkam ir gan raksturīgās, gan tipiskās īpašības. Pēc Sāras Hempsonas (*Sarah E. Hampson*) uzskata, aplūkojot kriminālo uzvedību no personības psiholoģijas viedokļa, nevis situācijas vai apkārtējiem apstākļiem, tieši personību raksturojošajiem lielumiem ir noteicošā loma kriminālās uzvedības skaidrošanā [14, 3]. Tiesu psiholoģijas eksperte Evija Strika secina, ka personības iezīmes ir relatīvi stabils personības raksturotājs. Tās ir kā vispārēja predispozīcija tam, kā personība reaģēs konkrētā situācijā. Personības uzvedība vienmēr ir tāda vai cita personības iezīmju konfigurācijas izpausme [29, 34]. Noziedzniekiem ir saasinātas vairākas personības iezīmes: impulsivitāte, agresivitāte (augsts agresivitātes līmenis), grūtības prognozēt savas rīcības sekas, rigiditāte, melīgums, patmīlīgums, egocentriskums, afektīvi piesātināti pārdzīvojumi, savdabīga ievirze un spriedumi, grūti

prognozējama uzvedība, atrautība no sociālās realitātes, nespēja interiorizēt¹ morālās un likuma normas, naidīgums [1, 193–195]. Šīs iezīmes nosaka viņu uzvedību, vājina sociālo adaptāciju un rada grūtības interpersonālajās attiecībās.

Noziedznieka personību tāpat kā jebkura indivīda personības veidošanos determinē trīs faktori:

- 1) iedzimtība – organisma īpašību pēctecība ar ģenētisko determināciju paaudžu maiņā. Bioloģiskā ietekme un ģenētiskie faktori ir pierādīti dažādos pētījumos, piemēram, ģenētikas daba apzināta metaanalīzē par indivīda iezīmēm un īpašību pārmantojamību. Apkopojot datus par vairāk nekā 14 miljoniem dvīņu pāru 50 gadu periodā 39 pasaules valstīs, secināts, ka visas iezīmes ir pārmantojamas, nav īpašības ar mazāku ietekmes nozīmi [37];
- 2) socializācija – uzvedības normu apgūšana noteiktā sociālā vidē, kuru veido trīs apakšsistēmu vienība: mikrovide, makrovide un sociālā vide kopumā. Piemēram, noziedzīgas uzvedības attīstības daudzfaktoru pētījumu analīze rāda, ka garīgā veselība, ģimenes stabilitāte un apstākļi mājās ir izšķirošais kritērijs bērniem 8–10 gadu vecumā, lai piedzīvotu pilnvērtīgu pieaugušā dzīvi;
- 3) pašaktualizācija (raksturs, intelekts, dzīves vērtības) – personības veidojošo faktoru mijiedarbība (sk. 1. att.) koncentrējas pašaktualizācijā, kas tieši veido kriminogēnas motivācijas pamatu. Taču konkrēta noziedzīgā nodarījuma veicinošajiem apstākļiem šos faktorus sasaista tikai kriminogēnas motivācijas starposms – noziedzīga nodarījuma cēlonis.

1. attēls. Personību veidojošo faktoru mijiedarbība (pēc Vedins, 2008)

¹ Interiorizēts (angļu val. *interiorise* < latīņu *interior*) – iekšā esošs.

Tradicionāli par kibernoziēdzniekiem sauc noteikta profila speciālistus. Noziēdzīgas darbības veicēji internetvidē tiek dēvēti par hakeriem, kiberkrāpniekiem, *WEB* noziēdzniekiem u. tml. Kibernoziēdzības pētījumā atzīts, ka vairāk nekā 10 % no noskaidrotajiem kibernoziēdzniekiem bija pazīstami ar noziēdzīgā nodarījuma upuriem, piemēram, kaimiņu, draugu, radnieku. Apmēram 5 % no noskaidroto noziēdznieku skaita bija “neapmierinātie” darbinieki (angļu val. *disgruntled employee*) un datorkramp-lauži (angļu val. *cracker*) – tehniski izglītoti cilvēki, kas spēj atklāt sistēmas neaizsargātās vietas [6]. Apjomīga ir nelegālā biznesa organizācijas darbība, kas organizētās noziēdzības struktūrā piesaista informācijas tehnoloģijas speciālistus (hakerus, programmētājus, IT ekspertus, provaiderus, kasierus, kredītkašu kontu sagādniekus, līderus, “naudas mūlus” u. c.).

Kiberorganizēto kriminālo grupu struktūra ir kā savdabīga piramīda. Nav šaubu, ka mūsdienās virtuālā vide ieviesusi jaunu efektivitātes, saskarsmes un ražīguma līmeni biznesa struktūrās visā pasaulē. Speciālisti norāda, ka organizētās grupas dalībnieki darbojas pēc vislabākajiem uzņēmējdarbības organizatoriskajiem principiem – ar strikti noteiktiem biznesa procesiem, ar definētiem mērķiem, stratēģijām, dalībnieku lomu, atbildības plānu sadalījumiem. Turklāt organizētās noziēdzības iesaiste un tās izdarītie kibernoziēdzumi ievērojami pieaug. Piemēram, pēc Apvienotās Karalistes organizētās noziēdzības apkarošanas grupas datiem 2007. gadā internets ir ļāvis kriminālajām struktūrām vērienīgi palielināt viltoto preču un pirātiskās produkcijas realizācijas tirgu [30, 10]. Savukārt pēc Ziemeļīrijas 2015. gada pārskata par organizēto noziēdzību un draudu novērtējumu, organizētā noziēdzība ir vairākus miljonus mārciņu gūstoša industrija [31]. Tās sfērā ir virkne noziēdzīgu nodarījumu, to skaitā kibernoziēdzumu. Kibervide ir ļāvusi kriminālajām struktūrām vērienīgi palielināt ietekmi dažādās sfērās: degvielas aprites tirgū, narkotisko vielu izplatīšanas jomā, noziēdzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanā (“naudas atmazgāšanas”), kontrabandas, krāpšanas un citu noziēdzīgu nodarījumu jomā [32, 9].

Kibernoziēdznieka profilu var raksturot, ietverot tādus pamatelementus kā:

- 1) personīgās iezīmes, kuras raksturīgas konkrētam cilvēkam un kuras predisponē indivīdu izdarīt kibernoziēdzumu. Personības raksturīgās iezīmes tiek definētas kā plaša individuāli psiholoģiskā dimensija, kas apraksta personas uzvedības, domu un izjūtu internālās, stabilās un vispārīgās individuālās atšķirības. Iezīmes parādās indivīda aktivitātēs dažādās situācijās un dažādos laika sprīžos [29, 33];
- 2) kriminālais profesionālisms – ar to saprotot personības specifiskās iezīmes, kas sekmē droši un efektīvi izdarīt kibernoziēdzumu. Tas ietver četras obligātās pazīmes: specifiskās personiskās īpašības, zināšanas un iemaņas; bezbailību, drosmi un pārliecinātību par sevi; rīcības efektivitāti un dzīvotspēju; noziēdzīga nodarījuma izdarīšanu un noteikta mērķa sasniegšanu [39, 94], piemēram, finansiāli motivētiem kibernoziēdzniekiem pārsvarā ir divi galvenie mērķi – ievades dati un lietotāja identitāte, lai ar iegūto identitāti varētu piekļūt finanšu datiem;

- 3) tehniskās zināšanas, kas saistītas ar speciālām zināšanām un tehniskām iemaņām darbā ar sarežģītām programmām un ierīcēm, kas ļauj izdarīt kibernoziēdzumus. Kibernoziēdzības pētījumā secināts, ka tehniskā izpilde 65 % no visām pretlikumīgajām darbībām ir nosacīti vienkārša, 13 % – prasija vidēja līmeņa tehniskās prasmes un iemaņas, bet 22 % gadījumu – sarežģītas tehniskās prasmes un iemaņas. Kibernoziēdzumu izdarījušās personas visbiežāk bija augstskolu studenti vai citu mācību iestāžu audzēkņi. Kopumā atzīts, ka izglītības līmenis starp kibernoziēdzniekiem var būt augstāks nekā starp citu kategoriju noziēdzniekiem [6]. Ja kibernoziēdzniekam ir augstākā tehniskā izglītība, zināšanas un prasmes, kuras iespējams realizēt kibernoziēdzumā, tad nodarījuma sociālā bīstamība ne tikai paaugstinās, bet pieaug progresīvi. Šajā gadījumā kibernoziēdznieka galvenais elements ir intelekts. Jāpiekrīt atziņai, ka personai ar kriminālajām prasmēm, kuru pamatā ir iegūtās zināšanas, prasmes un iemaņas, realizējot kriminālu uzvedību, gan ikdienas situācijās, gan arī izmainītās situācijās, tiek nodarīts lielāks kaitējums [39, 95];
- 4) sociālais raksturojums – demogrāfiskās pazīmes, sociāli ekonomiskais statuss, sociāli psiholoģiskās un tikumiski morālās īpašības. Pamata elementi ir dzimums, vecums, nacionalitāte, sociāli ekonomiskais statuss, piemēram, tipiska krāpnieka raksturojums ir šāds: vidēja vecuma vīrietis ar augstāko izglītību un būtisku darba pieredzi savā uzņēmumā (gandrīz pusei bijusi sešu vai vairāku gadu pieredze, gandrīz trešdaļai – no trīs līdz piecu gadu pieredze). Pēc Tiesu informācijas sistēmas (TIS) datiem no 2007. līdz 2017. gadam par datorkrāpšanu notiesātas 72 personas (no tām 16 sievietes, ar iepriekšējo sodāmību – 23 personas, 32 notiesātas personas nodarījumu izdarījušās grupā, pēc vecuma grupām: 18–24 gadi – 29 personas, 25–29 gadi – 18, 30–49 gadi – 19, 50 un vairāk gadi – sešas personas) [38];
- 5) motivācijas raksturojums – pētījumos apliecināts, ka cilvēka uzvedību vada vairāki motīvi – dažādi iekšējie un ārējie veicinošie apstākļi [23, 151]. Motīvs ir darbības vadošā un veicinošā funkcija (iekšējs psihiskais mudinājums), kas, veidojot darbības priekšmetu, virza cilvēka aktivitāti. Atsevišķs motīvs vai motīvu kopa veido darbības motivāciju. Noteiktu motivāciju var veicināt dažādi darbības veidi un noteiktu darbības veidu var veicināt dažādi motīvi [41, 268]. Profesors Uldis Skrastiņš norāda, ka motīvs ir cilvēka psihiskās darbības iekšējs pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza cilvēka gribu uz noziēdzīga nodarījuma izdarīšanu. Mērķis (nolūks) ir vēlamais rezultāts, ko cilvēks, kas izdara noziēdzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt. Tieši vēlēšanās ir tas apstāklis, kas liecina, ka motīvs un mērķis ir vienīgi tādos nodarījumos, kurus izdara ar tiešu nodomu [18, 32]. Noziēdznieka motivācija ir cilvēka aktivitātes ievirzes sistēma, kas pamudina cilvēku rīkoties. Motivācija rosina uzvedību, vada un organizē to, dod tai personisku jēgu un nozīmību [44, 200]. Attiecībā uz motīvu darbības stimulsi pilda veicinošā apstākļa funkciju – ietekmē motivācijas vispārējo raksturu, stiprumu un stabilitāti. Stimuli pārveidojas motivācijā un pilda darbības tieša virzītājspēka funkciju.

Par atsevišķa kibernoziēguma faktoru var uzskatīt cilvēka uzvedības kriminogēno motivāciju, kas izraisījusi noteiktas sociāli nelabvēlīgas sekas. Savukārt kriminogēna motivācija ir pamats noziēdznieka vērtīborientācijas ievirzei, veidojot šādu sistēmu: **vērtīborientācijas ievirze** → **kriminogēna motivācija** → **kibernoziēgums**. Tādējādi “ļoti svarīgi ir saprast individuālo kontekstu: cilvēka dzīves mērķi, kas nosaka jebkuras viņa rīcības un visu viņa tieksmju un nodomu virzienu. Dzīves mērķa izpratne sniedz iespēju uzziēt aplēpto jēgu, kas ir dažādu atsevišķu darbību pamatā, jo tā tās tiek aplūkotas, kā vienota veseluma daļas” [3, 67]. Pietiekami lielai daļai noziēdznieku piemīt spēcīgas destruktīvas, antisociālas un antikulturālas tendences. Kibernoziēdzības straujā attīstība izmaina kibernoziēdznieka motivāciju. Piemēram, ja kibernoziēdzības pirmsākumos galvenais motīvs bija pašapliēcināšanās vai apkārtējo cieņas iegūšana, tad šobrīd galvenais motīvs ir mantkārība.

Kriminoloģijas ietvaros var nodalīt vairākus kibernoziēguma motīvus.

Mantkārības motīvs (nauda, finanšu līdzekļi). Pēc *Kaspersky Lab* datiem, interneta lietotāji uzbrukumā vidēji zaudē 476 ASV dolārus, un desmitdaļa aptaujāto sacīja, ka viņu zaudējumi pārsniedz 5000 ASV dolāru [7]. Pēc Lielbritānijā veiktā pētījuma datiem 67 % hakeru atzina, ka nauda ir galvenais noziēdzīgas rīcības stimuls. Aprēķināts, ka viens kibernoziēdznieks vidēji gadā nelikumīgi iegūst vairāk nekā 20 000 mārciņas, vidēji 8600 mārciņas katrā uzbrukumā [35].

Emocionālais motīvs. Bieži kibernoziēgumu pamatā ir emocijas – dusmas, niknums, naidis, atriebība, mīlestība vai izmisums, bezcerība. Krāpšanas motivācijas spektrs ir plašs – mantkārība, varas izpausme, atriebība, piedzīvojumu kāre, vēlme nobaudīt “aizliegto augli”, gūt gandarījumu, pašapliēcināties, iegūt cieņu, nodarīt zaudējumus, tā var būt arī neapmierināta darbinieka atriebība, pieslēdzoties darba devēja datorsistēmai.

Pašapliēcināšanās vai pašcieņas motīvs. Jāņem vērā, ka kibernoziēdznieka kā cilvēka aktivitāti nosaka viņa sadarbība ar apkārtējo vidi. Šis process notiek divos pamatveidos: pašīstenošanās (pašapliēcināšanās) vajadzība un pašcieņas vajadzība. Kibernoziēdznieka vajadzība pašīstentoties ir savu spēju, zināšanu, kā arī sava nozīmīguma un vajadzību aplīēcinājums, piemēram, vēlme gūt panākumus. Savukārt vajadzība pēc pašcieņas – tieksme iemantot citu (apkārtējo) personu atziēību, vērtējumu un atsauksmes. Tātad šādi izpaužas cenšanās gūt panākumus, atziēību, uzslavas, kas stiprina viņa pašcieņu.

Seksuālie impulsi un vēlmes. Seksuālā motivācija vai dzimumtieksme (libido) attīstās visu indivīda dzīves laiku.

Kibernoziēgumu salīdzināmās izpētes [6, 150] rezultāti parāda, ka:

- 1) ar bērnu pornogrāfijas materiāliem saistīto nodarījumu izdarītājs ir vecumā no 15 līdz 73 gadiem (vidējais vecums – 49 gadi);
- 2) 60 % noziēdznieku ne tikai uzglabāja, bet arī izplatīja šos materiālus;
- 3) piektdaļa no šiem noziēdzniekiem nestrādāja (bija pensionārs, bezdarbnieks vai saņēma pabalstu), pārējie strādāja vai studēja;
- 4) 42 % noziēdznieku dzīvoja kopā ar partneri un / vai bērnu;

- 5) 4 % no vis iem noziedzniekiem bija garīgās veselības problēmas;
- 6) visi pētījumā apzinātie noziedznieki savas darbības rūpīgi slēpa no tuviniekiem;
- 7) reģistrētais noziedzīgo nodarījumu ilgums – no sešiem mēnešiem līdz 30 gadiem.

Politiskie un reliģiskie motīvi. Visbiežāk politiski motivēta kaitniecības forma ir haktīvisms (angļu val. *hocktivism*) – kibernetiskie politiska vai sociāla protesta izpausmes formā. Haktīvisisti īpaši aktīvi kļūst politisku notikumu apstākļos.

“Joka pēc” (angļu val. *just for fun*) **motīvs** – parasti ir raksturīgs pusaudžiem vai bērniem [36]. Aptaujas “Mobilo telefonu un interneta izmantošanas paradumi bērnu un jauniešu vidū” apkopotie dati parāda, ka tikai 4 % vecāku zina, ka viņu bērns kādu emocionāli ir pazemojis, aizskāris, izmantojot mobilo tālruni, un 3 % zina, ka bērns kādam ir draudējis, izmantojot mobilo tālruni. Savukārt 12 % bērnu atzina, ka ir veikuši minētās darbības. Vecāki par savu bērnu šādu rīcību nezina: 23 % vecāku nezina par emocionālu pazemošanu, 18 % – par draudēšanu, izmantojot mobilo tālruni [2].

Kibernoziēdznieki neveido homogēnu noziedznieku grupu. Kibernoziēdznieks var būt gan sieviete, gan vīrietis, jebkura vecuma, ekonomiskā stāvokļa, rases, reliģijas vai nacionālās piederības cilvēks. Atšķirībā no lielākās sabiedrības daļas kibernoziēdznieki nevar pienācīgi apgūt pieņemtās normas, jo viņu socializācijas procesā notikušas novirzes, vai viņi pieņem kriminālās vides “īpašās formas”. To ietekmē dažādi faktori: iedzimtība, izglītība, kultūra, dzīvesveids un sociāli ekonomiskie apstākļi.

Apkopojot speciālās literatūras un pētījumu rezultātus, var nodalīt šādus kibernoziēdznieku veidus:

- 1) hakeris (*hacker*) jeb urķis, datorkramplauzis – specializējas sistēmu uzlaušanā. Hakerus iedala baltajos jeb “labajos” hakeros (*white hat*) – atklāj sistēmu ievainojamību, paziņo īpašniekam; pelēkajos hakeros (*grey hat*) – atklāj ievainojamību (kļūdu) un paziņo, ka par noteiktu samaksu atklās ievainojamību sistēmā; melnajos hakeros (*black hat*) – atklāj ievainojamību un nozog vērtības; politiski motivētajos hakeros (*hacktivists*);
- 2) kiberterrorists – izmanto kibertelpu, lai radītu nedrošību. Kibernoziēdznieki individuālu iemeslu dēļ cīnās pret valsts iestādēm un valdībām, izmantojot visus pieejamos līdzekļus, lai sasniegtu mērķi [25];
- 3) kiberspiegs – veic gan rūpniecisko, gan citādu spiegošanu, piemēram, iekļūst valsts informācijas sistēmās, kur tiek glabāta klasificēta informācija, šī tiek saukta par kiberspiegošanu [15, 442];
- 4) programētāji (rada ļaundabīgus kodus), datorvīrusu izplatītāji;
- 5) sistēmas saimnieki un nodrošinātāji – nelikumīga satura vietņu un serveru saimnieki un nodrošinātāji;
- 6) kasieris (*cashier*) jeb banku, kredītkaršu kontu sagādnieks;
- 7) līderis (reālajai kriminālajai pasaulei pietuvinātie projektu, uzņēmumu vadītāji);
- 8) “naudas mūlis” (*money mule*) – persona, ar kuras starpniecību tiek veikti svešas naudas pārskaitījumi, tos legalizējot;

*Aldona Kipāne. Kriminalitātes izpausmes forma – kibernetizācija:
kriminoloģiskie aspekti*

- 9) kiberkrāpnieks (*fraudster*) – izmanto krāpnieciskus paņēmienus, dažādas metodes;
- 10) personas identitātes zaglis;
- 11) virtuālais seksuālais noziedznieks;
- 12) kibervajātājs – kibernetizācijas, kurš veic kiberuzmākšanos;
- 13) autortiesību un blakustiesību pārkāpējs;
- 14) kulturveidīgās nāves grupas organizētājs, atbalstītājs un tīkla uzturētājs.

Savukārt pēc sociālās bīstamības pakāpes var nodalīt šādas kibernetizācijas kategorijas:

- 1) īpaši bīstamie (organizētās noziedzības dalībnieki, kibernetizācija u. c.);
- 2) bīstamie (noziedzīgus nodarījumus pret personu, īpašumu veikušie u. c.);
- 3) nelielas bīstamības kibernetizācijas.

Kriminoloģijā noziedzības pamatus parasti dēvē par noziedzības faktoriem jeb determinantiem [20, 198; 21].

Pastāv divi cēlonības īstenošanas pamatlīmeņi:

- 1) atsevišķais cēlonis izraisa atsevišķas sekas, un tas balstās uz noteiktas situācijas īpatnībām, piemēram, apzinot noziedzīga nodarījuma cēloņus, jāņem vērā visu noteikto apstākļu dažādība un savdabība;
- 2) vispārīgais cēlonis izraisa vispārīgas sekas, un vispārīgo cēloņu līmenī var izdalīt apakšlīmeņus – sevišķo un universālo.

Kriminoloģijas literatūrā izšķir trīs noziedzības faktoru jeb determinantu līmeņus:

- 1) noziedzības vispārīgie faktori (universālais cēlonis). Noziedzības universālā cēloņa problēmas aspektā interesantu viedokli ir izteicis *Dr. habil. phil.*, Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis Ivans Vedins: “Droši vien pareizi būtu meklēt noziedzības vispārīgo cēloni ārpus tiesiskās realitātes sfēras. Tiesības ir tikai viena no sociālās realitātes apakšsistēmām, kas balstās uz sabiedrības tikumisko realitāti. Līdz ar to problēmas būtības universāla cēloņa līmenī izskaidrojamas vienkārši – noziedzības vispārīgais cēlonis ir cilvēka un cilvēces nepilnība” [41, 278];
- 2) atsevišķu noziedzīgu nodarījumu grupu faktori (sevišķie cēloņi);
- 3) konkrēta noziedzīga nodarījuma faktors (atsevišķais cēlonis).

Kibernetizācija ir komplicēta sociāla parādība ar tai raksturīgām determinantu īpatnībām, kas atklājas atsevišķo cēloņu līmenī. Konkrēta noziedzīga nodarījuma cēlonis atklājams noziedznieka personībā, un tas var norādīt, ka visu nosaka cilvēka brīva izvēle. Taču personība ir visai sarežģīta sistēma ar vairākām apakšsistēmām, tāpēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanu var determinēt vajadzību sistēma, temperamenta un rakstura īpatnības, vērtīborientāciju pamatievirze un citi apstākļi [41, 279].

Teorijas par kiberkriminālu uzvedību

Kriminālās uzvedības izpēte vienmēr bijusi vairāku zinātņu (kriminoloģijas, psiholoģijas, medicīnas, socioloģijas u. c.) intereses objekts. Kriminoloģijas zinātne ir daudzveidīga un sistēmiski sakārtota, apvienojot dažādas teorētiskās nostādnes. Kriminoloģija kā multidisciplināra zinātne izmanto citu zinātņu zināšanas un pētnieciskās atziņas. Sociālās, kultūras un ētiskās normas nosaka uzvedības parametrus, bet teorijas palīdz izskaidrot novirzi no šiem parametriem. Teorētiskās atziņas var palīdzēt izprast individa antisociālo un kriminālā rakstura uzvedības motivāciju [9, 211].

Kiberkriminālo uzvedību ietekmē mijiedarbība starp vairākiem faktoriem. Šāda uzvedība ir savstarpējās iedarbības rezultāts, kas aptver individuālos, sociālos, vides faktoros un starp indivīdu un sabiedrību pastāvošos konfliktus. Lai arī vairums kriminoloģijas teoriju tika izstrādātas, pētot fiziskajā pasaulē izdarītos noziedzīgos nodarījumus, tomēr arī kiberkriminalitātes skaidrošanai var izmantot analogiskas teorijas, jo tās pamatu veido identiski faktori. Tāpat tās skaidrošanai var arī izstrādāt jaunas teorijas. Teorijas par noziedzīgu rīcību var skaidrot dažādos līmeņos: sabiedrības vai vietējā līmenī, sociālajā vai makrolīmenī (koncentrējas uz to izturēšanās modeļu izpēti, kas palīdz izprast sabiedrības būtību), individuālajā jeb mikrolīmenī (pēta cilvēka ikdienas dzīves norises, socializācijas ietekmi, interakciju un mijiedarbību, indivīda izturēšanos, motīvus u. c.) [26, 34].

Indijas kriminologs profesors Karupannans Džaišankars (*Karupannan Jaishankar*), lai izskaidrotu noziedzīgu nodarījumu cēloņsakarību kibertelpā, izstrādāja **telpu pārvešanas teoriju** (angļu val. *space transition theory*). Šī teorija izskaidro personas prettiesiskās uzvedības pārvešanu no fiziskās telpas uz kibertelpu. Telpas pārvešana ietver personas kustību no vienas telpas uz otru, tas ir, no fiziskās telpas uz kibertelpu un otrādi. Telpas pārvešanas teorija pierāda, ka indivīds uzvedas citādāk, kad viņš pārvietojas no vienas telpas uz citu.

Telpas pārvešanas teorijas ietvaros tiek pieņemts, ka:

- 1) personām, kuras apspiež krimināla rakstura uzvedību fiziskajā telpā, ir tieksme izdarīt noziedzīgus nodarījumus kibertelpā, kuru viņas fiziskajā telpā neizdarītu sociālā statusa dēļ;
- 2) personības fleksibilitāte², norobežošanās anonimitāte un atturēšanas faktora trūkums kibervidē sniedz noziedzniekam iespēju izdarīt noziedzīgu nodarījumu;
- 3) noziedznieks noziedzīgu uzvedību no kibertelpas var pārnest uz fizisko telpu un no fiziskās telpas var eksportēt arī uz kibertelpu;
- 4) noziedznieka intermitējoša (periodiska vai atkārtota) darbība kibertelpā un kibervides dinamiskums telpā un laikā sniedz iespēju noziedzniekam nozust:
 - a) kibertelpā pastāv iespēja apvienoties svešiniekiem, lai izdarītu noziedzīgu nodarījumu fiziskajā pasaulē;
 - b) apvienojot partnerus fiziskajā telpā, iespējams paveikt noziegumu kibertelpā;

² Fleksibilitāte (angļu val. *flexibility*) – elastīgums, pielāgošanās spēja, mainīgums.

- 5) noziēdzīgus nodarījumus kibertelpā noslēgtas sabiedrības locekļi izdara biežāk nekā atvērtas sabiedrības locekļi;
- 6) normu un vērtību konflikts fiziskajā vidē ar normām un vērtībām kibervidē var radīt noziēdzīgu nodarījumu kibervidē [16, 7–10].

Ikdienas aktivitāšu teorijas (angļu val. *routine activities theory*) atziņa: tiek apgalvots, ka nodarījums notiek tad, kad iespējama noziēdznieks un piemērotais mērķis satiekas laikā un vietā un kad mērķis netiek pietiekami aizsargāts. Līdz ar to tiek apstiprināta iespējamā noziēdznieka faktiskā pastāvēšana, jo cilvēka alkatība un savtība ir pietiekams skaidrojums noziēdzīgas rīcības motivācijai [17, 27]. Noziēdzīgs nodarījums tiek izdarīts, ja eksistē šādi apstākļi: piemērots mērķis, “aizskartā” indivīda ievainojamības un neaizsargātības stāvoklis, noziēdznieka motivācija. Attiecinot minēto uz kibernoziēgumiem, Garijs Gordona (*Gary R. Gordon*), Česters Hosmers (*Chester D. Hosmer*), Kristīne Siedsma (*Christine Siedsma*) un Dons Rebovičs (*Don Rebovich*) apgalvo, ka kibernoziēgums ir noziēdznieka darbības rezultāts, lai sasniegtu noziēdzīgu mērķi. Noziēdznieks pamana iespēju patvaļīgi un nelikumīgi piekļūt datorsistēmai vai datoru izmanto kā noziēdzīga nodarījuma priekšmetu, turklāt šajā gadījumā aizskartajam nav nepieciešamo līdzekļu vai zināšanu, lai novērstu vai atklātu noziēdzīgu rīcību [13]. Šajā kontekstā jānorāda, ka viktimizācijas pētījumi liecina par dzīvesveida faktoru korelēšanu ar viktimizāciju un sociālās aktivitātes ietekmi uz viktimizāciju kibervidē. Tiek norādīts uz četriem kibervides riskiem (angļu val. *the “4C’s” of child risk*), kurus sastop bērni, – kibernoziēguma (*cybercrime*), saskarsmes (*contact*), uzvedības (*conduct*) un satura (*content*) risku [6]. Drošību kibervidē nepieciešams pastāvīgi uzmanīt, īpaši to attiecinot uz bērniem. Tātad jāvērs plašumā iedzīvotāju informēšanas kampaņas un jāveicina kiberdrošības kultūra iedzīvotāju vidū.

Klasiskās kriminoloģijas skolas pārstāvji noziēdzīgu nodarījumu aplūko kā pavisam racionālu kategoriju, noziēdznieka garīgajam stāvoklim vai sociālās vides ietekmei nepiešķirot nozīmi. Noziēdzīgs nodarījums (arī kibernoziēgums) ir cilvēka izvēle, un pastāv tikai divi nosacījumi: rīkoties saskaņā ar tiesisko regulējumu vai riskēt, pārkāpjot likumu, un ar šādu uzvedību sasniegt kādu personisku labumu vai iegūt materiālu labumu, peļņu.

Racionālās izvēles teorijas (angļu val. *rational choice theories*) ietvaros tiek uzskatīts, ka noziēdznieks vienmēr tiecas gūt labumu no noziēdzīgiem nodarījumiem. Pieņemts uzskatīt, ka noziēdznieki, izdarot noziēdzīgus nodarījumus, meklē ieguvumus, kas viņam ir pietiekami lietderīgi un pamatoti, piemēram, datorkrāpšanas gadījumā meklē materiālu labumu. Mantiskās intereses ietver mantu, tiesības uz mantu vai citu mantisku labumu, piemēram, dažādu maksas pakalpojumu apmaksu [19, 48].

Oportunistiskās uzvedības teorijas ietvaros kibernoziēgumu var skatīt kā oportunistiskās uzvedības paveidu, centienus sasniegt personīgās intereses ar viltību. Šāds uzvedības tips iekļauj tādas maldināšanas formas kā nepilnīgas vai sagrozītas informācijas iesniegšanu, īpašus centienus maldināt, izkropļot, padarīt neskaidru, citādi sajaukt melojot, zogot un krāpjot.

Iespēju teorijas (angļu val. *crime opportunity theories*) ietvaros tiek apgalvots, ka noziedznieks veic izvēli un izvēlas mērķi, kas piedāvā lielu atdevi ar minimālu piepūli un risku. Piemērots mērķis – cilvēks, objekts, vieta. Noziedznieks novērtē iegūstamo vērtību, darbību inerci (aktivitāšu daudzumu) un pārskatāmību, kā arī piekļuves iespējas vieglumu (*value, inertia, visibility, access*). Kibernoiedznieks var izveidot sarežģītus uzbrukumus ar mazāku ieguldījumu, piemēram, izmantot bezmaksas vai tiešsaistes ļaunprogrammatūras [34].

Sociālās kontroles teorija (angļu val. *social control theory*) pieļauj, ka cilvēki var saskatīt noziedzības priekšrocības un spēj izdomāt, un realizēt dažādas noziedzīgas darbības, nevilcinoties jeb momentā – bez īpaša stimula vai iepriekšējas apmācības. Tādējādi tiek pieļauts, ka rezultātā primārais ir potenciālais ieguvums no noziedzīga nodarījuma.

Atturēšanas teorijā (angļu val. *deterrence theory*) soda piedraudējums tiek izmantots, lai individu atturētu no likumpārkāpuma izdarīšanas.

Atturēšanas teorijā ir divi galvenie pieņēmumi:

- 1) konkrēti sodi, kas piemēroti pārkāpējam, to attur no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vai novērš jaunu nodarījumu izdarīšanu;
- 2) bailes no soda neļaus citiem individiem izdarīt nodarījumus [45].

Protams, sabiedrības lielākā daļa ievēro likumus. Taču jāreķinās, ka ir cilvēki, kuriem piemīt spēcīgas destruktīvas, antisociālas un nekulturālas tendences, kas nosaka šo personu uzvedību. Vislielāko problēmu rada tieši indivīda atturēšana no kibernoiedzīga izdarīšanas. Soda efektivitātes aspektā var minēt Vācijas tiesību speciālista Paula Johana Anselma fon Feuerbaha (*Paul Johann Anselm Ritter von Feuerbach*) atziņas: vēlme izdarīt noziedzīgu nodarījumu var beigties tikai tad, ja sekas par nodarījumu jeb sods būs lielāks nekā neapmierinātā vajadzība, kas ir noziedzīga nodarījuma pamatā. Sodus viņš iedala divās grupās: pirmkārt, paredzētajam jeb draudošajam sodam ir preventīva nozīme, lai atturētu individuus no nodarījuma izdarīšanas iespējamās soda realizācijas nākotnē dēļ; otrkārt, realizējamais sods – soda nozīme saistīta ar to, ka sods tiks realizēts, un vainīgā persona tiks sodīta atbilstoši krimināltiesiskajām normām [42, 73]. Lai sods pildītu atturēšanas funkciju, soda piemērošanai jābūt ātrai, noteiktai un stingrai (iespējami ātri pēc nodarījuma izdarīšanas, atbilstošs soda veids un termiņš).

Sociālās iemācīšanas teorija (angļu val. *social learning theory*) izskaidro cilvēka rīcību mijiedarbībā ar izziņas procesa, uzvedības un vides ietekmi. Psihologs Alberts Bandura norāda, ka noziedzīga uzvedība ir iemācīta, tā nav iedzimta vai predisponēta, vienīgi iemācīta. Cilvēki mācās, vērojot citus – uzvedību, attieksmi, izturēšanos un rezultātu. Šī informācija kalpo kā ceļvedis darbībai nākotnē. Iemācīšana notiek grupā: ģimenē, darbā un draugu vidē [5, 40–41]. Savukārt medijiem ir maza loma. Šis process aptver tehnoloģijas, motīvus, attieksmes un internalizāciju (procesu, kurā iekšējie iespaidi un uztvērumi, kas saistīti ar kādu cilvēku, kļūst par subjektīvu tēlu).

Amsterdamas Universitātes pētnieks Bovens Paulle (*Bowen Paulle*) pauž viedokli, ka “visiem bērniem ir nepieciešama veselīga vide, kur attīstīties – vienalga, vai bērni ir vietējie, migranti, vairākums, minoritāte, bagāti vai nabadzīgi. Jebkurš bērns, kuram liegta strukturāla pieeja drošai, paredzamai, siltai un disciplinētai videi, izaugs emocionāli nestabils. Ja atstāsim neaizsargātākus jauniešus skolās, kuras raksturo galvenokārt augsts nabadzības līmenis, mums ir milzīgas izredzes, ka šie jaunieši nekad neattīstīsies par informētiem un kritiskiem (un līdzjūtīgiem un pietiekoši emocionāli stabiliem) pieaugušajiem, kādi vajadzīgi demokrātijai [12].

Lomu konflikts – ar divām vai vairāk lomām saistītu cerību sadursme, kurā atbilstība vienas lomas prasībām apgrūpina citu lomu izvirzīto prasību pienācīgu izpildi. No katra cilvēka statusa sabiedrība sagaida noteiktu darbību, piemēram, skolotāji māca, skolēni mācās, vecāki rūpējas un audzina, bērni klausā un ciena. Tiek nodalīts iekšējais lomu konflikts un starplomu konflikts. Skolas–ģimenes un darba–ģimenes konfliktiem ir nopietnas sekas, kas ietekmē gan indivīda labsajūtu, gan vides kvalitāti. Tādējādi tie nerada pietiekamu pozitīvu mijiedarbību (skola, darba vide, ģimene negūst labumu). Bieži lomu konflikti ir saistīti ar adīciju³ vai personīgajiem iekšējiem konfliktiem, kas nosaka iekšējo psiholoģisko diskomfortu. Pēc Krievijas Behtereva Zinātniski pētnieciskā institūta datiem 85 % gadījumu tiem ir sociāls pamats, bet 15 % šādu konfliktu ir seksuāls pamats, [43, 125].

Kibernetizācijas izskaidrošanai var lietot arī kompensācijas jeb aizvietošanas teoriju un izplatīšanās teoriju.

Kompensācijas jeb aizvietošanas teorija – reālās dzīves vides (ģimenes, skolas, darba vides) pozitīvās ietekmes un mijiedarbības neesamība. Indivīds, nesaņemot atgriezenisko saikni (indivīds un sabiedrība, indivīds un ģimene, indivīds un skola, indivīds un darbs), trūkstošo posmu (ieinteresētību, aprūpi, atbalstu) aizstāj ar kibernetizācijas iespējām, meklējot sev radnieciskas interešu grupas, kurās sociālajai funkcionēšanai (vēlmēm, vērtībām un mērķiem) ir labvēlīgi un personas vajadzībām atbilstoši apstākļi.

Raksturojot interneta kā sociālo attiecību “aizvietotāja” izmantošanas un interaktīvās komunikācijas popularitātes iemeslus, tiek izdalīti šādi cēloņi:

- 1) nepietiekami piesātināta saskarsme reālajos kontaktos;
- 2) iespējas realizēt personiskās īpašības, tēlot lomas, pārdzīvot emocijas, kuras nav reālas vai iespējamās ikdienas dzīvē;
- 3) neapmierinātība ar reālo sociālo identitāti un tieksme to pārveidot [27, 265].

Īpaši tas asi izpaužas ekstrēmās kibernetizācijās – teroristiskā rīcībā, suicidālās spēlēs, suicidālu darbību organizēšanā un realizācijā.

³ Adīcija (angļu val. *addiction*) – atkarība. Ķīmisku vielu, piemēram, alkohola, kokaīna un nikotīna lietošana vai darbību, piemēram, azartspēļu, seksa, iepirkšanās u. tml., veikšana, kas varētu būt patīkamas, bet var kļūt nepārvaramas un traucēt ikdienas pienākumus un rūpes, piemēram, darba attiecības vai veselību.

Izplatīšanas teorija – stress skolā, darbā un / vai ģimenē noved pie frustrācijas⁴. “Frustrācijas–agresijas” teorijas autori pieņem, ka agresija personības uzvedībā vienmēr paredz frustrācijas esamību un otrādi. Manuprāt, darbā, skolā vai ģimenē izraisītas spriedzes dēļ cilvēks nav spējīgs atbrīvoties no pārdzīvojumiem. Būtībā starp cilvēka dzīves vidēm un jomām nav skaidru robežu, piemēram, profesionālās vai mājas stresa izraisītas problēmas tiek reducētas kibervidē.

Secinājumi

Kibernoiedzības apdraudējums ir visaptverošs un globāls, tomēr Latvijā nav pietiekami izziņāts kibernoiedzības fenomens:

- 1) nav pieejami visaptveroši un pilnīgi dati par tā stāvokli, tendencēm un dinamiku;
- 2) trūkst datu par kibernoiedzniekiem un viņu kriminoloģiskā raksturojuma – nenotiek noiedzības, tai skaitā kibernoiedzības, attīstības tendenču prognozēšana.

Latvijā jāveido prakse sistemātiski veikt kriminoloģiska rakstura pētījumus. Šādas izpētes iespējas jāveicina praktizējošo darbinieku un zinātnieku vidū, kā arī starp augstskolu studentiem.

Cyber Crime as Form of Criminality: Criminological Aspect

Abstract

Nowadays, cybercrime or crime that has been done or led through the Internet has taken a steady place among the multitude of criminal offences committed. Cyberspaces is easily applied to harm the individual, community group or country as a whole. The article provides overview of the criminological characteristics of cyber offender and cyber criminal behavioural interpretive theories.

The results of the research demonstrate that

- 1) criminologic characterisation of cyber offender profile consists of such key elements as: technical know-how; criminal professionalism; personal traits; social characteristics; motivating factors [4];
- 2) the specific purpose of criminological theory is to help us understand why individuals commit cybercrime. cyber criminal behaviour can be explained by using various theories of criminal behaviour.

Keywords: criminality, cyberspace, cybercrime, cyber criminal.

⁴ Frustrācija (angļu val. *frustration*) – neveiksme, vilšanās. Psihisks stāvoklis, kas var izveidoties, ja cilvēkam ceļā uz nozīmīgu mērķi rodas reāli vai šķietami šķēršļi. Tam raksturīgs nepatīkams iekšējs spriegums, bezizejas sajūta u. tml.

Literatūra

1. Andrews, D. A., Bonta, J. *The Psychology of Criminal Conduct*. New York: Matthew Bender & Company, Inc., 1998, 193–195.
2. Aptauija “Mobilu telefonu un interneta izmantošanas paradumi bērnu un jauniešu vidū”. No: *Drošs internets*. 2012. Iegūts no: http://www.drossinternets.lv/upload/materiali/petijumi/mob-tel_interneta_izmantosana_2012.pdf [sk. 26.02.2017.].
3. Ādleris, A. Māksla dzīvot. *Psiholoģija Ģimenei un Skolai*. 2015, 67.
4. Baer, M. Cyberstalking and the internet landscape we have constructed. *Virginia Journal of Law & Technology*. 2010, 15(2).
5. Bandura, A. *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press, 1971.
6. *Comprehensive Study on Cybercrime*. New York: United Nations, 2013. Iegūts no: https://www.unodc.org/documents/organized-crime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/CYBERCRIME_STUDY_210213.pdf [sk.12.03.2017.].
7. Consumer Security Risks Survey 2016. Connected but not protected. No: *Kaspersky Lab*. 2016. Iegūts no: https://press.kaspersky.com/files/2016/11/B2C_survey_2016_report_.pdf [sk. 17.04.2017.].
8. Cyber Crime Assessment 2016. No: *National Crime Agency*. 2016. Iegūts no: <http://www.national-crimeagency.gov.uk/publications/709-cyber-crime-assessment-2016/file> [sk. 17.04.2017.].
9. Dobbert, D. L., Mackey, T. X. *Deviance: Theories on behaviors that defy social norm*. California: Praeger, 2015.
10. Dziļuma, D. Pētījums par mobilu ierīču (telefonu un planšetu) lietošanas paradumiem mazu bērnu vidū. No: *Centrs Dardedze*. 2016. Iegūts no: <http://www.centrsdardedze.lv/lv/uzzinai/petijumi> [sk. 17.04.2017.].
11. Ferri, E. *Criminal Sociology*. Charlottesville, Va.: University of Virginia Library, 1996.
12. Golubeva, M. Pāris vienkāršas patiesības. No: *Providus.lv* [Sabiedriskās politikas portāls]. 2006. Iegūts no: <http://www.politika.lv/index.php?id=10152> [sk. 20.03.2017.].
13. Gordon, G. R., Hosmer, C. D., Siedsma, C., Rebovich D. Assessing technology, methods, and information for committing and combating cyber crime. No: *Nacional Criminal Justice Reference Service*. Iegūts no: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/198421.pdf> [sk. 14.03.2017.].
14. Hampson, S. E. *The Construction of Personality: An Introduction*. London: Routledge, 1988, 3.
15. Hoisington, M. Cyberwarfare and the use of force giving rise to the right of self-defense. *Boston College International and Comparative Law Review*. 2009, 32(2).
16. Jaishankar, K. Establishing a theory of cyber crimes. *International Journal of Cyber Criminology*. 2007, 1(2).
17. Klarks, R. V., Eks, Dž. E. Noziedzības analīze 60 soļos. Rīga: Valsts policija, 2011.
18. Krastiņš, U. *Tieša nodoma tvērumi krimināltiesībās. Krimināllikuma 9. panta otrās daļas paplašināts komentārs ar teorētiskām nostādnēm*. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2017.
19. Krastiņš, U., Liholaja, V., Hamkova, D. *Krimināllikuma komentāri*. Trešā daļa, XVIII–XXV nodaļa. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2016.
20. *Kriminoloģija*. Pod red. V. D. Malkova. Moskva: Iustucinform, 2006. (Криминология. Под редакцией В. Д. Малкова. Москва: Юстицинформ, 2006.)
21. *Kriminoloģija. Uchebnik dlja vuzov*. Pod obshchei redakciei professora A. I. Dolgovoi. Moskva: Izdatelstvo NORMA, 2001. (Криминология. Учебник для вузов. Под общей редакцией профессора А. И. Долговой. Москва: Издательство НОРМА, 2001.)
22. *Kriminoloģija*. Mācību grāmata. Zin. red. K. Kīpāne, A. Vilks. Rīga: Nordik, 2004.

23. Ksheti, N. *The Global Cybercrime Industry: Economic, Institutional and Strategic Perspectives*. New York: Springer, 2010.
24. Latvijas kiberdrošības stratēģija 2014.–2018. gadam (apstiprināta ar Ministru kabineta 2014. gada 21. janvāra rīkojumu Nr. 40 “Par pamatnostādņēm “Latvijas kiberdrošības stratēģija 2014.–2018. gadam””). *Latvijas Vēstnesis*. 16(5075), 23.01.2014.
25. Lemos, R. What are the real risk of cyberterrorism? August 26, 2002. No: *ZDNet*. Iegūts no: <http://www.zdnet.com/article/what-are-the-real-risks-of-cyberterrorism/> [sk. 18.04.2017.].
26. Lilly, R. J., Cullen, F. T., Ball, R. A. *Criminological Theory. Context and Consequences*. Sage Publication, Inc., 2015.
27. Mihailovs, I. J. Interneta ietekme uz sabiedrības tiesisko kultūru. *Rīgas Stradiņa universitātes Zinātniskie raksti, 2009. gada sociālo zinātņu pētnieciskā darba publikācijas*. Rīga: RSU, 2010.
28. Nozare ciparos, 2016. No: *Latvijas Interneta asociācija*. Iegūts no: www.lia.lv [sk. 24.04.2017.].
29. Omārova, S. *Cilvēks runā ar cilvēku*. Rīga: Kamene, 2002.
30. Organised Crime Task Force. Annual Report & Threat Assessment, 2007. *United Kingdom, National Crime Agency*. 2008. No: *Organised Crime Task Force*. Iegūts no: www.soca.gov.uk [sk. 17.04.2017.].
31. Organised Crime Task a Force. Annual Report & Threat Assessment, 2015. No: *Organised Crime Task Force*. Iegūts no: <http://www.octf.gov.uk/OCTF/media/OCTF/documents/publications/OCTF-REPORT-2015-1.pdf?ext=.pdf> [sk. 17.04.2017.].
32. Polderman, T. J., Benyamin, B., de Leeuw, C. A., Sullivan, P. F., van Bochoven, A., Visscher, P. M., Posthuma, D. Meta-analysis of the heritability of human traits based on fifty years of twin studies. *Nature Genetics*. 2015, 47(7)
33. Pusaudžu nāves spēle pārņem Latviju. *Kas Jauns*. 2017, 9(209).
34. Recupero, P. R. Forensic evaluation of problematic internet use. *Journal of the American Academy of Psychiatry Law*. 2008, 36.
35. Simkin, S., Ponemon, L. *Flipping the Economics of Attacks*. No: *Ponemon Institute*. 2016. Iegūts no: http://www.polyscope.ch/site/assets/files/42688/06_16_53.pdf [sk. 26.03.2017.].
36. Shinder, D. Profiling and categorizing cybercriminals. No: *TechRepublic*. 2010. Iegūts no: <http://www.techrepublic.com/blog/it-security/profiling-and-categorizing-cybercriminals/> [sk. 15.03.2017.].
37. Strika, E. *Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.
38. Tiesu informācijas sistēmas TIS statistika. Kriminālietu statistikas pārskati. No: *Tiesu informācijas sistēma*. Iegūts no: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&groupid=tisstat [sk. 19.02.2017.].
39. Tulegenov, V. V. Kiberprestupnost kak forma virazheniia kriminalnogo professionalizma. *Kriminologija: vchera, segodnia, zavtra*. 2014, 2(33) (Тulegenов В. В. Киберпреступность как форма выражения криминального профессионализма. *Криминология: вчера, сегодня, завтра*, № 2 (33), 2014.).
40. Vasu, L., Warren M. and Mackay, D. Defining fraud: Issues for organizations from an information systems perspective. No: *Association for Information Systems*. 2003. Iegūts no: <http://aisel.aisnet.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1065&context=pacis2003> [23.01.2017.].
41. Vedins, I. *Zinātne un patiesība*. Rīga: Avots, 2008.

*Aldona Kipāne. Kriminalitātes izpausmes forma – kibernoiedzība:
kriminoloģiskie aspekti*

42. Vilks, A. *Krimināltiesiskā politika: diskursa analīze un attīstības perspektīvas*. Rīga: Drukātava, 2013.
43. Vishniakova, N. F. *Kreatīvnaia psihologia: psihologia tvorcheskogo obucheniia*. Moskva: Rotaprint NIO, 1995 (Вишнякова, Н. Ф. Креативная психология: психология творческого обучения. Москва: Ротапринт НИО, 1995.)
44. Vorobjovs, A. *Sociālā psiholoģija. Teorētiskie pamati*. Rīga: SIA "Jumi", 2002.
45. Wright, V. Deterrence in criminal justice evaluating certainty vs. severity of punishment. No: *The sentencing project*. 2010. Iegūts no: <http://www.sentencingproject.org/wp-content/uploads/2016/01/Deterrence-in-Criminal-Justice.pdf> [sk. 17.04.2017].

Legal Gaps in Progressive System of Resocialisation of Convicts in the Republic of Belarus

Vitaly Bury

*Mogilev Institute of the Ministry of Internal Affairs
of the Republic of Belarus*

byruivit@yandex.ru

Abstract

The Decree of the President of the Republic of Belarus of December 23, 2010 No. 672 approved the Concept of improvement of the system of criminal liability and order of their execution. One of the objectives of this concept is to improve the criminal and penal legislation in terms of increasing the efficiency of corrective and preventive effects of punishment and other measures of criminal responsibility, including measures to encourage convicts to correct. However, the existing penal legislation of the Republic of Belarus has certain gaps that prevent the full extent to realise the goal of progressive system with regard to resocialisation of persons sentenced to imprisonment.

Keywords: penal law, progressive system of resocialisation, sentenced to imprisonment, correctional institution, prison.

In accordance with the recommendations of § 60.1 and § 60.2 of the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners in 1955 (approved by the resolution of the Economic and Social Council of 31 July 1957), such a model “should be designed to reduce to a minimum the differences between prison life and free life, which reduces prisoners’ sense of responsibility and dignity as human beings ... It is desirable that ... measures were taken of a prisoner’s gradual return to life in society. This goal can be achieved taking into account the characteristics of every individual ... introducing special treatment for released either in the institution or the other ...” [6, 191]. In other words, prison regime in terms of the amount of penalties may not infringe on human health, and its conditions cannot be destructive to a human psyche and carried for a mental and moral degradation, and therefore the impossibility of resocialisation and social adaptation of the convicted to life in society. The use of cars and limiting of rights

should not embitter and suppress, and preclude gradual return to a normal and law-abiding life in freedom.

This position in the early twentieth century was reflected in the works of Russian legal scholars N. Tagantsev and N. Sergeevsky. Tagantsev states: “Of course ... regime ... dehumanises a criminal, erases his personality, making it passive ... by virtue of which the effect of prison is fragile and not long-lasting, but ... transitional administration of prisons could be, if not eliminated – then weakened” [11, 299–300]. N. Sergeevsky agrees with him formulating two problems facing the prison: the elimination of everything that can destroy the body of the prisoner; the transformation of these institutions into the institutions in which a prisoner, by means of a possible correction, would be able to return to life in society. However, he emphasises that “... changing the conditions of life, changes the character of a person, therefore, the purpose and nature of punishment has to be changed” [8, 89–101].

Analogous approaches in the 70s of the twentieth century were used and defended in the works of a known scientist in the field of penal law N. Struchkov: “The objectives of the regime of punishment ... most successfully will be carried out when every convicted person, while serving his sentence, will receive the necessary punitive-educational effect” [9, 174].

His views are shared by such scholars in the field of penal law as A. Mikhlin, P. Ponomarev, V. Seliverstov, I. Shmarov: “Differentiation of sentence and the process of educational influence presupposes that various categories of convicted persons depending on the nature of their crimes and the degree of danger to society and past criminal activities should be applied with a different amount of the punitive impact on limiting of rights, and the educational work in the detention centre should take into account ... their typological and psycho-pedagogical features” [5, 85].

The above-mentioned recommendations, approaches and positions reflect, albeit not completely, the essence of progressive prison system, whose purpose is to achieve compliance with the order and conditions of punishment execution, behaviour, intra-personal changes and the degree of resocialisation of the convicted person by providing punishment as well as the optimal inclusion in the life after release from prison.

However, as rightly pointed out by Belarusian scientist O. Bazhanov, now progressive elements of the system are not compatible with each other and there is a tendency blurring the concept and essence of the system. Research in this direction is going in breadth, but not always in depth. Practice proves that the criminal law division of the classification of convicts in the detention centre does not account for the peculiarities of their correction, depending on the qualifications and related crimes: selfish, violent and other aspirations. At the same time, the author emphasises that this situation poses a science of criminal and criminal-executive right the problem of theoretical, methodological and legal development issues in the formation of a penal system in the form of imprisonment as regards: establishing correctional system for different types of resocialisation of convicts; special order of execution of the sentence in correctional institutions, which would provide a gradual change in the punishment serving

conditions for condemned in the case of improvement of regime until the semi-freedom regime or limited freedom in case of correcting them, or worse, if one fails, breaches the rules of the regime of serving the sentence [1, 126–133, 139–141].

By changing the mode and conditions of detention of convicts in the direction of increasing or decreasing of limiting rights, thereby administration decides to serve the team with a view to a timely response to their behaviour. Convicts, sentenced to lighter terms of punishment are a motivational factor. Differentiation of the conditions of serving prison within each correctional institution helps to prepare individuals for execution of a sentence, to adapt to society after their release from prison [13, 310].

The regime should create the necessary conditions for the use of others, the best in pedagogical relation to the means of correction and resocialisation of the convicted person, while performing his self-service functions: punitive, and ensure remedial, corrective social control (prevention).

However, the existing penal legislation of the Republic of Belarus has certain gaps that prevent to fully realise the goal of the progressive system in a phased resocialisation of convicts [3, 268–270].

For example, in Part 2 of Article 68 “Changing the conditions of detention of persons sentenced to imprisonment within a detention facility” of the Criminal Executive Code of the Republic of Belarus (further – CEC) law stipulates that persons sentenced to imprisonment recognised embarked on the path of correction contained in the IR for the first-time serving a sentence of imprisonment, the IR for those who have previously served a sentence of imprisonment, correctional institution (further – CI), translated into improved conditions of detention after serving a quarter of their sentence, as contained in the correctional institution of special regime, after serving one third of his sentence. In case the convicted maliciously violates the established order of punishment, the improved conditions by the decision of the Chief of the correctional institution are cancelled.

At the same time, in part 3 of Article 116 of the “Criteria and the degree of correction of convicts”, CEC expressly states that the convicted may be considered having taken the path of correction if he has taken a written commitment to law-abiding behaviour, has no penalties, in good faith refers to work or study, works on collective self-service, cleaning and landscaping of the correctional institution and the surrounding areas, and shows useful initiative in other socially useful activities, and the convicted is not extinguished the penalty until the decision influencing verdict caused offence; it is also provided that he has taken all its best reparation measures.

However, in the provisions of Article 117 “Deliberate violation of convicts established order of punishment”, CEC prescribes that the convicted sentenced to imprisonment is maliciously violating the established order of punishment serving prison authorities during the term of sanctions if it has no less than:

- 1) four penalties provided for in § 1 and § 2 of part 1 of Article 112 “Measures penalties applicable to persons sentenced to imprisonment” CEC, and for convicts held in the EC – § 1 and § 2 of Article 129 “Sanctions applied to prisoners in educational colonies” CEC;

- 2) three penalties, one of which is provided in § 3 and § 4 of Part 1 of Article 112 of the CEC, and for convicts held in the EC – § 3 and § 4 of Article 129 of the CEC;
- 3) two penalties, one of which is provided for in § 6 of Part 1 of Article 112 of the CEC, and for prisoners, contained in EC – § 5 of Article 129 of the CEC [12].

Thus, the following conclusions can be made:

- 1) Article 116 of the CEC improved conditions of serving a sentence given to a convict, having concluded on certification “has become on the path of correction”, i.e., their certified correctional administration on the basis of criteria such as availability of liability of the convicted person of law-abiding behaviour, good conduct (no penalties), conscientious attitude to work or school, works for the collective self-service, cleaning and landscaping of the EC and the surrounding areas, the manifestation of useful initiatives in other socially useful activities, and convicted, not to repay the damages during the serving the sentence caused by a crime; it all depend on compensation measures;
- 2) improved conditions for convicts serving a sentence set by administration of correctional institutions for a long period of time in compliance with the above stated requirements;
- 3) in accordance with the requirements of § 2 of Article 68 of the CEC, the abolition of the improved conditions of serving punishment may take place only after the evaluation of a convict’s malicious violation of the established order of punishment.

However, having received better conditions, the convicted person may repeatedly perform various violations of the order of the terms and conditions of serving the sentence (including gross and systematic), have a valid foreclosure and even sent back in a punishment cell, and freed from it once again to the improved conditions of serving the punishment.

CEC norms are fixed by law, that is, the convict administration of correctional institutions cancels improved conditions even in the presence of:

- 1) three existing penalties (reprimand and/or an extraordinary duty for cleaning or the detention facility); and this is a systematic violation of the order of the terms and conditions of serving the sentence;
- 2) two existing penalties (one of which is “the deprivation of the right to receive ordinary parcels or transfer” and/or “depriving another long or short visits”, the second – “a reprimand” or “extraordinary duty”) – a collection of “deprivation ...” superimposed to the convicted person for a flagrant violation of the order of the terms and conditions of serving the sentence;
- 3) one active recovery “placement in a punishment cell”; and this penalty is imposed on the convicted person for a very flagrant violation of the order of the terms and conditions of serving the sentence.

Moreover, in accordance with the provisions of Article 117 of the CEC, the recovery “transferred to the cell-type room (1 to 6 months)” does not take into account the recognition of the convict maliciously violating the established order of punishment. The conditions of the maliciously violation of the convicted can be improved and he can be transferred in cell-type premises, serve his punishment and return again to the improved conditions of serving the sentence of imprisonment.

It should be noted that the mentioned problem is also relevant and significant for the criminal and criminal-executive policy of the Russian Federation. Thus, held on 10 September 2009 the All-Russian scientific-practical conference on reforming the penal system, the Minister of Justice A. Konovalov clearly identified the position of justice in this area for the next decade: “It is an extremely important, I would say, task of creating a system of incentives for a special contingent to the law-abiding behaviour. The system of execution of punishments should be set up and effectively operate a system of social “lifts” (the regime of serving the sentence – *author’s note*). That would allow a person to get out of a critical situation if he wants to ... Social “lifts” are aimed at stimulating the release on parole, pardon or transfer of convicted persons to a softer mode content ... special contingent will see their performance and justice” [4, 11–13]. The director of the Federal Service of the Russian Federation Penitentiary A. Reimer shares this position, targeting subordinates on the forthcoming reform of the entire penal system [7]. He supports the proposal of a solution to this long-standing issue and Russian scientists’ in the field of penal law: “For the best social adaptation ... you must release the prisoners ... gradually ... It would be logical to convict because under strict supervision passed to semi-free mode, and then – on the loose. Reintegration into society should be gradual” [10, 5–6; 2].

Thus, on the basis of the above analysis of the current penal legislation of Belarus, it should be recognised that a progressive system (“social lifts up”), enshrined in the rules of the CEC has the legal gaps that do not allow it to “progressively” work on the resocialisation of the person convicted to imprisonment. Changes and additions to the CEC regulations in this part are required.

Juridiskie trūkumi notiesāto personu resocializācijas progresīvajā sistēmā Baltkrievijas Republikā

Kopsavilkums

Baltkrievijas Republikas prezidents 23.12.2010. ar Dekrētu Nr. 672 apstiprināja koncepciju par kriminālatbildības sistēmas pilnveidošanu un tās izpildes kārtību. Viens no šīs koncepcijas mērķiem ir uzlabot krimināltiesību un kriminālsodu izpildes normas, palielinot korekcijas un preventīvo efektivitāti sodiem un citiem kriminālās atbildības

pasākumiem, tostarp pasākumiem, kas veicinātu notiesātos laboties. Tomēr pastāvošajā kriminālsodu izpildes jomā Baltkrievijas Republikā ir zināmas nepilnības, kas neļauj pilnībā realizēt progresīvās sistēmas mērķi – ar brīvības atņemšanu notiesāto personu resocializāciju.

Atslēgvārdi: sodu izpildes likums, progresīva resocializācijas sistēma, brīvības atņemšana, sociālās korekcijas iestāde, cietums.

References

1. Bazhanov, O. I. *Progressivnaia sistema ispolneniia nakazaniia*. Minsk: Nauka i tekhnika, 1981, 168. (Бажанов, О. И. *Прогрессивная система исполнения наказания*. Минск: Наука и техника, 1981, 168.)
2. Grishko, A. J. *Pravovoe obespechenie reformy ispolneniia nakazanii v vide lisheniia svobody. Chelovek: prestuplenie i nakazanie*. 2009, 3, 20–27. (Гришко, А. Я. *Правовое обеспечение реформы исполнения наказаний в виде лишения свободы. Человек: преступление и наказание*. 2009, 3, 20–27.)
3. Khomich, V. M. *Otchet natsionalnogo eksperta v oblasti primeneniia ugovolnykh sanktcii*. In: V. M. Khomich. *Rekomendatcii po bolee shirokomu mezhdunarodnomu standartu v oblasti prav cheloveka v protsesse otpravleniia pravosudiia v Respublike Belarus*. Minsk: Reiplatc, 2009, 265–292. (Хомич, В. М. *Отчет национального эксперта в области применения уголовных санкций*. In: В. М. Хомич. *Рекомендации по более широкому применению международных стандартов в области прав человека в процессе отправления правосудия в Республике Беларусь* (Программа развития ООН (ПРООН). Минск: Рэйплац, 2009, 265–292.)
4. Konovalov, A. V. *Vstupitelnoe slovo ministra iustitcii Rossiiskoi Federatcii na nauchno-prakticheskuiu konferentsiiu po voprosam reformirovaniia ugovolno-ispolnitelnoi sistemy. Chelovek: prestuplenie i nakazanie*. 2009, 3, 9–14. (Коновалов, А. В. *Вступительное слово министра юстиции Российской Федерации на научно-практической конференции по вопросам реформирования уголовно-исполнительной системы. Человек: преступление и наказание*. 2009, 3, 9–14.)
5. Mikhlin, A. A. *Ugovolno-ispolnitelnoe pravo: uchebnik dlia vuzov*. In: A. S. Mikhlin [i dr.]; Pod red. I. V. Shmarova. Moskva: BEK, 1996, 418. (Михлин, А. С. [и др.] *Уголовно-исполнительное право: учебник для вузов*. Под ред. И. В. Шмарова. Москва: БЕК, 1996, 418.)
6. *Prava cheloveka: sbornik mezhdunarodno-pravovykh dokumentov*. Sostavit. V. V. Shcherbov. Minsk: Belfrans, 1999, 1146. (*Права человека: сборник международно-правовых документов*. Составитель В. В. Щербов. Минск: Белфранс, 1999, 1146.)
7. Reimer, A. A. *Doklad direktora FSIN Rossii na nauchno-prakticheskoi konferentsii po voprosam reformirovaniia ugovolno-ispolnitelnoi sistemy. Chelovek: prestuplenie i nakazanie*. 2009, 3, 15–19. (Реймер, А. А. *Доклад директора ФСИН России на научно-практической конференции по вопросам реформирования уголовно-исполнительной системы. Человек: преступление и наказание*, 2009, 3, 15–19.)
8. Sergeevskii, N. D. *Russkoe ugovolnoe pravo. Chast' obshchaia: posobie k lektsiiam*. 7-e izd. SPb.: Tipografiia. M. M. Stasiulevicha, 1908, 385. (Сергеевский, Н. Д. *Русское уголовное право. Часть общая: пособие к лекциям*. 7-е изд. СПб.: Типография М. М. Стасюлевича, 1908, 385.)

9. Struchkov, N. A. *Sovetskaia ispravitelno-trudovaia politika i ee rol v borbe s prestupnostiu*. Saratov: Izdatelstvo Saratovskogo universiteta, 1970, 271. (Стручков, Н. А. *Советская исправительно-трудовая политика и ее роль в борьбе с преступностью*. Саратов: Издательство Саратовского университета, 1970, 271.)
10. Simonovich, A. A. *Sotcialnaia adaptatciia i kontrol za uslovno-dosrochno osvobozhdenymi. Ugolovno-ispolnitelnaia sistema: pravo, ekonomika, upravlenie*. 2008, No. 6, 4–7. (Симонович, А. А. *Социальная адаптация и контроль за условно-досрочно освобожденными. Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2008, 6, 4–7.)
11. Tagantsev, N. S. *Russkoe ugovolnoe pravo. Chast obshchaia: leksii: v 2 t. 2-e izd. Peresm. i dop.* SPb.: Gos. tip., 1902. T. 2, 656. (Таганцев, Н. С. *Русское уголовное право. Часть общая: лекции: в 2 т. 2-е изд., пересм. и доп.* СПб.: Гос. тип., 1902. Т. 2, 656.)
12. *Ugolovno-ispolnitelnyi kodeks Respubliki Belarus* [Elektronnyi resurs]. Priniat Palatoi predstavitelei 14 dekabria 1999 g., odobr. Sovetom Resp. 22 dekabria 1999 g., v red. Zakona Resp. Belarus ot 09.01.2017 g. Minsk: KonsultantPlius, 2017. (*Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь* [Электронный ресурс]. Принят Палатой представителей 14 декабря 1999 г., одобр. Советом Респ. 22 декабря 1999 г., в ред. Закона Респ. Беларусь от 09.01.2017 г. Минск: КонсультантПлюс, 2017.)
13. Zubarev, S. M. *Ugolovno-ispolnitelnoie pravo: uchebnik dlia vuzov*. Pod red. A. S. Mikhlina. Moskva: Vyssheie. Obrazovanie, 2007, 431. (Зубарев, С. М. *Уголовно-исполнительное право: учебник для вузов*. Под ред. А. С. Михлина. Москва: Высшее образование, 2007, 431.)

Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vēršiem noziedzīgiem nodarījumiem

Larisa Doņina

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija
donina.larisa@gmail.com*

Kopsavilkums

Ķilnieku sagrābšana, tāpat kā terorisms, narkotisko vielu un ieroču nelikumīga aprīte, mūsdienās ir aktuāla problēma gan noziegumu mēroga, gan to bīstamības dēļ. Turklāt ķilnieku sagrābšana kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums normatīvajos aktos iekļauts diezgan nesen, un izpildvaras pārstāvji saskaras ar sarežģījumiem, lai pareizi noteiktu ķilnieku sagrābšanas kvalifikāciju, jo Krimināllikumā minētas līdzīgas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes gan ķilnieku sagrābšanas, gan nelikumīgas brīvības atņemšanas un personas nolaupīšanas gadījumā.

Raksta mērķis ir to problēmu izskatīšana, kuras saistītas ar ķilnieku sagrābšanas kā noziedzīga nodarījuma norobežošanu no citiem pret personas brīvību vēršiem noziedzīgiem nodarījumiem.

Materiāls un metodes: veikta normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras analīze; iegūtie rezultāti tika novērtēti, izmantojot aprakstošo, analītisko un vēsturisko metodi; tiesību normu interpretācijai tika izmantota gramatiskā, speciālā juridiskā un vēsturiskā tiesību normu interpretācijas metode.

Šajā rakstā tiek apskatīts ķilnieku sagrābšanas noziedzīgā nodarījuma sastāvs un problēmas Krimināllikuma 154. pantā reglamentētā norobežošanā no Krimināllikuma 152. pantā un 153. pantā minētā. Analizējot šo tematu, tika secināts, ka nepieciešams pilnveidot tiesību normas, kas ietvertas Krimināllikuma 154. pantā.

Atslēgvārdi: Krimināllikums, ķilnieku sagrābšana, nelikumīga brīvības atņemšana, personas nolaupīšana, tiesību normu interpretācija.

Larisa Doņina. Ķīlnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

levads

Ķīlnieku sagrābšana nav jauna parādība, jo tā notika jau senā vēsturē. Sākumā ķīlnieku sagrābšana tika uzskatīta par kara nozieguma daļu, bet vēlāk šis nodarījums parādījās arī miera laikā un kļuva par terorisma veidu. Ķīlnieku sagrābšanas gadījumu skaita pieaugums, to smagums un starptautiskais raksturs lika aktivizēt starptautisko tiesībsargājošo organizāciju darbību un izstrādāt normatīvos aktus par ķīlnieku sagrābšanu. Normatīvajos aktos šis pārkāpums tika kriminalizēts, un mūsdienās tas tiek izdalīts kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums.

Daudzās valstīs kriminālatbildība par ķīlnieku sagrābšanu iekļauta normatīvo aktu pantos par nelikumīgu brīvības atņemšanu vai personas nolaupīšanu, tomēr vairākumā valstu – arī Latvijā – ķīlnieku sagrābšana, personas nolaupīšana un nelikumīga brīvības atņemšana tiek klasificēta kā patstāvīgi noziedzīgi nodarījumi. Tomēr šiem noziedzīgajiem nodarījumiem ir vairākas līdzīga sastāva pazīmes, un tāpēc pastāv risks noteikt nepareizu to kvalifikāciju, kas savukārt var novest pie mazāka soda vainīgajām personām vai to atbrīvošanas no soda izciešanas.

Ķīlnieku sagrābšana Krimināllikuma 154. panta izpratnē

Noziedzīgs nodarījums – ķīlnieku sagrābšana – minēts Krimināllikuma 154. pantā, kurā noteikts, ka ķīlnieku sagrābšana saistīta ar draudiem noslepkavot, nodarīt miesas bojājumus vai turpmāk aizturēt personu vai personu grupu nolūkā piespiest izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās, izvirzot to par noteikumu ķīlnieka atbrīvošanai. Šā panta otrajā daļā paredzēta situācija, ka šādas pašas darbības vērstas pret nepilngadīgo vai šīs darbības izdara personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās. Krimināllikuma 154. panta trešajā daļā tiek minēta ķīlnieku sagrābšana, kas izraisījusi smagas sekas vai vēsta pret mazgadīgo, vai sagrābšanu izdarījusi organizēta grupa.

Noziedzīga nodarījuma sastāvu veido četri nozieguma elementi. Noziedzīga nodarījuma elementu identificēšana nepieciešama, lai kvalificētu noziegumu, t. i., noteiktu, kuram Krimināllikuma pantam atbilst tieši šis likuma pārkāpums.

Saskaņā ar Krimināllikumu konkrēta nozieguma kvalificēšana jāsāk ar tā objektu. Latvijā Krimināllikuma 154. pantā minēts, ka noziedzīga nodarījuma objekts ir personas neaizskaramība un personiskā (fiziskā) brīvība [3, 387]. Tomēr, izskatot Krimināllikuma 154. pantā reglamentēto noziedzīgo nodarījumu, var minēt arī papildu objektu – “cilvēka dzīvību un veselību, ja prasību neizpildes gadījumā tiek draudēts ar ķīlnieka nāvi vai miesas bojājumu nodarīšanu tam, kā arī valsts stabilitāti un drošību, ja vainīgais pieprasa veikt darbības, kas var izraisīt šo interešu apdraudējumu, piemēram, pieprasot atbrīvot no ieslodzījuma bīstamus noziedzniekus, izsniegt ieročus vai izpildīt noteiktas politiskas prasības” [7, 286].

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem
pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Ķilnieku sagrābšanas nozieguma objektīvā puse izpaužas kā savstarpēji saistītas darbības, kuras tiek aprakstītas Krimināllikuma 154. panta pirmajā daļā. Šīs darbības ir sagrābšana vai aizturēšana, un tās ir saistītas ar draudiem noslepkavot, nodarīt miesas bojājumus vai turpmāk aizturēt personu, izvirzot nosacījumus ķilnieka atbrīvošanai. Šīm darbībām jābūt konsekventām: vispirms sagrābšana vai aizturēšana, pēc tam draudu izteikšana un / vai turpmāka personas aizturēšana, kam seko prasību izvirzīšana kādai trešajai pusei.

Ķilnieku sagrābšanas un aizturēšanas veidi, izņemot draudus un fizisko vardarbību, var izpausties kā nolaupīšana ar viltu vai slēpta nolaupīšana, piemēram, guļošanas vai slimas personas nolaupīšana [10, 46]. Aizturēšana var izpausties arī kā personas turēšana slēgtā vietā, piemēram, dzīvoklī, pagrabā, raktuvēs vai elektrostacijā.

Analizējot Krimināllikuma 154. panta dispozīciju, var secināt, ka jēdziens “sagrābšana”, kas saistīta ar fizisku vardarbību, netiek iekļauta personas slepena nolaupīšana, piemēram, personas ar kustību disfunkciju (mugurkaula traumas vai cita iemesla dēļ) nolaupīšana tiek izdarīta, nelietojot vardarbību, jo persona nespēj pretoties un saukt palīgā, – nodarījums notiek slepeni. Vēl var secināt, ka sagrābšana nav arī nolaupīšana ar viltu: nevar ar viltu vardarbīgi sagrābt personu, jo viltus saistās nevis ar vardarbības lietošanu, bet gan ar maldiem. Atbilstīgi šeit minētajam var secināt, ka Krimināllikuma 154. panta dispozīcijā netiek pilnībā aprakstītas nodarījuma objektīvās puses izpausmes.

Analizējot jēdzienu “aizturēšana”, var konstatēt, ka tas “nozīmē prettiesiskas vardarbīgas darbības nolūkā aizkavēt sagrābtās personas atbrīvošanu” [3, 388]. Tātad personas turēšana kādā slēgtā telpā var tikt attiecināta uz aizturēšanu, jo nolūks šajā gadījumā ir aizkavēt personas atbrīvošanu.

Noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvās puses svarīga pazīme ir tā, ka noziedznieks neslēpj savas darbības, gluži pretēji – vainīgais paziņo trešajai pusei par savām pretlikumīgajām darbībām un ķilnieka atbrīvošanas nosacījumiem. Prasību izvirzīšana ir obligāta Krimināllikuma 154. panta pazīme, un tā var izpausties kā personas atbrīvošana no ieslodzījuma vietas, narkotisko vielu vai ieroču piegāde, lidaparāta nodrošināšana, naudas saņemšana u. tml. Prasības var tikt izvirzītas mutiski vai rakstiski, kā arī izmantojot trešās personas.

Krimināllikuma 154. panta otrajā daļā tiek runāts tikai par personu grupas rīcību pēc iepriekšējas vienošanās, kaut arī iespējami gadījumi, kad pirms nozieguma izdarīšanas personas nav vienojušās par ķilnieku sagrābšanu. Piemēram, var rasties šāda situācija: divas personas – A un B – atrodas bankā, kur A veic pārrunas par sava kredīta dzēšanu. Pārrunu laikā banka nepiedāvā A labvēlīgas iespējas dzēst kredītu. B visu šo laiku atrodas blakus A, bet B nav saistības ar A kredītiem bankā, tomēr B ir zināma A situācija, un B saprot, ka gadījumā, ja A nesarunās ar banku par kredīta dzēšanu, viņam un viņa ģimenei būs lielas problēmas. Tādēļ, ka neizdevās vienoties par kredīta dzēšanu, A, kam ir kredīts bankā, sagrābj par ķilnieku bankas darbinieku, izvirzot nosacījumu bankai dzēst viņa kredītu, un tikai tādā gadījumā viņš atbrīvos ķilnieku. Savukārt B, atbalstot A, kas sagrābis ķilnieku, pievienojas noziedzniekam, jo uzskata,

Larisa Doņina. Ķīlnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

kā tā ir vienīgā iespēja palīdzēt A. Šajā gadījumā abām personām nebija iepriekšējas vienošanās, un viena persona pievienojās otrai, domājot, ka šī ir iespēja palīdzēt. Kaut gan praksē šādu situāciju ir diezgan maz, tomēr tās ir iespējamās.

Krimināltiesībās izšķir divas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas stadijas – pabeigts noziedzīgs nodarījums un nepabeigts noziedzīgs nodarījums. Krimināllikuma 15. panta pirmajā daļā teikts, ka par pabeigtu noziedzīgu nodarījumu uzskata to, kuram ir visas šajā likumā paredzētās noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.

Ķīlnieku sagrābšanas noziegums tiek uzskatīts par pabeigtu brīdī, kad ir veiktas visas iepriekš minētās darbības, t. i., notikusi sagrābšana, aizturēšana un prasību izvirzīšana. Prasību izpilde netiek ņemta vērā. Cietušais kļūst par ķīlnieku tikai tad, kad trešajai pusei tiek izvirzītas prasības, un šo prasību izpildīšana ir nosacījums ķīlnieka atbrīvošanai. Gadījumā, ja trešajai pusei netiek izvirzītas prasības, noziegumu nevar kvalificēt atbilstīgi Krimināllikuma 154. pantam.

Nepabeigta noziedzīga nodarījuma stadijas saskaņā ar Krimināllikuma 15. panta otro daļu ir sagatavošanās noziegumam un nozieguma mēģinājums. Lai pierādītu, ka sagatavošanās tika veikta tieši Krimināllikuma 154. pantā noteiktajam noziedzīgajam nodarījumam, jāpierāda, ka noziedznieki gatavojās nolaupīt kādu personu un izvirzīt prasības nevis nolaupītajai personai, bet kādai trešajai personai. Kaut arī ir grūti pierādīt, ka notikusi Krimināllikuma 154. pantā minētā sagatavošanās, tomēr tas ir iespējams – sagatavošanos šādam noziedzīgam nodarījumam var pierādīt ar speciālām izmeklēšanas darbībām.

Ķīlnieku sagrābšanas mēģinājums notiek gadījumā, ja noziedznieks uzsāk visas darbības, kas raksturīgas nodarījuma objektīvajai pusei, tomēr no vainīgā gribas neatkarīgu apstākļu dēļ viņam neizdodas sagrābt ķīlnieku, – šāds noziegums nevar tikt uzskatīts par pabeigtu [11, 59]. Kā minēts iepriekš, jābūt konstatējamām visām objektīvās puses pazīmēm, lai kvalificētu noziedzīgu nodarījumu atbilstīgi Krimināllikuma 154. pantam. Mēģinājumā jābūt izpildītām visām objektīvās puses darbībām, bet, kad šīs darbības izpildītas, Krimināllikuma 154. pantā minētais noziegums tiek uzskatīts par pabeigtu neatkarīgi no tā, vai trešā puse izpildīja noziedznieka prasības vai ne.

Cietušais var būt jebkura persona neatkarīgi no dzimuma, vecuma un tautības. Turklāt cietušos var iedalīt konkrētās personās un nejaušās personās, piemēram, garām-gājējos. Cietušos var iedalīt arī tieši un netieši cietušajos [11, 50]. Tieši cietušās personas ir sagrābtās personas, netieši cietušās – tās, kurām izvirza prasības.

Ķīlnieku sagrābšanas gadījumos noziedzīgā nodarījuma subjektīvās pazīmes ir svarīgi faktori, lai kvalificētu šo noziegumu. Subjekts ir svarīgs noziedzīgā nodarījuma sastāva elements, jo noziedzīgs nodarījums nevar notikt bez subjekta, t. i., bez personas, kura izdara šo noziedzīgo nodarījumu.

Subjekts var būt Latvijas pilsonis vai nepilsonis, kā arī ārzemnieks.

Ķīlnieku sagrābšanas noziedzīga nodarījuma subjektu veido divi elementi:

- 1) tā ir ikviena pieskaitāma fiziska persona;
- 2) tā ir persona, kura sasniegusi vecumu, no kura iestājas kriminālatbildība.

Larisa Doņina. Ķīlnieku sagrābšanas norobežošana no citiem
pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Krimināllikuma 154. pantā reglamentētā noziedzīgā nodarījuma subjekts nevar būt juridiska persona, jo juridiska persona fiziski nevar izpildīt nozieguma objektīvo pusi.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir noziedznieka psihiskā attieksme (vaina) attiecībā pret izdarīto noziegumu. Krimināllikuma 154. pantā minēts, ka nozieguma subjektīvo pusi raksturo tiešs nodoms, proti, vainīgais apzinās savas darbības kaitīgumu – ka viņš prettiesiski sagrābj vai aiztur personu, kā arī atņem cietušajam iespēju brīvi pārvietoties [3, 388].

Var secināt, ka ķīlnieku sagrābšana var tikt izdarīta ar tiešu nodomu. Tiešs nodoms attiecas uz vainīgā darbībām, kuras viņš veic, nevis uz nozieguma sekām.

Skatot Krimināllikuma 154. pantu kopumā, t. i., visas tā daļas, jāpiebilst, ka turpmāk analizētā nozieguma daļa var tikt izdarīta ar netiešu nodomu. Krimināllikuma 154. panta trešajā daļā noteikts, ka ķīlnieku sagrābšana var izraisīt smagas sekas. Ar to saprot cietušā vai citas personas nāvi. Tātad ar netiešu nodomu var izdarīt ķīlnieku sagrābšanas noziedzīgu nodarījumu, kura rezultātā iestājas smagas sekas. Arī šāds gadījums ir iespējams, proti, vainīgais, sagrābjot ķīlnieku, nevēlas cietušā nāvi, tomēr pieļauj nāves iestāšanos. Piemēram, sagrābjot ķīlnieku, cietušais tiek iemests transportlīdzekļa bagāžas nodalījumā, un iestājas viņa nāve, jo trūkst gaisa. Vainīgā persona apzināti ir sagrābusi ķīlnieku, tomēr nav vēlējusies viņa nāvi, kaut arī noziedzniekam vajadzēja paredzēt, ka bagāžas nodalījumā cietušajam var pietrūkt gaisa un viņš var nomirt.

Ķīlnieku sagrābšanas nozieguma subjektīvajai pusei ir arī speciāls nolūks (mērķis), kas tiek aprakstīts Krimināllikuma 154. panta pirmajā daļā, – piespiest fizisku vai juridisku personu vai personu grupu veikt kādu darbību vai atturēties no tās, izvirzot to par noteikumu ķīlnieka atbrīvošanai. Nolūkus var iedalīt apzinātos un pēkšņi parādījušos nolūkos [10, 54]. Apzināts nolūks notiek ar mērķi izbēgt no cietuma vai tiesas, aizbraukt uz ārzemēm, saņemt izpirkumu, izvirzīt politiskas prasības, ietekmēt tiesneša, prokurora, izmeklētāja, eksperta lēmumu u. tml. Pēkšņi parādījies nolūks rodas noziedzniekam nelabvēlīgās situācijās, piemēram, ja noziedznieku vajā tiesībsargājošo institūciju darbinieki un noziedznieks grib nodrošināt sevi, kādu personu saņemot par ķīlnieku.

Šeit minēto nolūku iedalījumu var papildināt ar vēl vienu – konkretizēto un alternatīvo nolūku [11, 64]. Konkretizēts nolūks ir nodoms sagrābt noteiktu personu, savukārt alternatīvā nolūka gadījumā nodoms ir jebkuras personas sagrābšana, piemēram, veikalā vai bankā. Nolūkam jeb mērķim ir divkāršs raksturs – tas var būt primārs un sekundārs [11, 65]. Primārais mērķis ir piespiest fizisku vai juridisku personu vai personu grupu veikt kādu darbību vai atturēties no tās, sekundārais ir gala mērķis, kuru vainīgais cenšas panākt.

Ķīlnieku sagrābšanas noziegumu nolūks ir tieši saistīts ar motīvu. Ķīlnieku sagrābšanas motīvs ir apzināts pamudinājums, lai sasniegtu konkrēto mērķi. Atbilstīgi motīvam noziedznieks izvirza prasības trešajai pusei. Motīvi var būt dažādi – politiski, krimināli, personīgi vai mantkārības nolūkā.

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem
pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Dažos gadījumos pastāv arī kriminālatbildību izslēdzoši apstākļi, kuri tiek minēti Krimināllikuma 28. pantā un kuri var attiekties arī uz Krimināllikuma 154. pantā minēto. Kriminālatbildību izslēdzoši apstākļi ir izdarītās darbības, kuras atbilst likumā paredzēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm – nepieciešamā aizstāvēšanās, aizturēšana, nodarot personai kaitējumu, galējā nepieciešamība, attaisnojams profesionālais risks un noziedzīga pavēles vai noziedzīga rīkojuma izpildīšana.

Nelikumīgas brīvības atņemšanas (KL 152. pants) norobežošana no ķilnieku sagrābšanas (KL 154. pants)

Nelikumīga brīvības atņemšana paredzēta Krimināllikuma 152. pantā, kurā noteikts, ka nelikumīga brīvības atņemšana ir prettiesiska darbība, atņemot personai iespēju brīvi noteikt savu atrašanās vietu, ja nav valsts amatpersonas noziedzīga nodarījuma pazīmju. Šā panta otrajā daļā runāts par tām pašām darbībām kā pirmajā, taču gadījumā, ja tās izdarītas cietušā dzīvībai vai veselībai bīstamā veidā vai ja tās saistītas ar fizisku ciešanu nodarīšanu, vai ja tās ilgušas vairāk par vienu nedēļu, vai ja tās izdarījusi personu grupa pēc iepriekšējas vienošanās. Krimināllikuma 152. panta trešajā daļā paredzēta nelikumīga brīvības atņemšana, ja tā izraisījusi smagas sekas vai ja to izdarījusi organizēta grupa.

Krimināllikuma 152. pantā reglamentētā nozieguma objekts ir personas neaizskaramība un personiskā brīvība, kas sakrīt ar ķilnieku sagrābšanas objektu. Tomēr ķilnieku sagrābšanas noziedzīga nodarījuma objektam var būt arī papildu objekts – cilvēka dzīvība un veselība, kā arī valsts intereses.

Krimināllikuma 152. pantā minētā nozieguma objektīvās puses pazīmes ir prettiesiskas darbības, kuru rezultātā personai tiek atņemta iespēja brīvi noteikt savu atrašanās vietu: “[..] cietušajam tiek liegta iespēja [..] brīvi pārvietoties telpā un laikā, kontaktēties ar citiem cilvēkiem” [3, 378]. Cietušais nevar mainīt savu atrašanās vietu un paziņot kādam, kur viņš atrodas, kā arī cietušais pret viņa gribu ievietots telpā, kur piespiests palikt. [..] Vainīgais bez jebkāda tiesiska pamata iedarbojas uz cietušo, neļaujot viņam realizēt savas likumīgās tiesības uz brīvību” [7, 278].

Kriminālatbildība atbilstīgi Krimināllikuma 152. pantam nevar iestāties gadījumos, ja cietušajam ir iespēja noteikt savu atrašanās vietu. Tātad atšķirībā no ķilnieku sagrābšanas, kurā nozieguma objektīvā puse ietver vairākas konsekventas darbības, ar savu darbību vainīgais veic tikai noturēšanu.

Daži autori uzskata, ka nelikumīga brīvības atņemšana var būt tikai darbība. Tomēr citi autori nepiekrīt šim viedoklim un uzskata, ka “nelikumīgas brīvības atņemšanas objektīvā puse var izpausties ne tikai kā darbība, bet arī kā bezdarbība” [10, 90]. Šis viedoklis tiek apstiprināts ar šādu piemēru: cietusī persona ar tās piekrišanu ir ieslēgta kādā telpā, tomēr, gribot atstāt šo telpu, nevar to izdarīt. Šajā gadījumā cita persona,

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem
pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

zinot, ka cietušais pēc savas vēlmes ir ieslēgts telpā, bet vēlāk, vēloties atstāt telpu, nevar to izdarīt, nepalīdzot cietušajam, ar savu bezdarbību nelikumīgi atņem brīvību. Šis viedoklis vislabāk raksturo pilnu nozieguma objektīvo pusi.

Krimināllikuma 152. pantu nevar piemērot gadījumos, ja personai brīvību atņem tiesībsargājošās iestādes, jo, pamatojoties uz Kriminālprocesa likuma 264. pantu, tiesībsargājošo institūciju darbiniekiem ir tiesības aizturēt personu, pastāvot šā panta pirmajā daļā minētiem nosacījumiem: “persona pārsteigta tieši noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī, tūlīt pēc tam vai arī bēgot no noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietas; uz personu kā noziedzīga nodarījuma izdarītāju norāda cietušais vai cita persona, kura redzējusi notikumu vai citādā veidā tieši ieguvusi šādu informāciju; pie personas pašas vai tās lietošanā esošajās telpās vai citos objektos atrastas acīm redzamas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas pēdas; noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietā atrastas šīs personas atstātās pēdas”, kā arī gadījumos, ja pastāv Kriminālprocesa likuma 272. pantā minētie apcietinājuma nosacījumi un ir pamats apcietinājumam.

Atšķirībā no Krimināllikuma 154. panta Krimināllikuma 152. panta izpratnē cietušais nevar būt valsts amatpersona. Šajos gadījumos piemēro Krimināllikuma 269. pantu vai 270. pantu [3, 379]. Kā arī par cietušo Krimināllikuma 152. panta izpratnē nevar uzskatīt personu, kurai likumiski tikusi atņemta brīvība.

Krimināllikuma 152. pantā minētais noziedzīgais nodarījums ir pabeigts brīdī, kad personai tiek atņemta brīvība. Likumā nav noteikts minimālais brīvības ierobežošanas ilgums, bet, pamatojoties uz Krimināllikuma 152. panta otrajā daļā noteikto, ja tas ilgst vairāk par vienu nedēļu, paredzēts bargāks sods [7, 280]. Šis nosacījums tiek atzīmēts arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 10. marta lēmumā krimināllietā Nr. 11221173012, kurā Augstākā tiesa norādīja, ka “[...] apelācijas instances tiesa spriedumā nepamatoti secinājusi, ka tas apstāklis, ka [cietušai personai brīvības atņemšana ilga] vien 10–15 minūtes, neliecina par apsūdzēto reālu vēlmi liegt cietušajai brīvi noteikt savu atrašanās vietu. Augstākā tiesa norāda, ka Krimināllikuma 152. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma sastāva esamība vai neesamība nav saistāma ar nelikumīgas brīvības atņemšanas ilgumu. [...] Krimināllikuma 152. pantā aprakstītais noziedzīgais nodarījums ir ar formālu sastāvu un uzskatāms par pabeigtu ar brīdi, kad personai faktiski atņemta brīvība [...]”.

Atšķirībā no personas nolaupīšanas nelikumīgas brīvības atņemšanas pazīmēs neietilpst obligāts nosacījums, ka cietušā persona tiek pārvietota no vienas vietas uz citu. Nelikumīgas brīvības atņemšanas gadījumos cietusi persona var palikt tur, kur viņa atradies pirms nozieguma, tomēr viņai nav iespējas mainīt savu atrašanās vietu.

Atšķirībā no ķilnieku sagrābšanas gan brīvības nelikumīgas atņemšanas gadījumā, gan personas nolaupīšanas gadījumā vainīgie ir ieinteresēti gūt labumu (vai saņemt prasību izpildi) tieši no cietušā, nevis no kādas trešās personas. Ķilnieku sagrābšanas noziegumos vainīgās personas ir ieinteresētas prasību izpildīšanā, un ķilnieks šādos gadījumos ir tikai rīks, lai vainīgais panāktu nosacījumu izpildi.

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Noziedzīgā nodarījuma subjekts, tāpat kā ķilnieku sagrābšanas gadījumos, ir fiziska, pieskaitāma persona, kura sasniegusi vecumu, kad iestājas kriminālatbildība, – 14 gadu, tomēr subjekts nevar būt persona, kurai ir valsts amatpersonas statuss, un tā ir galvenā atšķirība starp Krimināllikuma 152. panta, 153. panta un 154. panta subjektu.

Ja noziedzīga nodarījuma subjekts ir tiesnesis, kurš nelikumīgi piemēro personai apcietinājumu, noziegums jākvalificē atbilstīgi Krimināllikuma 292. pantam. Ja tiesnesis, prokurors vai pirmstiesas izmeklēšanas darbinieks nelikumīgi aiztur personu savu personisko interešu dēļ, nodarījums jākvalificē atbilstīgi Krimināllikuma 293. pantam. Par acīmredzamu dienesta pilnvaru pārsniegšanu vai dienesta stāvokļa ļaunprātīgu izmantošanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums valsts varai, pārvaldības kārtībai vai likumiski aizsargātām personas interesēm, nodarījums jākvalificē atbilstīgi Krimināllikuma 317. pantam vai 318. pantam.

No subjektīvās puses, Krimināllikuma 152. pantā minētajam noziegumam raksturīga tā izdarīšana ar nodomu – noziedznieks apzinās, ka atņem personai iespēju brīvi noteikt savu atrašanās vietu, kā arī iespēju brīvi pārvietoties, un noziedznieks arī vēlas šādi rīkoties.

Parasti noziedznieki, izdarot Krimināllikuma 152. pantā minēto noziedzīgo nodarījumu, slēpj cietušās personas atrašanās vietu un cietušajam izvirza kādas prasības. Šajā gadījumā motīvs var tikt attiecināts uz noturamo personu – mantkārība (parāda piedziņa), atriebība, konkurences likvidēšana u. tml.

Personas nolaupīšanas (KL 153. pants) norobežošana no ķilnieku sagrābšanas (KL 154. pants)

Krimināllikumā par ķilnieku sagrābšanu un personas nolaupīšanu tiek runāts kā par diviem atšķirīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. Dažu valstu normatīvajos aktos šie noziegumi iekļauti vienā pantā bez jebkādas atšķirības, tomēr jēdziens “sagrābšana” atšķiras no jēdziena “nolaupīšana”, un tie nav sinonīmi. Jēdziens “nolaupīšana” nozīmē kaut ko vai kādu slēpti aizvest, aiznest, nozagt – nemanāmi [10, 88]. Ar personas nolaupīšanu saprot “apzinātu, sociāli bīstamu darbību, kura vēsta uz cilvēka pārvietošanu no viņa pastāvīgās vai pagaidu uzturēšanās vietas un viņa vardarbīgu noturēšanu radiņiem, paziņām un tiesībsargājošām iestādēm nezināmā vietā” [10, 88]. Ar sagrābšanu saprot “jebkādas vardarbīgas darbības, kas prettiesiski ierobežo cietušā fizisko brīvību, kad viņa atgriešanās brīvībā ir atkarīga no vainīgā nosacījumu izpildīšanas” [3, 388].

Krimināllikuma 153. panta pirmajā daļā noteikts, ka ar personas nolaupīšanu saprot “personas sagrābšanu, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas bezpalīdzības stāvokli”. Krimināllikuma 153. panta otrajā daļā tiek noteikts bargāks sods par tām pašām darbībām, ja tās vērstas pret nepilngadīgu personu, bet panta trešajā daļā – “ja tā izraisījusi smagas sekas vai tā izdarīta pret mazgadīgo, vai to izdarījusi organizēta grupa”.

Larisa Doņina. Ķīlnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Krimināllikuma 153. pantā minēts, ka noziedzīgā nodarījuma objekts, tāpat kā Krimināllikuma 152. pantā un Krimināllikuma 154. pantā, ir personas neaizskaramība un personiskā brīvība. Nolaupītajai personai tiek atņemta iespēja brīvi izvēlēties savu atrašanās vietu. Tomēr “personas nolaupīšana un nelikumīga brīvības atņemšana, kaut arī šiem noziegumiem ir daudz kopīgā, nav identiski noziegumi – katram nolaupītajam tiek atņemta brīvība, bet ne katrs, kuram tiek atņemta brīvība, ir nolaupīts” [10, 89].

No objektīvās puses, personas nolaupīšana “ir aktīva darbība, kura izpaužas kā personas sagrābšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešanu ar viltu vai izmantojot personas bezpalīdzības stāvokli, tas ir, nelikumīga cietušā pārvietošana no viņa pastāvīgās vai pagaidu atrašanās vietas uz citu vietu pret viņa gribu” [3, 383]. No šeit minētā var secināt, ka personas nolaupīšanas gadījumā cietušais tiek pārvietots no viņa atrašanās vietas un tiek aizvests uz citu vietu, kuru izvēlas vainīgais. Šī vieta ir zināma tikai noziedzniekam. Atšķirībā no ķīlnieku sagrābšanas personas nolaupīšana, pamatojoties uz šeit minēto skaidrojumu, saistīta ar aizvestās personas turēšanu trešajām personām nezināmā vietā. Tāpat personas nolaupīšanas objektīvā puse sastāv no trim darbībām – personas sagrābšanas, tās pārvietošanas un noturēšanas [10, 90] tikai noziedzniekam zināmā vietā.

Ar Krimināllikuma 153. pantā minēto viltu saprot “personas maldināšanu, apzināti apgalvojot kādus īstenībai neatbilstošus faktus [...] vai arī noslēpjot faktus, kurus tai vajadzēja paziņot, un cietušā maldi tiek izmantoti kā līdzeklis viņa nolaupīšanai” [3, 384].

Ar bezpalīdzības stāvokli, kā noteikts Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmumā lietā SKK-258/2012 (krimināllieta Nr. 11091008108), jāsaprot “personas atrašanos tādā fiziskā vai psihiskā stāvoklī, kas liedz tai iespēju saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi un līdz ar to izrādīt jebkādu pretestību vardarbībai, vai arī, saprotot to, nenodrošināt sev aizsardzību.

No teiktā izriet, ka bezpalīdzību raksturo divi fiziskā un psihiskā stāvokļa kritēriji:

- 1) cietušais nesaprot ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi un līdz ar to nevar izrādīt nekādu pretestību vardarbībai;
- 2) cietušais saprot ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi, bet nevar fiziski nodrošināt sev aizsardzību. [...]

Obligāti konstatējama vainīgās personas apzināšanās par cietušā bezpalīdzības stāvokli” [3, 385] – noziedzniekam jāzina par cietušā bezpalīdzības stāvokli.

No trim Krimināllikuma pantiem, kuros runāts par noziedzīgiem nodarījumiem, kas vērsti pret personas brīvību, 153. pants ir vienīgais, kurā tiek minēts bezpalīdzības stāvoklis, kaut arī ķīlnieku sagrābšana un nelikumīga brīvības atņemšana var tikt izdarīta, izmantojot cietušās personas bezpalīdzības stāvokli.

Noziedzīgs nodarījums ir pabeigts brīdī, kad persona tiek pārvietota uz kādu citu vietu un tiek turēta šajā vietā. Atšķirībā no nelikumīgas brīvības atņemšanas, lai noziedzīgs nodarījums tiktu uzskatīts par pabeigtu un kvalificēts atbilstīgi Krimināllikuma

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

153. pantam, noziedzniekam nepieciešams pārvietot nolaupīto no vienas vietas uz citu un turēt to nebrīvē. Ķilnieku sagrābšanas gadījumā persona var tikt sagrābta vai arī aizturēta – šīs darbības ietver gan Krimināllikuma 152. panta, gan Krimināllikuma 153. panta objektīvās puses pazīmes, t. i., persona var tikt pārvietota uz citu vietu, tāpat persona var tikt noturēta viņas pastāvīgajā vai pagaidu atrašanās vietā pret viņas gribu.

Personas nolaupīšanas noziedzīga nodarījuma subjekts ir ikviena pieskaitāma fiziska persona, kura sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir ar nodomu izdarītas darbības, kuru laikā vainīgais apzinās šo darbību kaitīgumu (personas sagrābšana, lietojot vardarbību vai draudus, vai aizvešana ar viltu vai izmantojot personas bezpalīdzības stāvokli) un apzināti rīkojas.

Krimināllikuma 153. pantā aprakstītajam noziedzīgajam nodarījumam piemīt motīvs – mantkārība, atriebība, kādu ziņu iegūšana.

Personas nolaupīšana, kam seko cietušā nāve, ja vainīgais slepkavību izdara apzināti un grib nāves iestāšanos, jākvalificē atbilstīgi Krimināllikuma 116. pantam, 117. pantam vai 118. pantam. Noziedzīgu nodarījumu kopība pastāv ne tikai Krimināllikuma 153. pantā, bet arī Krimināllikuma 152. un 154. pantā. Piemēram, noziedzīgu nodarījumu kopība saskatāma Latvijas Republikas Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2014. gada 23. septembra spriedumā lietā Nr. KA04-0779-14/7 (krimināllietā Nr. 11096056613). “2013. gada 12. martā ap plkst. 13.00 persona H., persona I. un persona N. nolūkā izdarīt agrāk nepazīstamās personas M. nolaupīšanu mantkārīgā nolūkā ieradās ar personas N. lietošanā esošu automašīnu [...] pie tirdzniecības centra “Origo”, kur automašīnu novietoja pie nama Rīgā, Elizabetes ielā 101. Persona N. palika automašīnā, bet persona I. izkāpa no automašīnas un atradās netālu. Persona H. šajā laikā kafējnicā “Double Coffee” tirdzniecības centra “Origo” telpās Stacijas ielā 2, Rīgā, tikās ar agrāk nepazīstamo personu M. ar ieganstu runāt par darbu ārvalstīs. Sarunas laikā persona H. ar viltu, t. i., lai turpinātu sarunu it kā par darbu ārvalstīs, piedāvāja personai M. doties uz automašīnu, kam persona M., neko sliktu nenojaušot, piekrita. Iesēžoties automašīnā [...] aizmugurējā sēdekļi, persona M. redzēja, ka pie stūres bija viņam agrāk nepazīstamā persona N., kam blakus apsēdās persona H., bet personai M. blakus uzreiz iesēdās mazpazīstamā persona I. Automašīnas salonā, lietojot draudus iešaut vēderā vai vēnā ievadīt narkotikas, tika pieprasītas personai M. piederošās mantas un nauda. Pēc tam persona M. pret viņas gribu tika aizvesta uz meža masīvu Ķekavas novadā, netālu no Katlakalna kapiem, kur viņai persona H., nodarot vidēja smaguma miesas bojājumus, ar izmeklēšanā nenoskaidrotu šaujameroci iešāva kājā. Pēc plkst. 15.30 atgriežoties Rīgā [...], pēc personas H. zvana automašīnā iesēdās persona J., bet Dunties ielas rajonā no automašīnas izkāpa persona I. Pēc tam persona M. tika vesta uz personas J. dzīvesvietu [...]. Personas J. dzīvesvietā aizsietām acīm, sasietām kājām un plastmasas savilcējiem sasietām rokām persona J., atbalstot personas M. nolaupīšanu, to noturēja līdz 2013. gada 13. marta plkst. 11.00. Pēc tā persona H. un persona N. pārveda personu M. no Bauskas uz dzīvokli [...], kur turēja pret cietušā gribu līdz 2013. gada 14. martam

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

plkst. 11.00. Pēc tā persona H. un persona N. pārveda personu M. pret viņa gribu uz personas I. dzīvokli [...], kur personas I. klātbūtnē turēja līdz 2013. gada 15. martam, kad persona M. piekrita samaksāt 7000 latu, un, dodoties uz pasta nodaļu Rīgā, Slokas ielā 146, plkst. 17.45 personu H., personu I. un personu N. aizturēja policijas darbinieki. Personas H., personas I. un personas N. darbības kvalificētas pēc Krimināllikuma 153. panta pirmās daļas, 183. panta otrās daļas, 176. panta otrās daļas, 274. panta pirmās daļas, 193. panta otrās daļas, bet personas J. darbības kvalificētas pēc Krimināllikuma 20. panta ceturtās daļas un 153. panta pirmās daļas, kā arī pēc Krimināllikuma 176. panta pirmās daļas. Personas H. darbības papildus tika kvalificētas pēc Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas.”

No šeit minētā sprieduma izriet, ka vainīgo personu darbības tika kvalificētas ne tikai kā personas nolaupīšana, bet papildus – arī kā izspiešana, laupīšana un atbilstīgi citiem spriedumā noteiktiem Krimināllikuma pantiem. Nemot vērā to, ka persona H. nodarīja cietušajam miesas bojājumus, viņas darbības papildus tika kvalificētas pēc Krimināllikuma 126. panta pirmās daļas, t. i., vidēja smaguma miesas bojājumu nodarīšana.

Krimināllikuma 153. pantā minētā personas nolaupīšana ir jānorobežo no Krimināllikuma 154. pantā minētā nozieguma pēc šī nozieguma obligātās pazīmes – mērķa piespiest fizisku vai juridisku personu vai personu grupu izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās. Ķilnieku sagrābšanas noziegums tiek uzskatīts par pabeigtu brīdī, kad trešajai pusei tiek izvirzītas prasības, bet personas nolaupīšanas noziegums tiek uzskatīts par pabeigtu tad, kad persona ir pārvietota no vienas vietas uz citu un turpmāk tiek turēta nebrīvē. Personas nolaupīšana ir noziegums, kurā nav paredzēta prasību izvirzīšanu trešajai pusei. Tiklīdz trešajai pusei tiek izvirzītas jebkādas prasības, noziedzīgs nodarījums tiek kvalificēts atbilstīgi Krimināllikuma 154. pantam.

Šeit minētais ļauj secināt, ka personas nolaupīšanas pazīmes ir šādas: nav trešās puses, prasības var tikt izvirzītas tikai nolaupītajai personai. Ja noziegumā figurē kāda trešā persona, kurai noziedznieks izvirza prasības, šo noziedzīgo nodarījumu jākvalificē kā ķilnieku sagrābšanu.

Pēc dažu autoru domām, “prasības nevar izvirzīt nolaupītās personas tuviniekiem, trešajai pusei jābūt valstij, organizācijai vai nenoteiktai fiziskai personai” [10, 93]. Šādam viedoklim grūti piekrist, jo prasības var izvirzīt jebkurai personai un Starptautiskā konvencija pret ķilnieku sagrābšanu, kā arī Krimināllikums neparedz šādus izņēmumus. No minētā izriet, ka noziegums jākvalificē pēc Krimināllikuma 154. panta, ja prasības tiek izvirzītas kādai trešajai personai, ieskaitot sagrābtās personas tuviniekus. Tātad galvenā pazīme, kura ļauj norobežot ķilnieku sagrābšanu no personas nolaupīšanas vai nelikumīgas brīvības atņemšanas, ir nolūks piespiest trešo pusi izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās, izvirzot to par noteikumu ķilnieka atbrīvošanai.

“Noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas gaitā var veidoties situācija, kad vainīgo nodarījumā saskatāmas pazīmes, kuras var raksturot gan kā nelikumīgu brīvības atņemšanu, gan arī personas nolaupīšanu vai arī personas nolaupīšanu un ķilnieku

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

sagrābšanu – persona vispirms tiek sagrābta mantkārīgā nolūkā, lai izspiestu no viņas naudu [...], bet pēc tam tiek turēta kā ķilnieks līdz izvirzīto prasību izpildīšanai. [...] Šādos gadījumos veidojas normu konkurence – konkurē divas speciālās krimināltiesību normas, kuras nosaka atbildību par personas brīvības apdraudējumu, un priekšroka dodama tai normai, kurā paredzēts plašāks kriminālatbildības nosacījumu spektrs” [6, 292]. Ņemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka gadījumos, ja persona tiek nolaupīta ar mērķi saņemt no nolaupītās personas naudu, bet, nesāņemot no konkrētās personas naudu, tā tiek pieprasīta no nolaupītās personas tuviniekiem vai paziņām un naudas izpirkums ir prasība ķilnieka atbrīvošanai, šādas darbības tiek kvalificētas nevis pēc Krimināllikuma 153. panta, bet pēc Krimināllikuma 154. panta.

Secinājumi

Ņemot vērā šeit aprakstīto, var secināt, ka ķilnieku sagrābšana pēc sava sastāva ir sarežģīts noziedzīgs nodarījums, jo nozieguma sastāva elementiem jāatbilst daudziem kritērijiem, pēc kuriem var kvalificēt šo noziedzīgo nodarījumu. Nozieguma objekts ir neaizskaramība un personas brīvība, papildu objekts ir cilvēka dzīvība un veselība, kā arī valsts intereses (stabilitāte un drošība), objektīvā puse ir konsekvantas darbības, kuras izpaužas kā personas sagrābšana vai aizturēšana, draudot noslepkavot, nodarīt miesas bojājumus vai turpmāk aizturēt personu. Nozieguma subjekts ir ikviena pieskaitāma fiziska persona, kura sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu. Subjektīvā puse ir tiešs nodoms – vainīgais apzinās, ka prettiesiski sagrābj vai aiztur personu, kā arī atņem iespēju tai brīvi pārvietoties, lai īstenotu mērķi piespiest fizisku vai juridisku personu vai personu grupu izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās.

Ķilnieku sagrābšanas noziegums ir pabeigts brīdī, kad ir veiktas visas darbības – sagrābšana, aizturēšana un prasību izvirzīšana.

Nelikumīgas brīvības atņemšanas, personas nolaupīšanas un ķilnieku sagrābšanas noziegumu sastāvā ir daudz atšķirību, tomēr vairākās valstīs šie noziegumi tiek iekļauti vienā Krimināllikuma pantā. Visiem noziegumiem ir kopīgs nozieguma objekts – personas neaizskaramība un brīvība –, bet ķilnieku sagrābšana atšķiras ar papildu objektu – personas dzīvību, veselību un valsts interesēm. Objektīvās puses pamatā visiem šiem noziegumiem ir darbības, tomēr šīs darbības katrā noziegumā atšķiras. Nelikumīgas brīvības atņemšanas gadījumā objektīvā puse var izpausties arī kā bezdarbība. Subjekts visiem noziegumiem ir viens, kaut gan Krimināllikuma 152. pantā tiek minēts izņēmums – subjekts nevar būt valsts amatpersona. Subjektīvās puses pamatā visiem aprakstītajiem noziegumiem ir nodoms – vainīgais apzinās savas darbības, saprot, ka prettiesiski atņem personai brīvību, un vēlas to darīt. Ķilnieku sagrābšanas gadījumā pastāv speciāls nolūks – vainīgais šādā veidā vēlas piespiest fizisku vai juridisku personu vai personu grupu izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās; šāds nodoms nepastāv citos noziedzīgos nodarījumos pret personas brīvību.

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Gan nelikumīgas brīvības atņemšanas gadījumos, gan personas nolaupīšanas gadījumos vainīgās personas cenšas slēpt savu noziegumu un vērst to tikai pret cietušo. Ķilnieku sagrābšanas gadījumā vainīgās personas var neslēpt ķilnieka atrašanās vietu. Ķilnieku sagrābšanas norobežošanai no citiem noziegumiem pret personas brīvību obligāta pazīme ir mērķis, proti, nolūks piespiest fizisku vai juridisku personu vai personu grupu izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās.

Latvijas Republikas normatīvajos aktos ir daži trūkumi, un šīs nepilnības var nākt par labu noziedzniekiem. Ķilnieku sagrābšanā vainīgās personas, viņu līdzdalībnieki un atbalstītāji var tikt sodīti nepietiekami bargi, un nepareizas kvalifikācijas noteikšanas dēļ sods var izrādīties neatbilstīgs noziedzīgajam nodarījumam. Šādas nepilnības var konstatēt Krimināllikuma 154. pantā, kurā trūkst normu par ieroču lietošanu, veicot ķilnieka sagrābšanu. Šajā pantā netiek pievērsta uzmanība vardarbības lietošanai, lai gan "sagrābšanas" jēdziens ietver sevi vardarbību. "Sagrābšanas" jēdziens ietver tikai fizisko vardarbību, kaut gan pastāv arī citi vardarbības veidi, piemēram, emocionālā vardarbība. Ķilnieku sagrābšanu var veikt arī bez iepriekšējas vienošanās, tomēr Krimināllikuma 154. pantā šāds gadījums nav paredzēts. Turklāt Krimināllikuma 154. pantā trūkst ķilnieku sagrābšanas nozieguma sastāva objektīvās puses plašāka skaidrojuma, kas nepieciešams, lai varētu kvalificēt attiecīgās darbības kā ķilnieku sagrābšanu.

Latvija 2002. gada 14. novembrī pievienojās Starptautiskajai konvencijai pret ķilnieku sagrābšanu. Latvijas tiesiskais regulējums par ķilnieku sagrābšanu atbilst konvencijā noteiktajam. Tomēr konvencija valstīm izvirza vien minimālas prasības nacionālo tiesību aktu izstrādei. Tādējādi par ķilnieku sagrābšanas noziegumu katra valsts pati var noteikt normas, kuras iekļaut Krimināllikumā.

Lai nodrošinātu noziedznieka sodīšanu samērīgi ar izdarīto noziedzīgo nodarījumu, likumdevējam vajadzētu veikt grozījumus Krimināllikuma 154. pantā, proti, tā pirmo daļu izteikt šādā redakcijā: "Par personas kā ķilnieka sagrābšanu vai aizturēšanu, lietojot jebkāda veida vardarbību vai draudus vai bez to lietošanas, izmantojot sagrābtās vai aizturētās personas bezpalīdzības stāvokli, izmantojot uzticību, aizturot šo personu nolūkā piespiest kādu trešo pusi, tas ir, fizisku vai juridisku personu vai personu grupu izdarīt kādu darbību vai atturēties no tās, izvirzot to par noteikumu ķilnieka atbrīvošanai [...]"; otro daļu izteikt šādā redakcijā: "Par tādām pašām darbībām, ja tās izdarītas pret nepilngadīgo vai ja tās izdarījusi personu grupa, vai ja tas izdarīts, lietojot ieročus vai sprāgstošas vielas [...]"; trešo daļu izteikt šādā redakcijā: "Par šā panta pirmajā un otrajā daļā paredzētajām darbībām, ja tās izraisījušas smagas sekas vai ja tās izdarītas pret mazgadīgo, vai ja tās izdarītas pret divām vai vairākām personām, vai ja tās izdarījusi organizēta grupa [...]."

Larisa Doņina. Ķilnieku sagrābšanas norobežošana no citiem pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem

Problems Related to Delimitation of Hostage Taking Criminal Offense from Other Criminal Offenses against Personal Liberty

Abstract

Hostage taking, same as terrorism, illegal drug trafficking and trafficking in firearms, is an crucial problem nowadays due to the scale of the crime and the degree of risk involved. Due to the fact that hostage taking as an autonomous offense in the examined laws and regulations exists recently, executive forces come across the perplexity of qualifying hostage taking, because in the Criminal Law taking of hostages, illegal deprivation of liberty and kidnapping has similar constituent elements.

Article explores hostage taking criminal offence's constituent elements and problems related to the delimitation of Section 154 of the Criminal Law from Section 152 and 153. Analyzing the subject, it was concluded that Criminal Law needs to improve legal norms regarding Section 154 of Criminal Law.

Keywords: Criminal Law, hostage taking, illegal deprivation of liberty, kidnapping, interpretation of legal norms.

Izmantotie avoti un literatūra

1. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 17. maija lēmums krimināllietā Nr. 11091008108, SKK-258/2012. Iegūts no: <http://at.gov.lv/files/uploads/files/archive/department2/2012/skk-25812.doc> [sk. 18.06.2017.].
2. Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 10. marta lēmums krimināllietā Nr. 11221173012, SKK-33/2015. Iegūts no: <https://www.google.lv/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKewiomJG38KnVAhUBG5oKHeKkB-cQFgkMAA&url=http%3A%2F%2Fat.gov.lv%2Ffiles%2Ffiles%2Fskk-33-2015.doc&usq=AFQjCNF1B Bp5FkOIyLWSptnbx6yDG-9jnA> [sk. 10.06.2017.].
3. Krastiņš, U., Liholaja, V. *Krimināllikuma komentāri*. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2016.
4. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.06.1998. un stājas spēkā 01.04.1999. (pamatredakcija). *Latvijas Vēstnesis*. 199/200(1260/1261), 08.07.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=88966> [sk. 22.06.2017.].
5. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts. 21.04.2005. un stājas spēkā 01.10.2005. *Latvijas Vēstnesis*. 74(3232), 11.05.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820> [sk. 22.06.2017.].
6. Liholaja, V. *Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse*. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007.
7. Mežulis, D. *Personas krimināltiesiskā aizsardzība: slepkavība, izvarošana, draudi un citi noziegumi pret personu*. Rīga: Zvaigzne ABC (Poligrāfists), 2001.

*Larisa Doņina. Ķīlnieku sagrābšanas norobežošana no citiem
pret personas brīvību vērstiem noziedzīgiem nodarījumiem*

8. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2014. gada 23. septembra spriedums krimināllietā Nr. 11096056613, KA04-0779-14/7.
9. Starptautiskā konvencija pret ķīlnieku sagrābšanu: starptautisks dokuments: pieņemta 17.12.1979. un stājas spēkā 14.12.2002. *Latvijas Vēstnesis*. 145(2720), 09.10.2002. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/824> [sk. 22.06.2017].
10. Овчинникова, Г. В., Павлик, М. Ю., Коршунова, О. Н. *Захват заложника: Уголовно-правовые, криминологические и криминалистические проблемы*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001.
11. Резепкин, О. Ю., Журавлев, И. А. *Захват заложника. Уголовно-правовая регламентация проблемы*. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2003.

Innovative Partnership as New Form of Public Procurement in the European Union

Dr. iur. Vitaliy M. Pashkov, PhD Andrii A. Olefir

*Poltava Law Institute of Yaroslav Mudryi
National Law University, Ukraine
v.pashkov26.06@ukr.net*

Abstract

This article explores a new public procurement procedure – the innovative partnership, its features, stages, advantages and disadvantages, as well as problem points. It has been proven that innovative partnership is a perspective public procurement procedure aimed at encouraging practical development and implementation of innovations by the private sector of the economy, under the control of customers. The innovation partnership has some drawbacks due to the novelty of the procedure and they should be corrected by practice in the future. The “flexibility” of the partnership (considerable freedom of action of the customer) is a positive feature that corresponds to the tendency of de-bureaucratisation. According to this, problems and key tasks of innovative development in the European Union were defined in the context of strengthening of protectionist ideas and impending changes in technological structures. Also, practical recommendations for the successful organisation of an innovative partnership have been proposed in the article.

Keywords: innovative partnership, public procurement, government contracts, customers, Directive 2014/24/EU, innovations.

Introduction

From world experience it is known that a dynamic growth of the economy is possible only on the basis of an innovative growth model and intensive technological renovation of production. For this, first of all, it is necessary to reorient state policy on financial supporting of individual enterprises and industries. Also it would be desirable to create attractive conditions for investing innovation and spreading innovations in

all sectors of the national economy. To achieve these, it would be necessary to actively involve business entities in innovative activities, combining state and market levels of regulating economic relations.

The EU Member States differ one from another in economic and legal features. In this regard, the processes of innovation development in each of these countries proceeds in different ways. It is known that an important feature of innovation activity is a high level of investments in the development of an innovative product. Besides costs and risks are rapidly growing. The authors show that the EU innovative programmes contribute to the active interaction of the member countries [24, 7]. It is necessary to pay attention to some ratings: (1) Global Innovation Index (2016): first – Switzerland (66.28); second – Sweden (63.57); third – United Kingdom (61.93); fourth – United States of America (61.40); tenth – Germany (57.94); twenty fourth – Estonia (51.73); thirty fourth – Latvia (44.33); thirty sixth – Lithuania (41.76); thirty ninth – Poland (40.22); fifty sixth – Ukraine (35.72) [5]; (2) Gross expenditure (% of GDP) on R&D (2014): first – Korea, Rep (4.29); second – Israel (4.11); third – Japan (3.58); fourth – Finland (3.17); fifth – Sweden (3.16); sixth – Denmark (3.08); tenth – United States of America (2.73); fifteenth – China (2.05); twenty fourth – Estonia (1.43); thirty fourth – Lithuania (1.01); thirty sixth – Poland (0,94); forty eighth – Latvia (0.69); fifty fourth – Ukraine (0.66) [6].

In this regard, the notion “European paradox” emerged to reflect a situation in which European countries have exceptionally high scientific potential, but they poorly implement it in new products, especially in the sphere of high technologies. Therefore, it is especially important to ensure the practical use of the acquired knowledge and hold positions in the creation of new knowledge (fundamental research).

Advanced innovative development becomes very important for the states in the era of changing technological structures. Now we are on the threshold of the fourth way, which will be based on technologies of “cyber physical systems” (Industry 4.0). Industry 4.0 dictates the end of traditional centralised applications for production control. Its vision of ecosystems of smart factories with intelligent and autonomous shop-floor entities is inherently decentralised. Responding to customer demands for tailored products, these plants fuelled by technology enablers such as 3D printing, Internet of Things, Cloud computing, Mobile Devices and Big Data, among others create a totally new environment. As mass production gives way to mass customisation, each product, at the end of the supply chain, has unique characteristics defined by the end customer. The supply chains of Industry 4.0 are highly transparent and integrated [1, 18]. According to this, “Europe 2020” puts forward three mutually reinforcing priorities: (1) smart growth: developing an economy based on knowledge and innovation; (2) sustainable growth: promoting a more resource efficient, greener and more competitive economy; (3) inclusive growth: fostering a high-employment economy delivering social and territorial cohesion [3].

The EU currently has a target of investing 3 % of GDP in R&D. The target has succeeded in focusing attention on the need for both the public and private sectors to invest in R&D [3]. The Innovation Union calls for unleashing the public sector's purchasing power to spur innovation through public procurement including pre-commercial procurement [8]. Public procurement is seen as a tool to achieving the objectives of the Europe 2020 strategy, whilst ensuring the most efficient use of public funds and maintaining an open market [18]. European experts foster the development of "channels of interconnection" between the Horizon 2020 programme and public procurement programmes for innovative products in order to ensure the transformation of R&D results into innovative products [23]. Public procurement is an important function of a government for several reasons. It has been utilized as an important tool for achieving economic, social and other objectives. In its report to the Congress, the Commission on Government Procurement states: "the magnitude of the Government's outlays for procurement and grants creates opportunities for implementing selected national policies". The World Bank's "Procurement under IBRD Loans and IBRD Credits" specifies following major objectives of public procurement for projects funded by its loans: Encouraging development of indigenous contractors and manufacturers by allowing local buyers to build in a margin of preference for local contractors and manufacturers [11].

Protectionism is a very controversial topic. A country's protectionism will mean the protection of home industries or infant industries. Opponents often argue that no nation has all of the commodities that it needs. Some countries are abundant in certain resources, while others may lack them. For example, Colombia and Brazil have the ideal climate for growing coffee beans. The US is a major consumer of coffee, yet it does not have the suitable climate to grow any of its own. Consequently, this has made Colombia and Brazil big coffee exporters and the US a big coffee importer [16, 354]. Despite the dogmas of the old-fashioned and inconsistent classical economic monetarism that condemns protectionism, it is still necessary to use its opportunities. By the way, in the documents of the European Union, it is noted that Europe will continue to benefit from being one of the most open economies in the world, but the competition from developed and emerging economies is intensifying. Countries such as China or India are heavily investing in research and technology in order to move their industries up the value chain and "leapfrog" into the global economy. This puts pressure on some sectors of our economy to remain competitive [3]. For example, the Law of the People's Republic of China "On Public Procurement" has established the rule that governmental agencies and legal entities with the participation of state capital may purchase domestic goods and services, with the exception of those cases when external goods and services, other things being equal, are not less than 20 % cheaper than domestic goods. The term "internal" should be understood as products, at least 50 % of the cost of which (including raw materials and components) were created in China. Also, in the People's Republic of China, the Plan for the Development of Science and Technology for 2006–2020 has been

adopted, which provides, inter alia, an indication for the purchase of innovative products exclusively from specialized catalogues. These include the so-called “internal innovations”. In order to recognise the product as an internal innovation, its manufacturer must be a Chinese resident and be the owner of corresponding registered trademarks, patents and other intellectual property rights in the territory of the People’s Republic of China [7, 10].

Legal Significance and Features of the Innovative Partnership

In recent years, many countries pay more attention to the public procurement system to ensure innovative development. With nearly a third of public spending used for purchasing goods and services, the Government is uniquely placed to drive innovation in the economy. The challenge for every governmental department is, therefore, to look at innovation as a tool to transform public services and potentially create new markets. Departments should be thinking about procurement strategically and planning ahead [13]. There are two ways how to stimulate innovation: by purchasing ready-made innovative products and placing orders for its development, as well as conducting separate stages of applied research, developing a solution, a prototype, and a limited batch of prototype goods (services). In addition, the main trend, typical for the USA, in the EU countries and China over the past decade has been a gradual tightening of the requirements for the environmental characteristics of the purchased products, the processes of its production and utilisation, which stimulates the introduction of appropriate innovative solutions by the suppliers of products. In the USA, it is established that 95 % of new contracts should provide for the procurement (development) of products that have an advantage over previously purchased in at least one of the following criteria: energy efficiency; water efficiency; production on the basis of biotechnologies using renewable natural resources; non-toxicity or reduced toxicity; friendliness to the ozone layer; use of recycled materials. Similar requirements are established in China [7, 9]. For example, in the EU the main objective of the innovative procurement project “Ecoquip”, organised by the Polish hospital of Sucha Beskidzka, was to improve the thermal comfort of patients (shades reducing excessive sunlight in a building facing South). In the procurement procedure, a solution was found in the installation of fixed outward stores covered with solar panels which also led to energy self-sufficiency with zero exploitation costs [10].

If purchasers remain conservative, however, businesses will not be encouraged, or even allowed, to innovate. Therefore, since April 2016 new EU public procurement rules are granting new options to encourage innovation without hampering competition and transparency [9; 15]. The key aspects of reforming the public procurement system reflected in these directives can be summarised as follows: (1) simplification of bureaucratic procedures and increasing flexibility; (2) clarification of conditions and procedures

for joint procurement in order to stimulate demand for innovation; (3) increase of the importance of the life cycle cost criterion; (4) forming of the legal framework for the creation of innovative partnerships.

One of the most interesting new ideas in the Directive 2014/24/EU [4] is the Innovative Partnership procedure, which provides a relatively flexible route for the contracting authority to work with a supplier or suppliers to develop innovative goods, services and works. The directive is being transposed into national legislation in most countries now. As the authors mention, “it is an application of the competitive procedure with negotiation to set up a partnership with one or several operators, with additional rules regarding the structure and phasing of contracts” [20]. A new procedure is aimed at offering contracting authorities a tool to act as demanding customers and early adopters of desired innovation [14]. The term “partnership” is not used in a legal sense (such as LLPs, partnerships or limited partnerships) and should be distinguished from European Innovation Partnerships (EIPs) [22].

It is necessary to define such common features of the procurement procedure:

- 1) the process can only be used in circumstances where the goods, works and services that are sought are innovative [18], with the requirement for the contracting authority to do the following in the procurement documents: identify the need for an innovative product, service or works that cannot be met by purchasing products, services or works already available on the market, and indicate which elements of this description define the minimum requirements to be met by all tenders [22];
- 2) long-term relationship – a particular innovative product, service or work must be delivered according to the agreed performance levels and costs without the need for a separate procurement procedure;
- 3) innovation partnerships allow for a phased engagement with single or multiple suppliers [20]. However, the preamble of Directive 2014/24/EU [4] contains an indication that the creation of innovative partnerships with multiple partners can contribute to avoiding consequences in the form of restriction of competition;
- 4) participants have to carry out research activities;
- 5) the object of the partnership is not “finished purchasing decisions”, the initial work might turn into a prototype or a pilot phase of work, and eventually into a real, live delivery contract [20];
- 6) the innovation partnership shall set intermediate targets to be attained by the partners and provide for payment of the remuneration in appropriate instalments;
- 7) the legal framework contains additional rules regarding the structure and phasing of contracts [20];

- 8) the contracting authority shall ensure that the structure of the partnership and, in particular, the duration and value of the different phases reflect the degree of innovation of the proposed solution and the sequence of the research and innovation activities required for the development of an innovative solution not yet available on the market [4];
- 9) the estimated value of supplies, services or works shall not be disproportionate in relation to the investment required for their development. This requirement seeks to avoid the abuse of the procedure and limit the quantum of the award to an amount that is essential to intensify the development [18];
- 10) contracting authorities should be enabled to run a tender competition for both the development and the purchase of innovative goods, works or services in a single award process [18]. The last ability may have been the driver for the introduction of this process.

This all assumes the arrangement is commercially attractive both to contracting authorities and economic operators [2]. So, this procedure can be characterised as a highly specialised and flexible. In procurement documents, the contracting authority shall define the arrangements applicable to intellectual property rights. In the case of an innovation partnership with several partners, the contracting authority shall not reveal to other partners solutions proposed or other confidential information communicated by a partner in the framework of the partnership without that partner's agreement. Such agreement shall not take the form of a general waiver but shall be given with reference to the intended communication of specific information [4].

Attention should be paid to the concept of "innovation" to understand the subject of procurement procedure. Innovation is defined in the Directive as the implementation of a new or significantly improved good, service or process, including but not limited to production, building or construction processes, a new marketing method, or a new organisational method in business practices, workplace organisation or external relations inter alia with the purpose to help solve societal challenges or to support the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth [4]. According to this information, innovation can be understood as a product that is a fake innovation.

Instead, purchased products must provide economic benefits and contain an element of know-how (inventive). So, innovation is an introduced novation that ensures a qualitative increase in the efficiency of economic processes or products for which there is a market demand. It is very important to understand what innovation is, what we buy and for what purpose. Just a common novelty (without a marketing demand) is not interesting to anyone. Procurement systems should be oriented not at the novelty of products as such, but at achieving specific goals in the field of health, ecology, industry, energy, etc. This is the essence of innovative partnership. Experts also mention that innovation gives the potential to create better value for money by contributing to better quality public services, reduced costs and faster achievement of benefits [13].

Stages of Innovation Partnership

In the past, a contracting authority wishing to run a procurement procedure that combines both development and purchase elements encountered a myriad of difficulties in structuring a competition that did not infringe upon the principles of equal treatment and transparency. The new innovation partnership allows for the combination of development and purchase elements tailored at public requirements, with specific rules in place to ensure equal treatment and transparency.

The innovation partnership process takes place in three phases:

- 1) the competitive phase takes place at the very beginning of the procedure, when the most suitable partner(s) are selected on the basis of their skills and abilities. The contracts establishing the innovation partnership are awarded using the criteria of the best price-quality ratio proposed;
- 2) in the next phase, the partner(s) will develop the new solution in collaboration with the contracting authority. This research and development phase can be divided into several stages during which the number of partners may be gradually reduced, depending on whether or not they meet predetermined criteria;
- 3) in the commercial phase, the partner(s) provide the final results [9].

Other authors investigate this issue more closely and highlight stages and sub-stages: (1) before procurement: (1.1) develop IPP; (1.2) ensure client capability; (1.3) involve supplier early; (1.4) communicate long-term plans to the market; (1.5) have early cross-functional dialogue (incl. policy, procurement and project staff); (1.6) be responsive to unsolicited proposals; (1.7) decide how best to handle IPR and understand why; (1.8) use output/outcome specification; (1.9) decide whether to allow variant bids; (1.10) consider contracting strategy (incl. use of SMEs; appropriateness of partnering); (1.11) evaluate risks early: business strategy – establish need – develop need – develop procurement strategy; (2) during procurement (evaluation of proposals – evaluate value outputs from proposed innovations; evaluation of risk; evaluate variant bids (if applicable); include appropriate provision for innovation in contract): specification, selection and competitive bidding – award/implement contract; (3) after procurement (risk/reward sharing; manage incentives; continuous improvement via contract and supplier management): manage contract and supplier relationship closure [13].

Competitions under the innovation partnership procedure will be governed by effectively the same rules that will apply to other procurement procedures under the Directives. However, there are certain additional requirements specific to innovation partnership. Some of the key requirements include the following: (1) required solution: the contract notice must set out sufficient information to allow tenderers to identify the nature and scope of the required solution as a whole. It must also set out performance levels and maximum costs to which the resulting products or services must adhere; (2) contract notice: the contracting authority must issue a contract notice in the usual way and the minimum time limit for receipt of requests to participate is 30 days from the day

which the contract notice is issued; (3) process: it will be in successive stages including (3.1) the research and development of the solution which can take place in several stages, and (3.2) the subsequent supply to the contracting authority of the solution. More than one partner can be identified and partners can then be eliminated as the development work progresses. The partnership will set intermediate targets to be attained by the partners and can provide for payments in appropriate instalments. (4) Selection criteria: criteria must be applied in respect of tenderers' capacity in the field of research and development when selecting candidates. Capacity is distinguished from experience, so as not to rule out the involvement of start-ups. (5) Award phase: whilst the minimum requirements and award criteria are not subject to negotiation, contracting authorities are required to negotiate with tenderers on their tenders to improve their content, save for the final tender. The criteria to award the innovation partnership must always be the most economically advantageous tender with the best price-quality ratio [18].

In addition, the procurement process is carried out according to the following rules: (1) at the first stage (collecting customer information), any economic operator may submit a request to participate in response to a call for competition by providing the "information for qualitative selection that is requested by the contracting authority" [22]. After the first phase (qualification), participants submit their proposals in the form of research and innovation projects; (2) generally, contracting authorities shall negotiate with tenderers the initial and all subsequent tenders submitted by them, except for the final tender, to improve the content thereof [4].

The need for the innovative partnership procedure is due to the fact that the innovation process, especially at its initial stages, is an extremely problematic zone, with a lack of investments. For example, joint venture capital is in an early stage in Romania, and has no visible contribution to the stimulation of R&D activity. The considerable budgetary funds allotted to the business sector in contrast to the decreasing participation of this sector in GERD leads to the conclusion that the public funds brought about a "substitution effect" instead of the desired "complementary-like effect". The dependency of the business sector on public funding and its decreasing contribution to the total research and development funding attest that it is still not enough consolidated [19, 135].

Under the previous rules, where a contracting authority wishes to run a procurement procedure that combines both development and purchase elements together it encounters a myriad of difficulties in structuring a competition that does not infringe upon the principles of equal treatment and transparency. The innovation partnership introduces express rules in place to seek to ensure equal treatment and transparency [18]. As with the competitive dialogue ten years ago, the innovation partnership will be what the leading contracting authorities make of it. The innovation partnership can in practice lead to something completely new [21]. In general, an innovative partnership can be considered as a result of the evolution of legal forms of other procurement procedures. The trend is the development of a "technological dialogue" with industry, encouraging the industry to submit proposals for developing new or supplying ready-made innovative

products. Moreover, for example, German experts consider the request for proposals as the most appropriate way to purchase innovative products and note that in this way Germany holds more than 40 % of government purchases [25, 12].

Problems of Application of Innovation Partnership

Despite the fact that there is lack of sufficient practice of applying innovative partnership, there are a number of issues which can arise in practice when using the innovation partnership procedure:

- 1) as for the new procedure, care should be taken to ensure that the rules are scrupulously followed and applied. All steps should be documented carefully by a contracting authority so that there is a solid audit trail should the procedure ever be challenged. For example, how much research has been done to determine that the relevant products, services or works are not already available on the market; how the market has been defined; whether all of the duties on the contracting authority in connection with innovation partnerships have been considered carefully;
- 2) preparation and scoping of the project is critical in terms of running a successful and focused negotiation procedure;
- 3) the optimal approach to the procedure is to use it in a consultative way that requires a contracting authority to have a clear understanding of the strengths and weaknesses of potential solutions; pre-procurement activity is usually the key if the innovation procurement procedure is to be used;
- 4) a contracting authority needs to appreciate that to run a successful innovation procurement procedure it will have to be well-resourced with good project management in place. Clear decision-making processes are vital, and the areas for negotiation should be well-thought in advance of procurement (there is no need to have a dialogue with bidders on every single aspect of a project);
- 5) timetables need to be realistic and allow sufficient time for bidders to prepare responses;
- 6) a contracting authority will need to decide how many stages the negotiation will have (usually progressing from outline solutions to more detailed solutions, further refinement and then final tenders) and at which stages bidders and/or solutions may be removed from the process. A contracting authority will also need to decide which methods are to be used in the negotiation phase (meetings, presentations or written submissions);
- 7) a contracting authority will need to determine what in fact it considers a solution to be and when it will close the negotiations, thus effectively ending the dialogue/negotiation stage of the procurement process;
- 8) ensuring well-developed bid documentation and clear evaluation methodologies linked to the bid requirements as the lack of transparency in evaluation methodologies is a major source of complaints and potential challenge [22].

While the concept of innovation partnerships has been broadly welcomed, concerns have been raised by some commentators, particularly in relation to the potentially anti-competitive effect of the procedure. This is clearly an area of weakness that could potentially give rise to challenges in a procedure that is not properly managed [18]. The authors mention that the development phase can lead to a meaningful contract without the need for further competition once the innovation is proven [20]. There are other arguments in favour of a possible restriction of competition. In the first selection phase, candidates are filtered by applying selection criteria. This approach seems feasible in “ordinary” procedures, where existing products and services are purchased and where the experience of the candidates is important. The innovation partnership, though the “usual” application of selection criteria, could exclude newcomers where those should actually be welcomed [12].

Another potential exploit of the “investment required for its development” is intellectual property. It is not a secret that many companies are internally organised so that their intellectual property is held on a low-tax jurisdiction and is licensed to subsidiaries elsewhere. In software development, for example, a multinational company takes part in a software development innovation partnership with the contracting authority agreeing to pay £ 1M/year for the innovative solution. By coincidence the underlying IP is owned by a subsidiary based in Ireland which licenses it to the English subsidiary for the purposes of this contract for £ 5M. Presto, we have just easily justified 6–8 years of a contract to cover for the investment cost. Even a tighter definition of R&D costs would not provide full respite, although it would certainly make the financial shenanigans more difficult to be managed. Fair development costs can be multiple times bigger than the price a single client will pay for a product. Therefore, it would be wrong to anticipate that Microsoft charges the full Windows development cost to a single customer [21].

Some authors argue that the new procedure is ineffective. Probably all that can be done with it related to innovation can be done with competitive dialogue or competitive procedure with negotiation. The innovation partnership is the only procedure where it is stated from the very beginning that it can be run from start to finish with a single supplier. For instance, a supplier with access to a contracting authority offers an innovative solution for a problem, and the contracting authority does not even have to waste money doing a competitive dialogue or a restricted procedure. They can use this new approach, called innovation partnership, legally from the start with a single supplier and this procedure can be used for anything falling under the definition of innovation. The second Trojan horse leg is the duration of the partnership: a resulting partnership can last for a long time before anyone can start asking questions. Also, it includes a limitation on value (already prevalent in the Directive): the value of the contract cannot be disproportionate to the investment required for its development. However, the language is vague enough so that a lot of costs can be attributed to the “investment required for its development”. Case in point: adapting the tooling of a factory for a slightly modified product to be produced for a client implies that the investment cost will include not only the adaptation but also the original tooling and eventually the capital costs for the factory [21].

So, there are some negative aspects of the innovative partnership:

- 1) competition can be strictly restricted, because anything can be mentioned under innovation, it can even be corruption; here one participant is possible;
- 2) these offences can be for years;
- 3) there is a limitation of such awarding criteria as a price.

The provisions regulating innovation partnership are rather poorly drafted. Despite the criticism, the innovation partnership procedure could be welcomed among public authorities. It is an instrument that has the potential to strongly stimulate the investment by public purchasers in R&D activities, provided they have the opportunity to directly purchase the resulting products, services or works without the burden of organising a new procedure to this end [14]. This new procedure seems to offer the flexibility to set up a contractual partnership with a limited number of chosen providers, then ask them each to develop component parts of an overall solution to a complex problem, before awarding a delivery contract or contracts to the partners that deliver the most applicable solution at that design stage. It is difficult to find clear examples of when the innovation partnership may be used. However, it could be helpful in designing a technology-based multi-agency business transformation project, or a waste project involving recycling, landfill and waste to energy technologies. Or even in the design and commissioning of innovative surgical techniques [2].

Conclusions

The innovative partnership is a new and long-range procedure for public procurement aimed at promoting development and innovation by companies under the control of a customer. This procedure is on time. The partnership has some deficiencies that should be corrected in practice. Flexibility of the Innovative Partnership (substantial discretion of the customer) is a positive feature, which meets the move to non-bureaucratic public services.

The benefits of this procedure are as following:

- 1) possibility of the development of new types of goods and services;
- 2) market stimulation through the appointment of one or several partners competing to conduct separate research and development activities funded through the contract;
- 3) choice of most suitable partners for development contracts [17];
- 4) provision of clearer guidelines for contracting authorities wishing to procure innovative goods, works and services and overcoming the issue of procuring both the development and purchase of these in one award procedure. Given the additional requirements involved, contracting authorities will have to carefully plan and run the procedure to avoid the risk of a procurement challenge [18];
- 5) this procedure can solve a particular problem tech based startups have in public procurement: access to public contracts and also the ability to develop their products hand in hand with what the customer wants [21].

The employment of this new procedure should be based on the following minimum recommendations:

- 1) the purchasing bodies must ensure full compliance with the principles of transparency, equal treatment, proportionality and non-discrimination governing the public procurement arena, while also ensuring the safeguarding of confidential information and trade secrets communicated by the bidders throughout the conduct of the procedure;
- 2) the tender documentation should be drafted in a comprehensive manner, covering in detail all the aspects of the procedure (e.g. selection and award criteria, the duration and value of the different phases of the procedure and the envisaged stages of negotiation, arrangements applicable to IPRs, the draft framework agreement etc.);
- 3) considering the risk of distortion competition by allowing a large deployment of products, services or works, the contracting authorities could envisage limiting the purchase of products, services or works resulting from the conduct of R&D activities to a limited number, such as, potentially, the first batch thereof;
- 4) the innovation partnership ought not to be used by contracting authorities in such a way as to prevent, restrict or distort competition and setting up partnerships with several partners could contribute to avoiding such effects; to this extent, clear rules to be followed by the contracting authority to choose which products to purchase in case more products will be successfully developed by several partners at the end of the R&D phase within the partnership are recommended to be included in the tender documentation [14].

Thus, it is possible to formulate some proposals:

- 1) to introduce a justified and correct single definition of innovative products for public procurement, because it should not be simply the novelty, but it will get improved characteristics, including environmental, energy according to the profile of the customer;
- 2) to form a broad legal framework for procurement procedures that facilitate innovations;
- 3) to consolidate the principle of stimulating innovation in procurement legislation;
- 4) it is better to fix a customer's responsibility for improper application of procedures and violation of the principle of stimulating innovation (purchase of morally obsolete, energy-inefficient, environmentally hazardous products);
- 5) the legislator should oblige companies to create and publish plans for the procurement of innovative products. To do this, it is necessary to determine the criteria for "innovativeness" of products;
- 6) to introduce protectionist measures: selective protection of important projects or the protection of the entire spectrum of domestic production (quotas for innovation, internal innovation procurement programmes, based on the experience of China).

It is necessary to draw up a priority list (inventory) of products and technologies (at national or local level), which should be formed at the request of developers, manufacturers and suppliers, and not at the request of the executive branch. Any innovative company should become a member of the list, if it made a proposition for inclusion of their products into the register and received a positive opinion of experts. The register can be binding or advisory (information support). It will be extremely useful to counteract fake innovations (for example, cups with two handles, etc.).

Inovativā partnerība kā jauna publiskā iepirkuma forma Eiropas Savienībā

Kopsavilkums

Šajā rakstā ir izpētīta jauna publiskā iepirkuma procedūra Eiropas Savienībā – novatoriska partnerība, t. sk. tās īpašības, posmi, priekšrocības un trūkumi, kā arī problēmas. Ir pierādīts, ka novatoriska partnerība ir perspektīva publiskā iepirkuma procedūra, kuras mērķis ir veicināt privātā sektora attīstību un inovāciju ieviešanu, ko kontrolē pasūtītājs. Ņemot vērā procedūras novitāti, inovācijas partnerībai ir daži trūkumi, un nākotnē tos vajadzētu koriģēt praksē. Partnerības “elastība” (ievērojama klientu rīcības brīvība) ir pozitīva iezīme, kas atbilst debirokratizācijas tendencei. Rakstā definētas galvenās problēmas un attīstības uzdevumi Eiropas Savienībā kontekstā ar protekcionistisko ideju nostiprināšanu un gaidāmajām pārmaiņām tehnoloģiskajās struktūrās. Ir piedāvāti praktiski ieteikumi veiksmīgai novatoriskas partnerības organizēšanai.

Atslēgvārdi: inovativā partnerība, publiskais iepirkums, valdības līgumi, klienti, Direktīva 2014/24/ES, inovācijas.

References

1. Almada-Lobo, F. The Industry 4.0 revolution and the future of Manufacturing Execution Systems (MES). *Journal of Innovation Management*, 2015, (4), 16–21.
2. Bennett, J. Innovation partnership – does it offer a genuine breakthrough? *Thomson Reuters, Practical Law: Public Sector Blog*, 2015. Available from: <http://publicsectorblog.practicallaw.com/INNOVATION-PARTNERSHIP-DOES-IT-OFFER-A-GENUINE-BREAKTHROUGH/> [reviewed 2017.06.13.].
3. Communication from the Commission “Europe 2020”: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. *EUR-lex: Access to European Union law*, 2010. Available from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020> [reviewed 2017.06.13.].

4. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on public procurement and repealing Directive 2004/18/EC Text with EEA relevance. *EUR-Lex: Access to European Union law*, 2014. Available from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0024> [reviewed 2017.06.13.].
5. Dutta, S., Lanvin, B., Wunsch-Vincent, S. *The Global Innovation Index 2016: Winning with Global Innovation*. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2016, p. 451. Available from: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#> [reviewed 2017.06.13.].
6. GERD: Gross expenditure on R&D (% of GDP). *The global innovation index*, 2014. Available from: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2016-report#> [reviewed 2017.06.13.].
7. Gerson, B. D. Government procurement in China. *Sentinel*, 2010, 7, 3, p. 9–10.
8. Green Paper: from Challenges to Opportunities: towards a Common Strategic Framework for EU Research and Innovation funding. *European Commission*, 2011. Available from: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/com_2011_0048_csf_green_paper_en.pdf [reviewed 2017.06.13.].
9. Innovative partnership keep public services up to date. *European Commission, Growth: Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, News*, 2016. Available from: http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=8699 [reviewed 2017.06.13.].
10. Innovative public procurement can lower pressure on health budgets. *European Commission, Growth: Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs, News*, 2016. Available from: http://ec.europa.eu/growth/tools-databases/newsroom/cf/itemdetail.cfm?item_id=8945 [reviewed 2017.06.13.].
11. Thai, K. V. Challenges in Public Procurement: An International Perspective. Florida Atlantic University, Public Procurement Research Center, Florida: PrAcademics Press, 2005, p. 407.
12. Ortner, R. Innovation Procurement under the new Procurement Directive – a new instrument for national authorities in procuring EO services? *BHO Legal*, 2015. Available from: <http://ears.org/.../Innovation+Procurement+under+the+new+proc...> [reviewed 2017.06.13.].
13. Pearson, I., Drayson, L. Driving innovation through public procurement. *The Office of Government Commerce in the United Kingdom*, 2009, p.24. Available from: https://procurement-forum.eu/.../BIS_innovationbrochure.pdf [reviewed 2017.06.13.].
14. Piga, G., Tatrai, T. *Public Procurement Policy* (The Economics of Legal Relationships). Routledge, 2016, p. 242.
15. Procurement of innovation. Legal framework for PPI: procurement of innovation platform. Available from: <http://www.innovation-procurement.org/about-ppi/legal-framework> [reviewed 2017.06.13.].
16. Fouda, R. A. N. Protectionism and Free Trade: A Country's Glory or Doom? *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2012, 3 (5) 351–355.
17. Route 3 – Develop Strategy – Procurement Route – Innovation Partnership. *Procurement Journey*. Available from: <https://www.procurementjourney.scot/route-3/route-3-develop-strategy-procurement-route-innovation-partnership> [reviewed 2017.06.13.].
18. Rowan, A. The innovation partnership. *Eolas Magazine*, 2014. Available from: <http://www.eolasmagazine.ie/the-innovation-partnership/> [reviewed 2017.06.13.].
19. Sandu, S. Main Issues of R&D Financing in Romania. *Romanian Journal of Economics*, 2010, 1, 127–145.

20. Smith, P. Using Innovation Partnerships to Develop a Challenge to a Monopoly Supplier. *Public spend forum Europe*, 2015. Available from: <http://publicspendforumeurope.com/2015/06/30/using-innovation-partnerships-to-develop-a-challenge-to-a-monopoly-supplier/> [reviewed 2017.06.13.].
21. Telles, P. Public Contracts Regulations 2015 – Regulation 31. *Public Procurement*, 2015. Available from: <http://www.telles.eu/blog/2015/4/9/public-contracts-regulations-2015-regulation-31> [reviewed 2017.06.13.].
22. The innovation partnership procedure explained. *Local Government Lawyer*, 2015. Available from: http://www.localgovernmentlawyer.co.uk/index.php?option=com_content&view=article&id=23577%3Athe-innovation-partnership-procedure-explained&catid=53%3Aprocurement-and-contracts-articles&Itemid=21 [reviewed 2017.06.13.].
23. Tumer, S. Pre-commercial Procurement and Public Procurement of Innovative Solution. In: *SAP Technology and Innovation Platform*, Berlin, 2012. Available from: <http://docshare04.docshare.tips/files/25019/250196769.pdf> [reviewed 2017.06.13.].
24. Varga, A., Schalk, Y., Koike, A., et. al Integrating the effects of geography into EU Cohesion Policy impact modeling: The GMR-approach. [Paper presented at the modeling workshop of the German Section of the European Regional Science Association]. Brussels, 2008, p. 3–27.
25. Weber, M. Procurement of innovation in Germany: political goals and empirical findings. *Joint CIE-CSTP work-shop on demand-led innovation policies*. Paris, 2009. p. 1–15.

Atklātības principa nodrošināšana valsts un pašvaldību iepirkumos

Dr. iur. Anatolijs Kriviņš

*Daugavpils Universitāte, Tiesību katedra, Latvija
anatolijs777@gmail.com*

Kopsavilkums

Darba mērķis bija analizēt atklātības principu publiskajā iepirkumā Latvijas Republikā. Pētījums ir balstīts uz normatīvajiem aktiem (tostarp uz Publisko iepirkumu likumu), tiesu judikatūru un Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas lēmumiem. Pētījuma rezultātus var izmantot gan teorētiski, gan arī iepirkumu praktiķi.

Atslēgvārdi: publiskais iepirkums, atklātības princips.

Ievads

2017. gada 1. martā stājās spēkā jaunais Publisko iepirkumu likums, ar kuru tika pārņemtas Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2014/24/ES (2014. gada 26. februāris) par publisko iepirkumu prasības un atceltas Direktīvas 2004/18/EK prasības.

Atklātības princips publiskajos iepirkumos ir cieši saistīts gan ar informācijas uzkrāšanu (fiksēšanu), gan arī ar informācijas plūsmas nodrošināšanu (paziņošanu, informēšanu). Dabot publisko iepirkumu secīgos posmos (darbības pirms iepirkuma procedūras izziņošanas, iepirkuma norise, rezultātu paziņošana, pārsūdzība, iepirkuma līguma slēgšana, iepirkuma līguma izpildes kontrole), ir iespējams sistematizēt atklātības principa nodrošināšanas paņēmienus. Publisko iepirkumu likumā inkorporētais atklātuma princips paredz, ka publiskajos iepirkumos veicamajām darbībām jānotiek pēc iespējas atklāti, lai uzlabotu lēmumu pieņemšanas procesa pārredzamību un uzlabotu sabiedrības piekļuvi informācijai, tādējādi apstiprinot iestāžu demokrātisko būtību un sabiedrības uzticību valsts pārvaldei.

Padarot pieejamu informāciju par lēmumu pieņemšanas procesu un noslēgtajiem darījumiem, informācijas atklātība ierobežo ierēdņu iespējas iesaistīties negodīgos darījumos, rada ievērojamus šķēršļus valsts iestāžu darbiniekiem iesaistīties pretlikumīgos darījumos un iedzīvoties, piesavinoties vai nevajadzīgi izšķērdējot valsts īpašumu

(Sabiedrības par atklātību Delna pētījums, 2000). Publiskajos iepirkumos atklātības princips ir īstenojams, nodrošinot vairāku informācijas elementu publisko pieejamību, piemēram, publicējot iepirkuma procedūras dokumentāciju ar izvirzīto prasību klāstu un ziņas par iesniegto piedāvājumu atvēršanu, sniedzot informāciju par pieņemtajiem lēmumiem.

Darba mērķis – izanalizēt atklātības principa nodrošināšanas mehānismu valsts un pašvaldību iepirkumos Latvijas Republikā.

Materiāls un metodes – normatīvā regulējuma analīze, tiesu judikatūras atlase un analīze, Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas lēmumu atlase un analīze. Jāņem vērā, ka prakses piemēri, kas sniegti šajā rakstā, atbilst publisko iepirkumu regulējumam, kas bija spēkā konkrētajā brīdī.

Iepirkumu procedūru protokolēšana

Visos posmos – no iepirkuma komisijas izveides brīža līdz iepirkuma līguma noslēgšanai – ir jānodrošina iepirkuma procedūras gaitas protokolēšana.

Jaunā Publisko iepirkumu likuma, kas stājās spēkā 2017. gada 1. martā, 40. panta pirmajā daļā noteikts, ka pasūtītājs nodrošina iepirkuma procedūras katra posma dokumentēšanu un šā likuma 9. un 10. pantā minēto iepirkumu dokumentēšanu, kā arī dokumentē iepirkuma procedūru, kas noris, izmantojot elektroniskos līdzekļus. Atbilstīgi 40. panta trešajai daļai protokoli, kas atspoguļo iepirkuma norisi, ziņojums, iepirkuma procedūras dokumenti, izņemot piedāvājumus un pieteikumus, ir vispārpieejama informācija.

Ieskatam piemērs no Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas prakses par protokolēšanas kārtību un apjomu (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2015. gada 10. februāra lēmums Nr. 4-1.2/15-31): “Iesniedzējs norādīja, ka iepirkuma komisijas protokoli atspoguļo tikai iepirkuma procesu attiecībā uz iesniedzēju, kas ir būtisks atklātības principa pārkāpums, kas paredz, ka visiem iepirkuma procedūras dokumentiem, izņemot piedāvājumus, ir jābūt vispārpieejamai informācijai. Par iepirkuma dokumentācijas izsniegšanu iesniedzējs uzskata, ka pasūtītājs ir būtiski kavējis Konkursa noslēguma ziņojuma izsniegšanu, kā rezultātā iesniedzējs visu nepieciešamo informāciju saņēmis tikai pēc iesnieguma iesniegšanas termiņa beigām. Tāpat iesniedzējs uzskata, ka pasūtītājs izsniegtajos iepirkuma komisijas sēžu protokolos nav atspoguļojis visu likumā noteikto informāciju, tādējādi pārkāpjot atklātības principu.

Iesniegumu izskatīšanas komisija konstatēja, ka iesniedzējs ir pieprasījis papildu informāciju, t. sk. arī Konkursa ziņojumu, 2015. gada 14. janvārī. Prasīto informāciju pasūtītājs nosūtīja iesniedzējam 2015. gada 19. janvārī, t. i., trešajā darbdiēnā.

Atbilstoši Publisko iepirkumu likuma 83. panta otrās daļas 2. punktam iesniegumu par pasūtītāja vai iepirkuma komisijas darbību iepirkuma procedūras norises laikā var iesniegt 15 dienu laikā pēc dienas, kad paziņojums par iepirkuma procedūras

rezultātiem nosūtīts attiecīgajai personai pa pastu. Atbilstoši Administratīvā procesa likuma 43. panta otrajai daļai, ja termiņa pēdējā diena ir sestdiena, svētdiena vai likumā noteikta svētku diena, termiņa pēdējā diena ir nākamā darba diena. Iesniegumu izskatīšanas komisija secina, ka, tā kā paziņojums par rezultātiem pretendentiem tika nosūtīts 2015. gada 9. janvārī, tad iesnieguma iesniegšanas termiņš IUB (Iepirkumu uzraudzības birojam) bija 2015. gada 26. janvāris, līdz ar to nav pamatots iesniedzēja apgalvojums, ka iesnieguma iesniegšana pēc visas pasūtītāja nosūtītās informācijas saņemšanas vairs nebija iespējama.

Vienlaikus iesniedzējs nebija kavēts lūgt procesuālā termiņa pagarināšanu vai atjaunošanu atbilstoši Administratīvā procesa likuma 48. panta pirmajai daļai, ja tas uzskatīja, ka informācijas izsniegšanas kavēšana par vienu darbdienu tam liedza adekvāti sagatavot iesniegumu, taču iesniedzējs šo iespēju nav izmantojis.

Ņemot vērā minēto, Iesniegumu izskatīšanas komisija nekonstatē, ka ziņojuma izsniegšanas termiņa kavējums būtu radījis reālu iesniedzēja tiesību ierobežojumu, kas būtu par pamatu atcelt iepirkuma komisijas pieņemto lēmumu par konkursa rezultātiem.

Attiecībā uz iesniedzēja argumentu par iepirkuma komisijas sēžu protokolos un ziņojumā iekļaujamo informāciju Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka paziņojot par līguma slēgšanu un informējot kandidātus un pretendētus, pasūtītājs nav tiesīgs atklāt informāciju, kuru tam kā komercnoslēpumu vai konfidenciālu informāciju nodevuši citi piegādātāji. Arī Publisko iepirkumu likums tieši nosaka, ka pretendentu piedāvājumi nav vispārpieejama informācija.

Papildus tam ir noteikts, ka piedāvājumu vērtēšanas kopsavilkums un pamatojums piedāvājuma izvēlei ir ziņojumā norādāms, ja par piedāvājumu izvēles kritēriju noteikts saimnieciski visizdevīgākais piedāvājums. Ņemot vērā, ka piedāvājuma izvēles kritērijs nebija saimnieciski visizdevīgākais piedāvājums, bet gan piedāvājums ar viszemāko cenu, Iesniegumu izskatīšanas komisija uzskata, ka pasūtītājs bija tiesīgs izsniegt iesniedzējam iepirkuma komisijas sēžu protokolu un ziņojumu norakstus, neatspoguļojot informāciju, kas attiecas uz citu pretendentu piedāvājumu detalizētu vērtēšanu. Ņemot vērā minēto, Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka iesniedzēja iesniegums šajā daļā nav pamatots.”

Informēšana par iepirkuma procedūras prasībām

Veicot publisko iepirkumu, iespējamie piegādātāji noteikti ir jāinformē gan par iepirkuma priekšmetu, gan par pretendentu atlases prasībām, gan par prasībām, kas ir izvīzītas piedāvājuma sagatavošanai, gan arī par piedāvājuma izvēles kritēriju.

Ja par piedāvājuma izvēles kritēriju noteikts saimnieciski visizdevīgākais piedāvājums, katrs iepirkuma komisijas loceklis piedāvājumu vērtē individuāli pēc visiem iepirkuma procedūras dokumentos norādītajiem vērtēšanas kritērijiem. Par saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu atzīst to piedāvājumu, kas, apkopojot individuālos vērtējumus, iegūvis visaugstāko vērtējumu.

Ir svarīgi, lai šie kritēriji, pirmkārt, tiktu laikus publiskoti (t. i., tiktu publicēti vienlaikus ar iepirkuma procedūras dokumentāciju); otrkārt, lai šie kritēriji būtu precīzi izteikti un saprotami piegādātājiem; treškārt, lai šie kritēriji būtu samērīgi un nediskriminējoši.

Jāņem vērā, ka prezumpcija attiecībā uz vērtēšanas kritēriju preventīvu publicēšanu nav visaptveroša. Piemēram, no Eiropas Savienības Tiesas sprieduma lietā Nr. C-532/06 *Emm. G. Lianakis AE* u. c. izriet, ka pēc piedāvājumu iesniegšanas termiņa beigām metodoloģiju (t. i., vērtēšanas kritēriju vērtēšanas diapazona skaidrojumu) var noteikt, ja piešķiršanas kritēriju punktu iedalījums ir ietverts iepirkuma dokumentācijā pirms piedāvājumu iesniegšanas, proti, vērtēšanas kritērijos iegūstamais punktu īpatsvars, kā arī vērtēšanas kritērijos noteiktais vērtēšanas diapazons ir noteikts konkursa nolikumā un vērtēšanas kritēriju relatīvā nozīme pretendentiem ir zināma (Eiropas Savienības Tiesas 2008. gada 24. janvāra spriedums lietā Nr. C-532/06 *Emm. G. Lianakis AE* u. c. pret *Dimos Alexandroupolis* u. c., 43. paragrāfs), precīzi ievērojot Eiropas Savienības Tiesas spriedumā lietā Nr. C-331/04 *ATI EAC Srl e Viaggi di Maio Snc* noteiktos trīs nosacījumus:

- 1) netiek grozīti līguma dokumentos vai konkursa paziņojumā noteiktie līguma piešķiršanas kritēriji;
- 2) šādā metodoloģijā netiek ietverti elementi, kas būtu varējuši ietekmēt piedāvājumu sagatavošanu, ja tie būtu bijuši zināmi piedāvājuma sagatavošanas laikā;
- 3) šāda metodoloģija netiek pieņemta, ņemot vērā elementus, kas varētu diskriminējoši ietekmēt kādu no pretendentiem (Eiropas Savienības Tiesas 2005. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. C-331/04 *ATI EAC Srl e Viaggi di Maio Snc* pret *ACTV Venezia SpA, Provincia di Venezia, Comune di Venezia*, 34. paragrāfs).

Iesniegumu izskatīšanas komisija ir vairākkārt atzīmējusi, ka nacionālajām iestādēm un tiesām ir saistoša Eiropas Savienības Tiesas veiktā Eiropas Savienības tiesību interpretācija. Lai arī šī interpretācija dod pasūtītājiem zināmu rīcības brīvību attiecībā uz vērtēšanas kritēriju vērtēšanas diapazona skaidrojuma publicēšanu, tomēr pasūtītājiem iepirkuma dokumentācijas sastāvā būtu jāpublisko pēc iespējas plašāks informācijas apjoms.

Šī atziņa ir īpaši svarīga, lai izvairītos no iepirkuma dokumentācijas prasību apstrīdēšanas, jo praksē bieži rodas gadījumi, ka pasūtītājam un piegādātājiem ir atšķirīgs skatījums uz iepirkuma procedūras dokumentācijā noteikto kritēriju precizitātes pakāpi.

Šajā sakarā var minēt piemēru no prakses (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2014. gada 24. aprīļa lēmums Nr. 4-1.2/14-115): "Iepirkuma priekšmets ir apsardzes pakalpojumu sniegšana Izglītības pārvaldes ēkām un pirmskolas izglītības iestādēm saskaņā ar tehnisko specifikāciju.

Iepirkuma nolikuma 6.3.1. punktā ir noteikts, ka saimnieciski visizdevīgāko piedāvājumu iepirkuma komisija izvērtēs pēc šādiem kritērijiem: P1 – mēneša abonēšanas maksa bez PVN, maksimālais punktu skaits 40; P2 – pretendenta reputācija, kas tiks vērtēta

atbilstoši Iepirkuma nolikuma 4.5. punktā norādītajam, maksimālais punktu skaits 18; P3 – operatīvās reaģēšanas laiks ne vairāk par 5 min., maksimālais punktu skaits 6; P4 – pretendenta piederošo patstāvīgi dežurējošo ekipāžu skaits pilsētā diennakts laikā, maksimālais punktu skaits 18; P5 – kvalitātes vadības sistēma atbilst ISO 9001:2008, maksimālais punktu skaits 18.

Iepirkuma nolikuma 6.3.2.1. punktā ir noteikts, ka piedāvājuma vērtēšana notiek pēc formulas $S = P1 + P2 + P3 + P4 + P5$, kur S – punktu kopsūma, P – novērtējamā kritērija punktu skaits, saskaņā ar 6.3.1. punkta prasību.

Saskaņā ar Iepirkuma nolikuma 6.3.2.2. punktu finanšu piedāvājumi tiks vērtēti šādā veidā: viszemākajai cenai tiks piešķirts maksimālais punktu skaits, bet pārējiem piedāvājumiem punkti tiks aprēķināti proporcionāli attiecībā pret lētāko: finansiālais novērtējums = zemākā cena / piedāvājuma cena × cenas kritērija īpatsvars.

Atbilstoši Iepirkuma nolikuma 6.3.2.3. punktam kopvērtējums katram piedāvājumam tiks iegūts: kopvērtējums = tehniskā novērtējuma punkti + finansiālā novērtējuma punkti; par saimnieciski visizdevīgāko tiks atzīts piedāvājums, kurš iegūs vislielāko punktu skaitu.

Iesniedzējs uzskata, ka nepieciešams precizēt Iepirkuma nolikumu, jo nav saprotams, kādā veidā iepirkuma komisija aprēķinās punktu skaitu pretendentiem saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijos P2, P3, P4 un P5, kā arī iesniedzējam nav skaidrs, kā notiks vērtēšana kritērijā P2, kurā tiek vērtēts finanšu pārskats. Tāpat iesniedzējs uzskata, ka lielāks punktu skaits būtu piešķirams par finanšu piedāvājumu, nevis par tehnisko novērtējumu.

Pasūtītājs uzskata, ka saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritēriji ir noteikti atbilstoši Publisko iepirkumu likuma regulējumam un tā vajadzībām. Tāpat pasūtītājs uzskata, ka pamatoti noteicis, ka par tehnisko novērtējumu pretendents saņems lielāku punktu skaitu nekā par finanšu piedāvājumu, jo pasūtītājs vēlas saņemt kvalitatīvu pakalpojumu.

Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka, ievērojot Publisko iepirkumu likumā noteikto, pasūtītāja prerogatīva ir iepirkuma procedūrā izvēlēties piedāvājuma izvēles kritēriju un saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērija gadījumā pasūtītāja prerogatīva ir noteikt vērtēšanas kritērijus, pēc kuriem tiks noteikts saimnieciski visizdevīgākais piedāvājums un to skaitliskās vērtības. Taču, nosakot saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijus, pasūtītājam ir jāievēro, ka saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritēriji ir nosakāmi atkarībā no konkrētā līguma (Eiropas Kopienų Tiesas 2002. gada 17. septembra spriedums lietā Nr. C-513/99 *Concordia Bus Finland Oy Ab pret Helsingin kaupunki, HKL-Bussliikenne*, 53. paragrāfs).

Tāpat Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka, vērtējot piedāvājumu, vienlaikus jāievēro nosacījums, ka līguma slēgšanas tiesību piešķiršanas kritērijiem ir jābūt saskaņotiem ar Iepirkuma nolikumā noteiktajām prasībām attiecībā uz dokumentiem un informāciju, ko iesniedz pretendents, jo pretējā gadījumā nav iespējams veikt efektīvu un precīzu piedāvājumu izvērtēšanu, kas ir atzīstams par vienlīdzīgas attieksmes

pret piegādātājiem pārkāpumu, jo netiek nodrošināta iepirkuma procedūras pārredzamība un objektivitāte (Eiropas Kopienu Tiesas 2003. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. C-448/01 *EVN AG un Wienstrom GmbH* pret Austrijas Republiku, 51., 52. un 72. paragrāfs).

Vienlaikus Iesniegumu izskatīšanas komisija no pasūtītāja pārstāves paskaidrojumiem iesnieguma izskatīšanas sēdē secina, ka Iepirkuma nolikumā saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijā P2 ir pieļauta drukas kļūda un pretendenta reputācija tiks vērtēta nevis atbilstoši Iepirkuma nolikuma 4.5. punktam, bet gan atbilstoši Iepirkuma nolikuma 4.6. punktam.

Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka izskatāmajā lietā nepastāv strīds par to, ka Iepirkuma nolikumā nav noteikts, pēc kādas metodoloģijas tiks piešķirti punkti saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijos P2, P3, P4 un P5. Savukārt izskatāmajā lietā pastāv strīds par to, vai saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas metodoloģija bija jāiekļauj iepirkuma procedūras dokumentos.

Kā tas secināms no Iepirkuma nolikuma un pasūtītāja pārstāves paskaidrojumiem iesnieguma izskatīšanas sēdē, tad saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijā P2 tiks vērtēta pretendenta reputācija atbilstoši Iepirkuma nolikuma 4.6. punkta (Iepirkuma nolikuma 4.6. punktā ir noteikts, ka pretendentam ir jāiesniedz saraksts ar pretendenta pieredzi līdzīgu darbu veikšanā par pēdējiem diviem gadiem, norādot pakalpojuma sniegšanas vietu, apjomu, laika posmu, kurā pakalpojums sniegts, un pakalpojuma saņēmēju) prasībām.

Iesniegumu izskatīšanas komisija no lietas materiāliem un pasūtītāja pārstāves paskaidrojumiem iesnieguma izskatīšanas sēdē nekonstatē, kas tieši saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijā P2 tiks vērtēts, par ko tiks piešķirti punkti un kā tiks piešķirti punkti, proti, nav konstatējams, vai tiks vērtēts pretendenta norādīto objektu skaits, apsargājamā objekta nozīmīgums, apjoms, sniegtā pakalpojuma kvalitāte, tāpat nav konstatējams, vai punkti tiks piešķirti, pretendentu piedāvājumus savstarpēji salīdzinot, vai pēc kādas citas metodoloģijas.

Vienlaikus Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka no Iepirkuma nolikuma nav konstatējams, kas pasūtītāja ieskatā Iepirkuma nolikuma 4.6. punktā būs uzskatāmi par līdzīgiem darbiem, proti, vai par līdzīgiem darbiem būs uzskatāmi jebkuri apsardzes darbi, kuros ietilpst tehniskajā specifikācijā norādītie veicamie darbi iepirkuma līguma izpildē, vai līdzīgi darbi tiks vērtēti pēc paredzamās līgumcenas, apjomiem. Turklāt, kā tas ir secināms no Iepirkuma nolikuma, tad Iepirkuma nolikuma 4.6. punktā noteiktais saraksts ar pretendenta pieredzi līdzīgu darbu veikšanā ir iesniedzams brīvā formātā un pasūtītājs nav norādījis, kā pretendentiem ir jānorāda pakalpojuma apjoms. Līdz ar to, nezinot, kas tiks uzskatīti par līdzīgiem darbiem un kas tieši tiks vērtēts saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijā P2, Iesniegumu izskatīšanas komisijas ieskatā pretendentiem nav iespējams sagatavot un iesniegt piedāvājumu iepirkumā, lai iegūtu maksimālo punktu skaitu minētājā vērtēšanas kritērijā.

Līdz ar to Iesniegumu izskatīšanas komisijas ieskatā saimnieciski visizdevīgākā piedāvājuma vērtēšanas kritērijs P2 ir atceļams.”

Pasūtītājiem, sniedzot informāciju par iepirkuma procedūrā izvirzītajām prasībām, ir jānodrošina, lai minētā informācija būtu ne tikai atklāta, bet arī vienāda visiem pretendentiem. Diemžēl praksē ir vērojami gadījumi, ka šī nerakstītā prasība tiek pārkāpta. Kā piemēru var norādīt šādas atziņas (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2006. gada 22. septembra lēmums Nr. 4-1.2/06-155): “[..] Apkopojot visu minēto, Iesniegumu izskatīšanas komisija uzskata, ka, lai arī iepirkuma komisija SIA “[..]” iesniegto piedāvājumu ir noraidījusi pamatoti, bet AS “[..]” iesniegtais piedāvājums varēja tikt atzīts par atbilstošu konkursa nolikuma prasībām, tomēr par būtisku pārkāpumu iepirkuma procedūras norisē ir uzskatāms tas, ka pasūtītājs pretendentiem ir izsniedzis savstarpēji atšķirīgas konkursa nolikuma redakcijas, kā arī iesniegtos piedāvājumus ir vērtējis pēc atšķirīgiem kritērijiem, pretēji tam, kā norādīts pretendentiem izsniegtajās konkursa nolikuma redakcijās, tādējādi nenodrošinot Publisko iepirkumu likuma mērķu īstenošanu, t. sk. atklātības principa ievērošanu, kas ietver arī pretendentu informēšanu par visām izmaiņām konkursa nolikumā. Tā kā iesniegto piedāvājumu vērtēšana saskaņā ar nosacījumiem, par kuriem nebija informēti pretendenti, nav pieļaujama un turklāt iepirkuma apjoma izmaiņas var būtiski ietekmēt katra pretendenta kopējo piedāvāto līgumcenu, kā arī katra pretendenta piedāvājumu kopumā, iepirkuma komisijas pieļautais pārkāpums ir uzskatāms par būtisku, bet, tā kā pieļautā pārkāpuma novēršana konkrētās iepirkuma procedūras ietvaros vairs nav iespējama, [..] rīkotais konkurss [..] ir izbeidzams.”

Iepirkuma komisijas sēžu protokolu izsniegšana

Jāņem vērā, ka ar 2017. gada 1. martu, kad stājās spēkā jaunais Publisko iepirkumu likums, būtiski ir mainījies termiņš iepirkuma komisijas sēžu protokolu izsniegšanai.

Iepriekš Publisko iepirkumu likumā nebija noteikts konkrēts termiņš iepirkuma komisijas sēžu protokolu (arī protokolu pielikumu) izsniegšanai, līdz ar to tie bija jāizsniedz saskaņā ar Informācijas atklātības likuma 14. pantā noteiktajiem termiņiem (7, 10, 15 vai 30 dienu laikā, atkarībā no sniedzamās informācijas, informācijas sniegšanas veida un sniedzamās informācijas papildu apstrādes nepieciešamības).

Tagad pasūtītājam ir jānodrošina protokolu, kas atspoguļo iepirkuma norisi, ziņojuma un iepirkuma procedūras dokumentu (izņemot piedāvājumus un pieteikumus) izsniegšana triju darbdienu laikā pēc attiecīga pieprasījuma saņemšanas dienas.

No Publisko iepirkumu likuma 40. panta ceturrtās daļas izriet, ka pasūtītājs neizsniedz protokolus, izņemot piedāvājumu atvēršanas sanāksmes protokolu, kamēr notiek pieteikumu vai piedāvājumu vērtēšana.

Informēšana par iepirkuma procedūras rezultātiem

Svarīga komponente atklātības principa nodrošināšanā ir pretendentu informēšana par iepirkuma procedūras rezultātiem. Šim informēšanas institūtam ir būtiska loma pretendentu tiesību nodrošināšanā, tajā skaitā iespējai apstrīdēt pasūtītāja pieņemto lēmumu.

Tomēr pasūtītāja pienākums informēt piegādātājus par iepirkuma procedūras rezultātiem nevar tikt traktēts paplašināti. Šajā sakarā izskatīšu piemēru no prakses (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2015. gada 10. februāra lēmums Nr. 4-1.2/15-31): “Iesniedzējs norādīja, ka pasūtītāja rīcība – daļēji informēt iesniedzēju par rezultātiem angļu valodā (turklāt neietverot visu Publisko iepirkumu likumā noteikto informāciju) un pievienot atsevišķus iepirkuma komisijas sēžu protokolus (kuros joprojām nav ietverts pamatojums paziņotajam lēmumam) latviešu valodā – rada pamatu šaubām par atklātu un vienlīdzīgu attieksmi, pārkāpjot Eiropas Kopienas Dibināšanas līgumā noteikto diskriminācijas aizliegumu.

Iesniegumu izskatīšanas komisija konstatēja, ka pasūtītājs 2015. gada 9. janvārī nosūtīja iesniedzējam vēstuli pa pastu angļu valodā, pievienojot pielikumā iepirkuma komisijas 2014. gada 14. novembra un 2015. gada 8. janvāra sēžu protokolu norakstus latviešu valodā. Atbilstoši 2014. gada 14. novembra protokolam iepirkuma komisija ir izskatījusi ekspertes E. L. ziņojumu par iesniedzēja tehnisko piedāvājumu, kurā konstatēts, ka “pretendenta iesniegtais tehniskais piedāvājums nav atbilstošs Konkursa nolikuma un 10 tehniskās specifikācijas prasībām 32 pozīcijās (skatīt arī pielikumu Nr. 2), kā arī 89 pozīcijās piedāvājums ir uzskatāms par daļēji atbilstošu un būtu precizējams”. Pielikumā Nr. 2 ir pievienota iepirkuma komisijas piesaistītās ekspertes E. L. iesniedzēja tehniskā piedāvājuma izvērtējuma tabula un ziņojums. Atbilstoši 2015. gada 8. janvāra protokolam par uzvarētāju atzīta personu apvienība [...], kā arī ietverts paziņojums par iepirkuma komisijas lēmuma apstrīdēšanu. Ņemot vērā minēto, Iesniegumu izskatīšanas komisija secina, ka pasūtītājs paziņojumā par rezultātiem ir ietvēris visu likumā noteikto informāciju, savukārt fakts, ka šī informācija ir sadalīta vairākos dokumentos (protokolos un to pielikumos), nevis atspoguļota apkopotā veidā vienā vēstulē, nav uzskatāms par Publisko iepirkumu likuma pārkāpumu, jo likums neregulē paziņojuma formu, bet nosaka vienīgi paziņojumā obligāti norādāmo informāciju. Ņemot vērā minēto, iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka iesniedzēja iesniegums šajā daļā nav pamatots.”

Informēšana par pieņemtā lēmuma pamatojumu

Eiropas Savienības Tiesa 2011. gada 20. oktobra spriedumā lietā T-57/09 *Alfastar Benelux SA* pret *Council of the European Union* ir norādījusi, ka tikai punktu atspoguļojums ir pārāk abstrakta forma pamatojumam, lai pretendents varētu izvērtēt

punktu piešķiršanas pamatotību, un, ja nav piešķirto punktu pamatojuma (informācijas par novērtēšanas procesu), ir jākonstatē, ka pretendents nav varējis izprast piešķirtos punktus dažādo kritēriju ietvaros.

Iepirkuma komisijai, vērtējot pretendentu piedāvājumus, ne vien ir jāvadās pēc iepriekš noteiktajiem piedāvājumu vērtēšanas kritērijiem, bet arī jāspēj pamatot pieņemtā lēmuma (piešķirto punktu skaita) atbilstību noteiktajiem piedāvājuma vērtēšanas kritērijiem, ievērojot Publisko iepirkumu likumā noteiktos atklātuma un taisnīgas attieksmes pret piegādātājiem principus.

Uzskatāms piemērs no prakses, kas apliecina, ka iepirkuma komisijai jāspēj norādīt uz izraudzītā piedāvājuma priekšrocībām atbilstīgi noteiktajai vērtēšanas metodoloģijai un piešķirto punktu skaitam (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2014. gada 30. jūnija lēmums Nr. 4-1.2/14-177): “Iesniegumu izskatīšanas komisija konstatēja, ka iepirkuma priekšmets ir “Sieviešu un vīriešu situācijas izpēte Latvijas lielajos uzņēmumos”, kur pretendents jānodrošina pasūtītājam nepieciešamais pakalpojums saskaņā ar tehniskajā specifikācijā norādītajām prasībām. Atbilstoši Konkursa nolikuma 20.2.4.2. punktam punkti par augstu detalizācijas un atbilstības pakāpi tiks piešķirti piedāvājumiem, kuru pakalpojuma realizācijas apraksts un iesniegtā informācija precīzi norāda paredzamā nodevuma saturu un kritērijus tā akceptēšanai, piedāvātā pakalpojuma realizācija nodrošinās tehniskajā specifikācijā norādītā plānotā rezultāta sasniegšanu, darba gaitā iespējamās minimālās pretendenta piedāvāto prasību realizācijas mehānisma korekcijas; atbilstoši Konkursa nolikuma 20.2.4.3. punktam punkti par vidēju detalizācijas un atbilstības pakāpi tiks piešķirti piedāvājumiem, kuru pakalpojuma realizācijas apraksts un iesniegtā informācija norāda paredzamā nodevuma saturu un kritērijus tā akceptēšanai, bet darba gaitā būs nepieciešamas pretendenta piedāvāto prasību realizācijas mehānisma korekcijas, lai nodrošinātu atbilstību pasūtītāja vajadzībām un plānotajai situācijai; atbilstoši Konkursa nolikuma 20.2.4.4. punktam piedāvājums tiks atzīts par nepietiekami detalizētu, ja pakalpojuma realizācijas apraksts un iesniegtā informācija precīzi nenorāda paredzamā 10. nodevuma saturu un kritērijus tā akceptēšanai, darba gaitā būs nepieciešamas ievērojamas pretendenta piedāvāto prasību realizācijas mehānisma korekcijas, lai nodrošinātu atbilstību pasūtītāja vajadzībām un plānotajai situācijai (piem., iztrūkst atsevišķu procesu vai to posmu realizācijas apraksti).

Iepazīstoties ar lietas materiāliem, Iesniegumu izskatīšanas komisija konstatē, ka iepirkuma komisijas sēdes protokolam Nr. 3 ir pievienota iepirkuma komisijas pretendenta tehniskā piedāvājuma vērtēšanas tabula, kurā par katru no Konkursa nolikuma 20.2.4.1. punktā norādīto apakškritēriju ir norādīts iepirkuma komisijas piešķirtais punktu skaits. Vienlaikus Iesniegumu izskatīšanas komisija nekonstatē, ka iepirkuma komisijas locekļi būtu vērtējuši pretendentu piedāvājumus individuāli. Tāpat Iesniegumu izskatīšanas komisija nekonstatē, ka iepirkuma komisijas sēžu protokolos, ziņojumā par iepirkuma procedūru un paziņojumā par konkursa rezultātiem būtu norādīti komentāri vai paskaidrojumi, kāpēc attiecīgajā apakškritērijā ir piešķirts attiecīgais punktu skaits.

*Anatolijs Kriviņš. Atklātības principa nodrošināšana
valsts un pašvaldību iepirkumos*

Katram iepirkuma komisijas loceklim savs vērtējums ir jāpamato, norādot piedāvājuma trūkumus vai priekšrocības, kas bija izšķirošas piedāvājumam piešķirto punktu izvēlē, jo pretējā gadījumā, iztrūkstot lēmuma pamatojumam, nav iespējams pārbaudīt attiecīgā lēmuma pieņemšanas tiesiskumu. Konkrētajā gadījumā, iztrūkstot šādam pamatojumam, Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka arī pretendentiem tiek liegta iespēja iepazīties ar pieņemtā lēmuma pamatojumu, pārliecināties par tā pareizību un izvērtēt, vai ir pamats apstrīdēt pasūtītāja lēmumu.

Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka, iztrūkstot lēmuma pamatojumam, tai nav iespējams pēc būtības izvērtēt, vai iesniedzēja tehniskajam piedāvājumam vērtēšanas kritērijos ir pamatoti piešķirts attiecīgais punktu skaits, arī iesniegtais iesniedzēja tehniskā piedāvājuma vērtējuma pamatojums nesniedz nepieciešamo informāciju, jo tajā ir atspoguļoti tikai viena pretendenta piedāvājuma trūkumi. Apkopojot iepriekš minēto, Iesniegumu izskatīšanas komisija uzskata, ka iesniedzēja iesniegums ir pamatots un minētie pārkāpumi novēršami, veicot atkārtotu iesniegto piedāvājumu vērtēšanu.”

Pretendenta pienākums sniegt informāciju

Jāatzīmē, ka pienākums sniegt informāciju atklātības principa ievērošanas kontekstā ir ne tikai pasūtītājam, bet arī piegādātājiem. Nav pieļaujama piegādātāju nostādne, ka iepirkuma dokumentācijā pieprasītā informācija, kas ir nepieciešama pretendentu atlasei vai piedāvājumu vērtēšanai, nebūtu sniedzama gadījumā, ja tā ir komercnoslēpums. Šajā sakarā jāņem vērā, ka Publisko iepirkumu likums satur mehānismus, lai pasargātu pretendentes no piedāvājumos iesniegtās informācijas pretlikumīgas izpaušanas no pasūtītāja puses. Turklāt jebkuram piegādātājam ir jāapzinās, ka, iesniedzot piedāvājumu iepirkuma procedūrā, t. i., kļūstot par pretendentu, viņam ir jāuzņemas noteiktie pienākumi, to skaitā pienākums sniegt iepirkuma komisijas pieprasīto informāciju, ja šāds pieprasījums ir pienācīgi pamatots.

Uzskatāms piemērs no prakses (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2015. gada 22. aprīļa lēmums Nr. 4-1.2/15-95/2): “Iesniegumu izskatīšanas komisija, izvērtējot iesniedzēja piedāvājumu, secināja, ka iesniedzējs ir piesaistījis atlases ekspertu G. V., jo piedāvājumam ir pievienots SIA “[..]” izsniegts apliecinājums, ka G. V. piesaistīja minētā uzņēmuma attīstībai privāto finansējumu 30 000 eiro apmērā. No iepriekš minētā Iesniegumu izskatīšanas komisija secina, ka ir pamatots iepirkuma komisijas secinājums, ka no minētā apliecinājuma nav iespējams konstatēt finansējuma piešķirēju un finansējuma piesaistes laiku, kas cita starpā bija jāiesniedz iesniedzējam atbilstoši nolikuma 10.2.5. punktam, no kura izriet, ka pasūtītājs sagaida dokumentu kopijas, kuras identificē finansējuma piešķirēju, kā arī finansējuma piesaistes laiku, lai konstatētu, ka šis eksperts ir piesaistījis finansējumu tieši pēdējo triju gadu laikā.

*Anatolijs Kriviņš. Atklātības principa nodrošināšana
valsts un pašvaldību iepirkumos*

Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka gadījumā, ja pretendents ir ieinteresēts konkrētā iepirkuma līguma slēgšanas tiesību iegūšanā, tad tam ir pienākums sniegt nolikumā noteikto informāciju, lai iepirkuma komisija šajā gadījumā konstatētu iesniedzēja piesaistītā atlases eksperta atbilstību vai neatbilstību Konkursa nolikuma 10.2.5. punktam. Attiecībā uz iesniedzēja argumentu, ka konkrētais finansējuma līgums ir uzskatāms par komercnoslēpumu (kā rezultātā nav atklājama informācija par finansējuma piešķirēju), Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka, paziņojot par līguma slēgšanu un informējot kandidātus un pretendētus, pasūtītājs nav tiesīgs atklāt informāciju, kuru tam kā komercnoslēpumu vai konfidenciālu informāciju nodevuši citi piegādātāji. Līdz ar to iesniegumu izskatīšanas ieskatā arguments, ka attiecīgā informācija ir uzskatāma par komercnoslēpumu, nav pamats Konkursa nolikuma prasību neizpildei pēc būtības, jo šajā gadījumā pasūtītājam tiek liegta iespēja pārbaudīt iesniedzēja piesaistītā eksperta precīzu atbilstību nolikuma 10.2.5. punktam, tādējādi pašam iesniedzējam liedzot pierādīt tā piesaistītā atlases eksperta atbilstību minētajai prasībai.

Turklāt iesniedzējs savā iesniegumā nenorādīja, kādā tieši veidā informācijas par finansējuma piešķirēju izpaušana pasūtītājam var radīt būtiskus zaudējumus finansējuma piešķirējam. Gadījumā, ja pretendents vēlas iegūt iepirkuma līguma slēgšanas tiesības, tam ir jāņem vērā, ka pasūtītājs pretendentu atlasī veic un kvalifikāciju vērtē saskaņā ar konkrētās iepirkuma procedūras nolikumu. Vienlaikus tiek saglabāts pasūtītāja pienākums neizpaust komercnoslēpumu vai konfidenciālu informāciju, uz ko pretendents īpaši norāda, identificējot, kura piedāvājumā iekļautā informācija ir uzskatāma par komercnoslēpumu vai konfidenciālu informāciju.”

Dokumentu nosūtīšanas veids

Lai atklātības princips tiktu pilnīgāk ievērots, pretendents ir ne tikai jāinformē par iepirkuma komisijas pieņemtajiem lēmumiem, bet jāinformē pēc iespējas ātrāk.

Saskaņā ar jaunā Publisko iepirkumu likuma, kas stājās spēkā 2017. gada 1. martā, 38. panta trešo daļu pasūtītājs izvēlas informācijas apmaiņas līdzekļus, kas ir vispārpieejami, lai neapgrūtinātu piegādātājam piekļuvi iepirkumam. Pasūtītājs izvēlas tādu šajā likumā minēto dokumentu nosūtīšanas veidu, kas adresātam nodrošina pēc iespējas ātru informācijas saņemšanu. Ja informācijas apmaiņā tiek izmantoti elektroniskie līdzekļi, izvēlas tādus, kuri ir publiski pieejami un savietojami ar vispārlietotām informācijas un komunikācijas tehnoloģijām, tādējādi novēršot iespēju diskriminēt piegādātājus uz šā pamata.

Jāatzīmē, ka jau 2008. gadā (t. i., pirms deviņiem gadiem) Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas lēmumos bija sastopamas atziņas par to, ka pasta sūtījumi, lai gan tie ir likumīgs informēšanas veids, ne vienmēr nodrošina Publisko iepirkumu likuma ievērošanu. Kā vienu no konkrētajiem gadījumiem var minēt šādu piemēru (Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2008. gada 22. janvāra lēmums Nr. 4-1.2/08-29): “[.] faktiski pretendenti, t. sk. arī iesniedzējs,

pasūtītāja pa pastu nosūtītos paziņojumus pretendentiem par cenu aptaujās pieņemtajiem lēmumiem varēja saņemt tikai vairākas dienas pēc paziņojuma par iepirkuma procedūru rezultātiem publicēšanas Iepirkumu uzraudzības biroja interneta mājaslapā, jo jāņem vērā, ka vienkāršās vēstuļu korespondences pasta sūtījumu pārsūtīšanas laiks iekšzemē "A" klases pasta sūtījumiem bija divas darbdienu, bet "B" klases sūtījumiem – četras darbdienu, ieskaitot darbdienu, kad sūtījums nodots pastā, kā arī tas, ka pasūtītājs paziņojumus pretendentiem par cenu aptauju rezultātiem izsūtīja pirms svētku dienām.

Ievērojot iepriekš minēto, kā arī iesniegumu izskatīšanas sēdē pasūtītāja pārstāvja sniegtos paskaidrojumus, Iesniegumu izskatīšanas komisija secināja, ka pasūtītājs nav izvēlējies pietiekoši ātru paziņojumu par cenu aptauju rezultātiem nosūtīšanas veidu pretendentiem (piemēram, faksa sūtījumu), kas teorētiski varēja radīt situāciju, ka pretendents pasūtītāja izsūtīto paziņojumu par cenu aptauju rezultātiem saņemtu tikai pēc iepirkuma līguma noslēgšanas."

Secinājumi

1. Atklātības princips ir viens no publisko iepirkumu jomas stūrakmeņiem, kas ietekmē vairākas jomas – gan leģitimitātes nodrošināšanu, gan konkurences nodrošināšanu, gan pretkorupcijas funkciju, gan arī sabiedrības informēšanu. Ņemot vērā minēto, ir svarīgi, lai publiskajos iepirkumos sniegtā informācija būtu skaidra, saprotama un nepārprotama.
2. Neapšaubāmi, informācijas atklātības principa tiešā iedarbība nav attiecināma uz tādiem iepirkumu līgumiem, informācija par kuriem ir atzīta par valsts noslēpumu, kā arī gadījumos, ja informācijas publiskošana varētu radīt būtisku kaitējumu valsts interešu aizsardzībai. Tomēr ikdienas praksē, kas nav saistīta ar iepriekš minētajiem gadījumiem, pasūtītājiem ir jācenšas nodrošināt atklātības principa ievērošanu pēc iespējas plašāk. Šāda pieeja ļaus līdzsvarot pasūtītāju, piegādātāju un sabiedrības intereses.
3. Publiskajos iepirkumos būtiska nozīme ir ne tikai informācijas sniegšanas faktam kā tādām, bet arī sniegtās informācijas apjomam un saturam (plašāk – *Judgment of the Court (Third Chamber) of 14 April 2005. Kingdom of Belgium vs. Commission of the European Communities*). Lai arī atklātības principu publiskajos iepirkumos nevajadzētu absolutizēt, tomēr, analogiski kā valsts administrācijas darbinieki atšķirībā no privātā sektora darbiniekiem ir pakļauti sabiedrības interesei (sk. *European Data Protection Supervisor, Public Access to Documents and Data Protection, Background Paper Series, 4 Summary, July 2005*), arī piegādātājiem, kuri ir iesnieguši piedāvājumu publiskajā iepirkumā, atšķirībā no pārējiem piegādātājiem ir jārēķinās, ka ievērojama daļa no pasūtītājiem sniegtās informācijas var tikt publiskota, lai nodrošinātu valsts pārvaldes caurspīdīgumu un atbildību.

Ensuring Transparency Principle of Public Procurement

Abstract

The aim of the article is to analyse the principle of transparency in the public procurement of the Republic of Latvia (Transparency is concerned with the quality of being clear, obvious and understandable without doubt or ambiguity). The study is based on the laws and regulations of Latvia, including the Public Procurement Law, Decisions of the Complaints Examination Commission of the Procurement Monitoring Bureau of the Republic of Latvia. The results of the research can be used by procurement practitioners.

Keywords: public procurement, transparency.

Literatūra

1. Eiropas Kopienu Tiesas 2002. gada 17. septembra spriedums lietā Nr. C-513/99 *Concordia Bus Finland Oy Ab* pret *Helsingin kaupunki, HKL-Bussiliikenne*.
2. Eiropas Kopienu tiesas 2003. gada 4. decembra spriedums lietā Nr. C-448/01 *EVN AG* un *Wienstrom GmbH* pret Austrijas Republiku.
3. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (EK) Nr. 1049/2001 (2001. gada 30. maijs) par publisku piekļuvi Eiropas Parlamenta, Padomes un Komisijas dokumentiem.
4. Eiropas Savienības Tiesas 2005. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. C-331/04 *ATI EAC Srl, Viaggi di Maio Snc* pret *ACTV Venezia SpA, Provincia di Venezia, Comune di Venezia*.
5. Eiropas Savienības Tiesas 2008. gada 24. janvāra spriedums lietā Nr. C-532/06 *Emm. G. Lianakis AE* u. c. pret *Dimos Alexandroupolis* u. c.
6. Eiropas Savienības Tiesas 2011. gada 20. oktobra spriedums lietā Nr. T-57/09 *Alfastar Benelux SA* pret *Council of the European Union*.
7. European Data Protection Supervisor: Public Access to Documents and Data Protection, Background Paper Series, 4 Summary. *European Data Protection Supervisor*. July 2005. Iegūts no: https://edps.europa.eu/sites/edp/files/publication/05-07_bp_accessstodocuments_en.pdf [sk. 12.05.2017.].
8. Hare, I. *Access to Governmental Information and the Judicial Process, United Kingdom Law and the Influence of Europe*. *Yearbook of European Law*. Oxford: University Press, 2000.
9. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2006. gada 22. septembra lēmums Nr. 4-1.2/06-155. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/>.
10. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2008. gada 22. janvāra lēmums Nr. 4-1.2/08-29. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 12.05.2017.].
11. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2008. gada 1. decembra lēmums Nr. 4-1.2/08-469. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 12.05.2017.].
12. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2009. gada 22. decembra lēmums Nr. 4-1.2/09-472/2. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 12.05.2017.].

Anatolijs Kriviņš. Atklātības principa nodrošināšana
valsts un pašvaldību iepirkumos

13. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2014. gada 24. aprīļa lēmums Nr. 4-1.2/14-115. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 14.05.2017].
14. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2014. gada 30. jūnija lēmums Nr. 4-1.2/14-177. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 14.05.2017].
15. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2015. gada 10. februāra lēmums Nr. 4-1.2/15-31. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 14.05.2017].
16. Iepirkumu uzraudzības biroja Iesniegumu izskatīšanas komisijas 2015. gada 22. aprīļa lēmums Nr. 4-1.2/15-95/2. Iegūts no: <https://www.iub.gov.lv/> [sk. 14.05.2017].
17. Judgment of the Court (Third Chamber) of 14 April 2005. Kingdom of Belgium vs. Commission of the European Communities.
18. Lewis, C. *Linkage between Access to Information and Judicial Review. Freedom of Expression and Freedom of Information*. Oxford: Oxford University Press, 2000, 289–298.
19. Sabiedrības par atklātību – Delna pētījums “Informācijas pieejamība valsts un pašvaldību iestādēs”. Informāciju apkopojusi Diāna Kurpniece. Rīga, 2000. gada februāris, 5. lpp. Iegūts no: <http://info-a.wdfiles.com/local--files/resursi/FOIA%20LV%20report%202000> [sk. 14.05.2017].

Pašvaldību tiesību realizācijas problemātika Latvijas ostu tiesiskās aizsardzības jomā

Mg. iur. Aldis Dreiblahens

*Rīgas Stradiņa universitāte, Doktorantūras nodaļa,
Juridisko zinātņu programma, Latvija
aldis.dreiblahens@gmail.com*

Kopsavilkums

Kuģošanas drošības nodrošināšana ir viens no vissvarīgākajiem aspektiem jūras transportā, jo no tās atkarīga gan kuģu apkalpju, gan pasažieru drošība un dzīvība, kā arī kuģu kravas un jūras vides saglabāšana un ostu iekārtu aizsardzība.

Šis pētījums veikts ar mērķi apzināt, vai pastāv normas, kuras būtu svītrojamas no ostu noteikumiem, un vai tās ir jāmaina vai jāpilnveido, kā arī pētīt ostas noteikumu izdošanas kārtību Latvijā un noskaidrot, kurai institūcijai būtu jāizdod ostu noteikumi, lai efektīvi ieviestu starptautisko normu rekomendācijas un prasības.

Darba mērķis ir analizēt Latvijas Republikas spēkā esošos normatīvos aktus, kas regulē kuģošanas drošības un kontroles dienestu darbību valsts jūras teritorijā un ostās un uz kuru pamata kontroles dienesti veic kuģošanas noteikumu kontroli.

Atslēgvārdi: pašvaldība, kuģošanas tiesiskā aizsardzība, kuģošanas drošība.

Ievads

Starptautiskās Jūrniecības organizācijas (IMO¹) [1] 2002. gada 9.–13. decembra dalībvalstu diplomātiskajā konferencē Londonā tika pieņemta virkne grozījumu 1974. gada SOLAS konvencijā². Starp tiem viens no svarīgākajiem ir Starptautiskā kuģu un ostas iekārtu aizsardzības kodeksa (*ISPS code*³) pieņemšana. Kodeksa pirmā jeb A sadaļa

¹ IMO – International Maritime Organization.

² SOLAS konvencija – Starptautiskā konvencija par cilvēku dzīvības aizsardzību uz jūras (International Convention for the Safety of Life at Sea).

³ ISPS code – International Ship and Port Facility Security Code.

(obligātā) ietver detalizētas aizsardzības prasības, kuras jāveic valstu valdībām, ostu pārvaldēm un kuģošanas kompānijām. Otrā jeb B sadaļa (rekomendējošā) ietver rekomendācijas, kā izpildīt A sadaļas prasības.

Atbilstīgi ISPS kodeksam atsevišķus pienākumus, kas saistīti ar aizsardzību, dalībvalstis drīkst deleģēt atzītām aizsardzības organizācijām, izņemot šādus uzdevumus:

- piemērojamā aizsardzības līmeņa noteikšanu;
- ostas iekārtas aizsardzības novērtēšanu un apstiprinātā novērtējuma grozījumu apstiprināšanu;
- to ostas iekārtu noteikšanu, kurām nepieciešams nozīmēt ostas aizsardzības virsnieku;
- ostas iekārtas aizsardzības plāna un apstiprinātā plāna grozījumu apstiprināšanu;
- kontroles un pārbaudes pasākumu realizāciju saskaņā ar XI-2/9 noteikumu ieviešanu;
- Aizsardzības deklarācijas prasību ieviešanu [9].

Ostas iekārtai jādarbojas atbilstoši noteiktajiem aizsardzības līmeņiem tajā dalībvalstī, kuras teritorijā tā atrodas. Aizsardzības pasākumus un procedūras ostas iekārtai jāpiemēro tā, lai pēc iespējas mazāk traucētu vai aizkavētu pasažierus, kuģi, kuģa personālu un apmeklētājus, preču kustību un pakalpojumus. Kuģošanas drošība vienmēr nesaraujami saistīta ar tās tiesisko nodrošinājumu, tādēļ ir tik svarīgi pētīt un izvērtēt kuģu kustības drošības tiesiskā regulējuma īpatnības un pašvaldību lomu šajos procesos.

Darbā tiek pētīts ostu noteikumu izstrādes process un ostas kapteiņa dienestu iespējas nodrošināt kuģošanas drošību ostās atbilstoši tiesiskajam regulējumam, vērtēta Latvijas likumdošana (jūrniecības jomā), likumu atbilstība starptautiskajām tiesību normām, kā arī Latvijas lielo ostu noteikumu izdošanas kārtība. Tiek apzināti risinājumi šo noteikumu pilnveidošanai un izteikts autora viedoklis par to, kā būtu jāveido ostas noteikumu izstrādes struktūra.

Pētījuma gaitā izmantotas analīzes un salīdzinošās metodes, kā arī darba pieredzē iegūtās zināšanas, lai izdarītu secinājumus un izteiktu priekšlikumus darbības uzlabošanai.

Latvijas normatīvo aktu analīze

Ministru kabineta noteikumi Nr. 746 "Noteikumi par kuģu, kuģošanas kompāniju, ostu un ostas iekārtu aizsardzības funkciju sadalījumu, izpildi un uzraudzību" [6]

Atbilstīgi starptautiskajām tiesību normām šie Ministru kabineta (MK) noteikumi reglamentē kuģu, kuģošanas kompāniju, ostu un ostas iekārtu aizsardzības funkciju sadalījumu, izpildes kārtību un uzraudzību; valsts akciju sabiedrības "Latvijas Jūras administrācija" (turpmāk – Jūras administrācija) Kuģu un ostu aizsardzības inspekcijas (turpmāk – KOAI) un Kuģošanas drošības inspekcijas (turpmāk – KDI) inspektoru

tiesības un pienākumus; prasības starptautiskā kuģa aizsardzības sertifikāta, starptautiskā kuģa aizsardzības pagaidu sertifikāta, ostu un ostas iekārtu aizsardzības atbilstības apstiprinājuma saņemšanai, kā arī šo sertifikātu un to apstiprinājuma izsniegšanas un anulēšanas kārtību; prasības ostu vai ostas iekārtas personāla mācību programmu apstiprināšanai un to apstiprināšanas kārtību; pamatprasības kuģu un kuģošanas kompāniju, ostu un ostas iekārtu aizsardzības apmācībām, vingrinājumiem un mācībām; prasības kuģu, kuģošanas kompāniju, ostu un ostas iekārtu aizsardzības noteikumu izpildē iesaistīto institūciju sadarbībai un informācijas apmaiņai, kā arī sadarbības un informācijas apmaiņas kārtību.

Atbilstoši šiem MK noteikumiem Kuģu un ostu aizsardzības inspekcija uzrauga šādu normatīvo aktu prasību (aizsardzības prasību) ievērošanu:

- Eiropas Parlamenta un Padomes 2004. gada 31. marta Regula (EK) Nr. 725/2004 par kuģu un ostas iekārtu drošības pastiprināšanu;
- 1974. gada Starptautiskā konvencija par cilvēku dzīvības aizsardzību uz jūras, ar turpmākajiem grozījumiem (SOLAS konvencija, XI – 2. nodaļa);
- Starptautiskais kuģu un ostas iekārtu aizsardzības kodekss (ISPS kodekss);
- Latvijas normatīvie akti, kas saistīti ar kuģu, ostu un ostas iekārtu aizsardzību.

Latvijas pašvaldību saistošie noteikumi ostas aizsardzības drošībai un apsardzei

Likuma “Par pašvaldībām” 12. pantā [7] noteikts, ka pašvaldības savas administratīvās teritorijas iedzīvotāju interesēs var brīvprātīgi realizēt savas iniciatīvas ikvienā jautājumā, ja tas nav Saeimas, Ministru kabineta, ministriju, citu valsts pārvaldes iestāžu, tiesas vai citu pašvaldību kompetencē, vai arī, ja šāda darbība nav aizliegta ar likumu. Turklāt savu funkciju izpildes nodrošināšanai likumā noteiktajos gadījumos pašvaldības ir tiesīgas izdot saistošos noteikumus. Ar Likuma par ostām 6. pantā noteikto, pašvaldībām tiek dots pilnvarojums izdot ostas noteikumus saistošo noteikumu veidā, ko pašvaldības arī realizē. Taču Valsts pārvaldes iekārtas likuma 40. panta pirmajā daļā arī noteikts, ka publiska persona var deleģēt privātpersonai un citai publiskai personai (turpmāk – pilnvarotā persona) pārvaldes uzdevumu, ja pilnvarotā persona šo uzdevumu var veikt efektīvāk [10]. Atslēgvārds šajā normā – efektīvāk. Jautājums ir šāds: vai pašvaldības, izdodot ostu noteikumus, efektīvi realizē starptautisko organizāciju un konvenciju, piemēram, IMO, ISPS, HELCOM (Helsinki konvencija) rekomendāciju, regulu un direktīvu ieviešanu ostu tiesiskās aizsardzības jomā? Vai vietējā pašvaldība, kuras pamatintereses ir uzņēmējdarbības veicināšana, efektīvi var ieviest tiesību normas, kas ir pretrunā ar pašvaldības pamatinteresēm? Atbilde ir: šādu normu ieviešana ir formāla, un starptautisku organizāciju, regulu, direktīvu, kā arī starptautiskās konvencijās izvirzītie mērķi netiek sasniegti.

Ostas noteikumi

Latvijas ostu tiesiskie pamati noteikti Jūrlietu pārvaldes un jūras drošības likumā [2]. Atbilstīgi šim likumam kuģošanu Rīgas ostā reglamentē 2006. gada 7. marta Rīgas domes saistošie noteikumi Nr. 42 “Rīgas brīvostas noteikumi”, kas izdoti saskaņā ar Likuma par ostām 6. panta pirmo daļu. Rīgas brīvostas noteikumi nosaka Rīgas brīvostas iekšējo kārtību un kuģošanas drošību Rīgas brīvostas akvatorijā [8].

Kuģošanu Ventspils ostā reglamentē 2005. gada 21. novembra Ventspils domes saistošie noteikumi Nr. 5 “Ventspils brīvostas noteikumi”, kas izdoti saskaņā ar Likuma par ostām 6. pantu, un tie nosaka Ventspils brīvostas iekšējo kārtību un kuģošanas drošību Ventspils brīvostas akvatorijā [11].

Kuģošanu Liepājas ostā reglamentē 2007. gada 20. decembra Liepājas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 23 “Liepājas ostas noteikumi” [3].

Visu trīs Latvijas lielo ostu darbību regulējošais likumdevējs ir attiecīgās pilsētas pašvaldība.

Ostas noteikumos ir iekļautas vairākas aizsardzības prasības ostas nomniekiem un komersantiem, kuri veic darbības ostas teritorijā un uz kuģiem. Noteikumiem jānodrošina prasību tiesiskais pamats, lai varētu veikt operatīvās darbības un uzlabotu aizsardzības kopumu visas ostas teritorijā un nodrošinātu ātrāku un efektīvāku Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2005/65/EK “Par ostas aizsardzības pastiprināšanu” ieviešanu. Ostas noteikumos ir noteiktas lielas tiesības ostas aizsardzības virsniekam, kurš var uzturēt, kontrolēt un uzlabot ostas aizsardzību noteiktos ostas darbības posmos.

Liepājas speciālās ekonomiskās zonas (Liepājas SEZ) pārvalde, pamatojoties uz Likuma par ostām 7. panta otrās daļas 3. punktu, ir izstrādājusi Liepājas ostas režīma noteikumus [4], atbilstoši kuriem visiem ostas nomniekiem ir jāizstrādā ostas iekārtas (termināļu) režīma noteikumi, kas nedrīkst būt pretrunā ar Liepājas ostas režīma noteikumiem. Nomnieku izstrādātos režīma noteikumus apstiprina Liepājas Robežsardzes robežkontroles punkts un Liepājas SEZ pārvalde. Režīma noteikumu izstrāde ir obligāta visiem ostas nomniekiem, kā arī personām, kam nav saistošs ISPS kodekss. Režīma noteikumos tiek noteikta kārtība, kā darbojas caurlaižu režīms un kā notiek preču kustība ostas iekārtā (termināli).

Vienoto caurlaižu kontroli, izgatavošanu un uzskaiti nodrošina Liepājas SEZ pārvalde. Tikai pārvalde ir tiesīga izdot vienotās Liepājas ostas caurlaides un lemt par caurlaides pielaides līmeni, noteikt, kuras caurlaides ir derīgas visā ostas teritorijā. Caurlaižu pielaides līmeņi ir balstīti uz “triju zonu principa”. Zaļās caurlaides tiek izsniegtas viesiem, dzeltenās – biroju darbiniekiem un citiem, kam nav jāveic darbības ierobežotas piekļuves zonās, savukārt sarkanās caurlaides saņem darbinieki, un viņiem atļauts pārvietoties visā ostas teritorijā, tajā skaitā ierobežotas piekļuves zonās.

Analizējot jūrniecību reglamentējošos normatīvos aktus, jāsecina, ka valsts, pildot IMO rekomendācijas, ISPS prasības, kā arī Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas un regulas, jūrniecības nozares kuģošanas drošības uzraudzību un kuģošanas aizsardzību ir deleģējusi VAS "Latvijas Jūras administrācijai", kas arī atbilst starptautiskajai jūras praksei.

Tādējādi ostas aizsardzību reglamentējošajā LR likumdošanā, piemēram, Jūrlietu pārvaldes un jūras drošības likumā, Jūras kodeksā, MK noteikumos Nr. 683 "Kuģa aizsardzības trauksmes signālu sakaru tīkla darbības nodrošināšanas kārtība", MK noteikumos Nr. 158 "Noteikumi par kuģošanas līdzekļu satiksmi iekšējos ūdeņos", MK noteikumos Nr. 508 "Kuģu kontroles, pārbaudes un aizturēšanas kārtība Latvijas ūdeņos" jūrniecības nozares uzraudzība un kuģošanas drošība, kā arī kuģošanas aizsardzība ir deleģēta VAS "Latvijas Jūras administrācijai", izņemot vienu ļoti būtisku aspektu – saskaņā ar Likuma par ostām 6. panta pirmo daļu ostas noteikumu izdošana, kas ir kuģošanas drošības un kuģošanas aizsardzības neatņemama sastāvdaļa, tiek deleģēta pašvaldībām.

Tātad kuģošanas drošība un ostas iekārtas aizsardzība galvenokārt ir uzticēta ostas pietātņu nomniekiem, kas ir pretrunā ar ISPS kodeksu.

Secinājumi un priekšlikumi

Likuma "Par pašvaldībām" 14. panta trešajā daļā noteikts, ka savu funkciju izpildes nodrošināšanai likumā noteiktajos gadījumos pašvaldības izdod saistošos noteikumus. Atbilstīgi likuma "Par pašvaldībām" 43. panta trešajā un ceturtajā daļā noteiktajam dome var pieņemt saistošos noteikumus, lai nodrošinātu pašvaldības autonomo funkciju (likuma "Par pašvaldībām" 15. pants, 17.2 pants (papildu funkcijas attiecībā uz Rīgas pilsētu)) un brīvprātīgo iniciatīvu izpildi, savukārt pildot deleģētās valsts pārvaldes funkcijas un pārvaldes uzdevumus, dome var pieņemt saistošos noteikumus tikai gadījumos, ja tas paredzēts likumā vai Ministru kabineta noteikumos. Atbilstoši Likuma par ostām 6. panta pirmajai daļai [5] ostas noteikumu projektu jāizstrādā ostas pārvaldei un pēc saskaņošanas ar Satiksmes ministriju pašvaldības dome noteikumus var izdot saistošo noteikumu veidā. Latvijas lielo ostu noteikumos noteikts, ka ostas kapteinis ir ostas pārvaldes amatpersona, kas atbilstoši normatīvajiem aktiem, Starptautiskās jūras organizācijas normatīvajiem aktiem, Helsinku konvencijas un Helsinku komisijas rekomendāciju prasībām organizē un kontrolē kuģu satiksmi ostā un ostas pievadceļos, veic kuģošanas drošības kontroles funkcijas attiecībā uz kuģu satiksmi ostā, tās akvatorijā, kuģu ceļos, pietātnēs un termināļos.

Tādējādi nepārprotami ir norādīts, ka kuģošanas drošība nav nodalāma no ostas iekārtas un kuģošanas aizsardzības un ostas kapteinis ir atbildīgs par ostas iekārtu aizsardzību. No tā izriet, ka ostas aizsardzības virsnieks, kurš arī atbilstoši starptautiskiem normatīviem aktiem ir ostas iekārtas aizsardzības amatpersona, nevar tikt nodalīts atsevišķi no ostas kapteiņa dienesta, viņam ir jābūt pakļautam ostas kapteinim. Savukārt ostas kapteiņa dienesti nevar būt ostu pārvalžu pakļautībā pēc būtības, jo to galvenā

funkcija ir kuģošanas drošības garantēšana un ostas iekārtas aizsardzība, bet, piemēram, Liepājas SEZ galvenā funkcija ir pašvaldības administratīvās teritorijas attīstība, uzņēmējdarbības attīstība un investīciju piesaiste. Šeit ir saskatāmas pretrunas iestādes un tās struktūrvienības darbības mērķos, jo dažkārt pietātņu nomnieku intereses nesakrīt ar ostas kapteiņa dienesta interesēm, un rezultātā tiek apdraudēta kuģošanas drošība, cilvēku dzīvība uz jūras, un rodas apkārtējās vides piesārņošanas draudi.

Starptautiskajos jūrniecību reglamentējošajos normatīvajos dokumentos noteikts, ka Starptautiskās Jūras organizācijas rekomendācijas, ES regulas un direktīvas uzliek par pienākumu valstij nodrošināt kuģošanas drošību ostās un ostas iekārtas aizsardzību, taču regulēts tas tiek ar pašvaldību saistošiem noteikumiem.

Ir jāmaina Likuma par ostām 6. panta pirmā daļa: ostas noteikumu izdošana ir jādeleģē Satiksmes ministrijas pakļautībā esošajai VAS "Latvijas Jūras administrācijai", un ostas noteikumu projekts ir jāizstrādā ostas kapteiņa dienestam. Ostas kapteiņa dienestiem jābūt tikai Latvijas Jūras administrācijas pakļautībā, un ostas aizsardzības virsniekam ir jābūt ostas kapteiņa dienesta un tātad arī Latvijas Jūras administrācijas amatpersonai.

Problems of Local Rights Issues for Legal Protection of Latvian Ports

Abstract

The Latvian ports as a key shipping part are severable from the international law of the sea. Port rules are studied in the development process and Harbor master's authority's capabilities to ensure maritime safety in ports under legal regulation. The study was conducted with the aim of identifying whether there are rules which should be removed from the port rules and whether they are to be changed or improved.

Hypothesis: maritime security assurance is a precondition for the safety of navigation and the legislation regulating the operation of the port in conformity with the requirements of international regulatory enactments.

Keywords: local government, maritime legal protection, maritime safety.

Literatūra

1. IMO rekomendācijas. *International Maritime organization*. Iegūts no: <http://www.imo.org/en/About/Conventions/Pages/Home.aspx> [sk. 23.04.2017.].
2. Jūrlietu pārvaldes un jūras drošības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 31.10.2002. un stājas spēkā 03.12.2002. *Latvijas Vēstnesis*. 168(2743), 19.11.2002. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=68491> [sk. 23.04.2017.].

3. Liepājas ostas noteikumi: Liepājas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 23: pieņemti 20.12.2007. un stājas spēkā 02.02.2008. *Latvijas Vēstnesis*. 18(3802) 01.02.2008. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=170217> [sk. 23.04.2017.].
4. Liepājas ostas režīma noteikumi. *Liepājas speciālā ekonomiskā zona*. 2012. Iegūts no: <http://liepaja-sez.lv/uploads/assetDocument/source/58c7cff25f334.pdf> [sk. 23.04.2017.].
5. Likums par ostām: Latvijas Republikas likums: pieņemts 22.06.1994. un stājas spēkā 26.07.1994. *Latvijas Vēstnesis*. 80(211), 12.07.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57435> [sk. 23.04.2017.].
6. MK noteikumi Nr. 746 “Noteikumi par kuģu, kuģošanas kompāniju, ostu un ostas iekārtu aizsardzības funkciju sadalījumu, izpildi un uzraudzību”. Pieņemti 22.12.2015. un stājas spēkā 31.12.2015. *Latvijas Vēstnesis*. 254(5572), 30.12.2015. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/278913-noteikumi-par-kugu-kugosanas-kompaniju-ostu-un-ostas-iekartu-aizsardzibas-funkciju-sadalijumu-izpildi-un-uzraudzibu> [sk. 23.04.2017.].
7. “Par pašvaldībām”: Latvijas Republikas likums: pieņemts 19.05.1994. un stājas spēkā 09.06.1994. *Latvijas Vēstnesis*. 61(192), 24.05.1994. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=57255> [sk. 23.04.2017.].
8. Rīgas brīvostas noteikumi: Rīgas pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 42: pieņemti 07.03.2006. un stājas spēkā 06.04.2006. *Latvijas Vēstnesis*. 55(3423) 05.04.2006. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=132075> [sk. 23.04.2017.].
9. Starptautiskais kuģu un ostas iekārtu aizsardzības kodekss: starptautisks dokuments: pieņemts 12.12.2002. un stājas spēkā 01.07.2004. *Latvijas Vēstnesis*. 100(3048), 28.06.2004. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1506> [sk. 23.04.2017.].
10. Valsts pārvaldes iekārtas likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 06.06.2002. un stājas spēkā 01.01.2003. *Latvijas Vēstnesis*. 94(2669), 21.06.2002. Iegūts no: <https://likumi.lv/doc.php?id=63545> [sk. 23.04.2017.].
11. Ventspils brīvostas noteikumi: Ventspils pilsētas domes saistošie noteikumi Nr. 9: pieņemti 02.03.2012. un stājas spēkā 18.04.2012. *Latvijas Vēstnesis*. 59(4662) 17.04.2012. Iegūts no: <http://likumi.lv/doc.php?id=246598> [sk. 23.04.2017.].

Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārlicības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

Dr. iur. Laura Šāberte

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
sabertelaura@inbox.lv*

Kopsavilkums

Pētījums ir par ārstniecības personas tiesībām uz reliģiskās pārlicības brīvību konstitucionālās aizsardzības aspektu kontekstā ar Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām.

Lai izzinātu ārstniecības personas reliģiskās pārlicības brīvības īstenošanas robežas, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, ir jāiepazīstas ar Latvijas Republikas Satversmes 99. panta saturu par ārstniecības personas reliģiskās pārlicības brīvības konstitucionālo aizsardzību un jāizpēta Eiropas Cilvēktiesību tiesas un Eiropas Savienības tiesas praksē paustās atziņas. Pamatojoties uz izzinātajiem problēmjautājumiem, rakstā tiek norādīti nepieciešamie pētniecības virzieni ārstniecības personu tiesību attīstībai Latvijas Republikā.

Atslēgvārdi: ārstniecības persona, pacients, veselības aprūpe, veselības aprūpes pakalpojums, reliģiskās pārlicības brīvība, konstitucionālā aizsardzība.

Ievads

Ārstniecības personas reliģiskās pārlicības brīvība Latvijas Republikā (turpmāk – Latvijā) tiek aizsargāta ar Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversmes) 99. pantu, kura pirmajā teikumā¹ noteikts, ka “ikvienam ir tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārlicības brīvību” [21].

¹ Rakstā netiek veikts pētījums par Satversmes 99. panta otrajā teikumā nostiprināto baznīcas atdalītību no valsts; pētījums tiek veikts tikai par vienu no Satversmes 99. panta pirmajā daļā nostiprinātajām brīvībām – reliģiskās pārlicības brīvību, kas izriet no starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

Domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvība [19] ir pirmās paaudzes cilvēktiesības [28, 6], kas nostiprinātas vairākos nozīmīgos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos, piemēram, Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (turpmāk – Cilvēktiesību deklarācija) 18. pantā [31], Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 18. pantā [29], Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECPAK) 9. pantā [6], kā arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas (turpmāk – Pamattiesību harta) 10. pantā [14]. Dalībvalstīm, kurām ir saistoši minētie cilvēktiesību dokumenti, kas aizsargā domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību, tostarp arī Latvijai, ir pienākums nodrošināt cilvēktiesību efektīvu aizsardzību.

Ievērojot to, ka Latvijas tiesību sistēmai ir raksturīga atvērtība starptautiskajām tiesībām [24], un to, ka saskaņā ar Satversmes 89. pantu Latvijā tiek atzīstas un aizsargātas cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem, šī raksta mērķis ir konstitucionālās aizsardzības satura izpēti attiecībā uz ārstniecības personas tiesībām īstenot Satversmes 99. pantā nostiprināto reliģiskās pārliecības brīvību, pildot darba pienākumus jeb sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā, kontekstā ar Latvijas starptautiskajām saistībām. Publikācijas mērķis ir arī turpmāko pētniecības virzienu šajā jautājumā norādīšana.²

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, rakstā tiek izklāstīts Satversmes 99. panta saturs par ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālo aizsardzību, un, analizējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) un Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) praksē paustās atziņas par ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas robežām, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, tiek izpētīta ar Satversmes 99. pantu aizsargātās reliģiskās pārliecības brīvības interpretācija.

Raksta temata un pētniecības aktualitāti, pirmkārt, iezīmē apstākļi, ka mūsdienās migrācijas pieaugošo tendenču dēļ pastiprināta uzmanība jāsāk pievērst daudzām jaunām, Latvijai neraksturīgām reliģijām, piemēram, islāmam, un nepieciešama padziļināta ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību izpēti. Gan pacientiem,

² Tiesību zinātnieku un Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņās nereti jēdzienā “reliģijas brīvība” tiek ietverta arī “domas brīvība” un “apziņas brīvība”. Saskaņā ar ārstniecības personu darbības specifikas “domas brīvībai” un “apziņas brīvībai” būtu nepieciešams veltīt atsevišķus, padziļinātus pētījumus, piemēram, par ārstniecības personas tiesībām uz viedokli par alternatīvo medicīnu (sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1998. gada 15. janvāra spriedumu lietā *Nyssönen vs. Finland*. Pieteikuma Nr. 30406/96). Rakstā veikta tikai reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālās aizsardzības izpēti. Tāpat publikācijā apzināti tiek izmantots Satversmē nostiprinātais termins “reliģiskās pārliecības brīvība”, ar ko jāsaprot arī “ticības brīvība” un “reliģijas brīvība”. Satversmes 99. pantā ir nostiprināts termins “reliģiskās pārliecības brīvība”, turpretī starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos šis termins tiek lietots plašākā nozīmē – “reliģijas brīvība”, kura detalizēts saturs atklāts katra starptautiskā cilvēktiesību dokumenta individuālā tiesību normā, lietojot gan “reliģiskās pārliecības”, gan “reliģiskās ticības” terminus. Rakstā tiek ievēroti terminu “reliģija”, “ticība”, “neticīgs” un “pārliecība” izpratne latviešu valodā (sk. 5., 19., 21., 31. avotu literatūras sarakstā).

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

gan ārstniecības personām ir tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību, un nepieciešams noskaidrot, kā šo brīvību sabalansēti īstenot, neaizskarot nevienu no pusēm.

Otrkārt, izvēlētā temata aktualitāti pamato nepietiekama ar ārstniecības personu tiesībām saistītu jautājumu pētniecība Latvijā. Šobrīd normatīvais regulējums Latvijā primāri aizsargā pacientu tiesības, savukārt ārstniecības personu tiesības šajā sarežģītajā procesā tiek atstātas atvērtai juridiskai diskusijai, kas nereti rodas gadījumos, kad pastāv strīds par pacienta dzīvībai vai veselībai potenciāli nodarīto kaitējumu.

Treškārt, izvēlētā temata aktualitāti raksturo valsts loma dažādu reliģiju līdzāspastāvēšanas organizēšanā, kur, no vienas puses, reliģiskās pārliecības brīvība cilvēktiesību līmenī tiek garantēta katram sabiedrības individuam, bet, no otras puses, aizvien aktuāls ir jautājums, kā šī brīvība var tikt savienota ar ārstniecības personas profesionālo darbību un tās unikalitāti pacientu tiesību kontekstā.

Rakstā veikta normatīvo aktu, tiesu prakses un zinātniskās literatūras izpēte, izmantojot deskriptīvo (aprakstošo), analītisko un deduktīvo pētniecības metodi. Ar deskriptīvās metodes palīdzību tiek atklāts pētāmo normatīvo aktu, tiesību zinātņu literatūras, zinātnisko rakstu, tiesu prakses un citu avotu saturs, ar analītisko metodi analizēts avotu saturs un pamatota turpmāko pētījumu veikšanas nepieciešamība, kā arī ilustrētas normatīvā regulējuma attīstības perspektīvas. Savukārt ar deduktīvo metodi no vispārējam tēzēm izdarīti konkrēti secinājumi, kuri atspoguļoti raksta nobeigumā.

Ārstniecības personas tiesības īstenot reliģiskās pārliecības brīvību: konstitucionālās aizsardzības saturs

Satversmes 99. pants Latvijā konstitucionālā līmenī aizsargā ikviena sabiedrības indivīda tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību [21], kas ietver dažādus reliģiskus, neregulētus un ateistiskus uzskatus, kā arī tiesības pieņemt reliģiju vai izvēlēties nepiederēt ne pie vienas reliģijas. Reliģiskās pārliecības brīvība ir pamatelements ne tikai ticīgo identitātes un dzīves uzskatu veidošanā, bet vienlaikus tā ir arī vērtība ateistiem, agnostiķiem, skeptiķiem un nepārliecinātajiem [5, 334]. Reliģiskās pārliecības brīvība ietver ne tikai tiesības ticēt un praktizēt ticību (pozitīvā reliģiskā brīvība), bet arī tiesības neticēt un nepraktizēt ticību (negatīvā reliģiskā brīvība) [23]. Ievērojot reliģisko pluralismu demokrātiskā sabiedrībā, valstij ir ļoti nozīmīga loma dažādu reliģiju līdzāspastāvēšanas organizēšanā, izstrādājot atbilstošus normatīvos aktus un nodrošinot dažādu reliģisku grupu savstarpēju toleranci un iecietību [5, 334]. Šī dažādo reliģiju līdzāspastāvēšanas organizēšana, nodrošinot reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālo aizsardzību, ir aktuāla arī veselības aprūpes nozarē.

Veselības aprūpes nozarē gan pacientam, kurš vērsas pēc veselības aprūpes pakalpojumiem vai saņem šos pakalpojumus [3, 1. *panta 11. punkts*], gan ārstniecības personai, kura sniedz veselības aprūpes pakalpojumus pacientam [30, 198], ir tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību. Reliģiskās pārliecības brīvība ietver tiesības īstenot savu

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

ticību, ne tikai atrodoties vienatnē savā privātajā teritorijā, bet arī atrodoties kopā ar citiem publiskā telpā [5, 336]. Arī ārstniecības personai ir tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību vienatnē, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus pacientam un arī atrodoties vienā telpā ar citām personām ārstniecības iestādē – kolēģiem, ārstniecības personām un pacienta tuviniekiem –, rezultātā starp šīm personām var izveidoties interešu sadursme atšķirīgu reliģisku uzskatu dēļ.

Reliģiskā pluralisma ietvaros valstij ir jāspēj nodrošināt reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālo aizsardzību, neaizskarot nevienu no pusēm. Satversmes 99. pants aizsargā reliģiskās pārliecības brīvību tās iekšējā aspekta (*forum internum*) un ārējā aspekta (*forum externum*) formā, kas iezīmē reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas robežas.

Reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iekšējais aspekts, kas raksturojams kā neaktīvs un intraverts, individuāls un dziļi personisks pārdzīvojums, ticot pārdabiskiem, pārcilvēciskiem spēkiem [5, 332], ir absolūta tiesība, un tas aizsargājams tādējādi, ka dalībvalstīm, kurām saistoši ir rakstā iepriekš minētie cilvēktiesību dokumenti, nav tiesību iejaukties un veikt piespiedu pasākumus, lai šos uzskatus mainītu [7]. Piemēram, valsts nedrīkst atzīt par legītimu tādu ārstniecības iestādes kā ārstniecības personas darba devēja rīcību, ar kuru ārstniecības persona ir tikusi piespiesta mainīt reliģisko pārliecību, lai tā varētu turpināt darba tiesiskās attiecības ārstniecības iestādē.

Reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas ārējais aspekts (piemēram, reliģisku simbolu izmantošana, brīvdienu un atpūtas dienu ievērošana, ēšanas noteikumu ievērošana, atšķirīga apģērba vai galvassegas valkāšana, neticības paušana)³ [1] izpaužas ārējas un aktīvas manifestācijas formā [5, 334] un var tikt ierobežots, pastāvot noteikti pierādāmiem apstākļiem, kas izriet no Satversmes 116. panta un Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā.

Satversmes 116. pantā paredzēts ierobežot “reliģiskās pārliecības paušanu”⁴ gadījumos, kad nepieciešams aizsargāt citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību [21]. Tātad reliģiskās pārliecības paušanu var ierobežot tikai tajos gadījumos, ja nepieciešams aizsargāt sabiedrību un

³ Administratīvās apgabaltiesas 2011. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. A42446907 (AA43-3165-11/18). Administratīvā apgabaltiesa izdarījusi atsauci uz Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām izveidotās Cilvēktiesību komitejas 1993. gada 30. jūlija vispārīgo komentāru Nr. 22.

⁴ Latvijas Republikas Satversmē nav dots jēdziena “reliģiskās pārliecības paušana” skaidrojums, savukārt ECPAK 9. pantā un Pakta 18. pantā norādīts, ka reliģiskās pārliecības paušana ietver kultu piekopusi, reliģisku un rituālu ceremoniju izpildīšanu un mācību sludināšanu. Apvienoto Nāciju Organizācijas Cilvēktiesību komiteja atzinusi, ka reliģiskās pārliecības paušana ietver arī reliģisko priekšmetu lietošanu; ar to jāsaprot reliģiskās pārliecības brīvības ārējais aspekts (sk. avotu literatūras sarakstā [6]; par šo jautājumu seminārā *Pavasara aktualitātes nozarē un papildjautājumi* (kurss *Medicīnas darbinieku un pacientu tiesību aizsardzības aktuālās problēmas*) Rīgas Stradiņa universitātē 2017. gadā uzstājās S. Slokenberga.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

konstitucionālas vērtības. Piemēram, ar reliģisko pārliecību nevar attaisnot ārstniecības personas profesionālo pienākumu tīšu nepildīšanu, apzināti nodarot kaitējumu pacienta dzīvībai (šāda rīcība ir atzīstama par noziedzīgu nodarījumu). Satversmes 116. pantā nav paredzēts, kā tieši ierobežojama reliģiskās pārliecības paušana un ko tā ietver, tomēr tas ir izsecināms no turpmāk analizētajiem starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, kuri aizsargā reliģiskās pārliecības brīvību. Veicot ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību konstitucionālās aizsardzības analīzi kontekstā ar starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, ir nosakāmas reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas robežas.

Ārstniecības personas tiesības īstenot reliģiskās pārliecības brīvību: konstitucionālās aizsardzības analīze

Saskaņā ar Satversmes 89. pantu Latvija atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības atbilstīgi Satversmei, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem [21]. Ar Satversmes 99. pantu aizsargātās ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību ir interpretējamas kontekstā ar Latvijas starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā. Dalībvalstīm, tostarp Latvijai, kuras pievienojušās starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, kuri aizsargā reliģiskās pārliecības brīvību kā nozīmīgu pamatvērtību, ir pienākums izstrādāt normatīvos aktus, lai šīs cilvēktiesības tiktu efektīvi aizsargātas. ECPAK preambulā ir skaidri noteikts, ka dalībvalstis vienojas ievērot ECPAK ietvertās cilvēktiesības atbilstīgi Cilvēktiesību deklarācijai un tam, ka tā paredz nodrošināt vispārēju un efektīvu tajā deklarēto tiesību atzīšanu un ievērošanu [6].

Latvijas starptautiskās saistības reliģiskās pārliecības brīvības aizsardzībā ir nostiprinātas vairākos nozīmīgos starptautiskos cilvēktiesību instrumentos, piemēram, Cilvēktiesību deklarācijas 18. pantā [31], Pakta 18. pantā [29], ECPAK 9. pantā [6], kā arī Pamattiesību hartas 10. pantā [14]. Šie cilvēktiesību instrumenti aizsargā ikviena indivīda tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību, ietverot tiesības brīvi mainīt savu reliģisko pārliecību un nodoties tai kā vienatnē, tā kopā ar citiem, publiski vai privāti, piekopjot kultu, izpildot reliģiskas vai rituālas ceremonijas, kā arī sludinot mācību. Turklāt cilvēktiesību instrumenti aizliedz pakļaut individu piespiešanai, kas var mazināt reliģiskās pārliecības brīvību. Vienlaikus cilvēktiesību instrumenti paredz, ka reliģijas brīvība sastāv no diviem elementiem – iekšējās ticības, kas ir absolūta tiesība, jo katram ir tiesības ticēt vai neticēt, kam vien tas vēlas, un reliģiskās pārliecības paušanas, kas nav absolūta tiesība, jo tā var tikt ierobežota sabiedrības aizsardzības nolūkos [20]. Papildus tam, kā tas noteikts Satversmes 116. pantā, ECPAK un Pakts skaidri nosaka, ka brīvība nodoties reliģiskajai pārliecībai, ar ko jāsaprot reliģiskās pārliecības paušana, var tikt ierobežota arī sabiedriskās kārtības un veselības aizsardzības nolūkos [6, 9. pants; 29, 18. pants], kas jo īpaši svarīgi ir pacienta tiesību aizsardzības kontekstā. Latvijā saskaņā ar Pacientu tiesību likuma 5. panta otro daļu (turpmāk – PTL) pacientam ir tiesības uz kvalitatīvu

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

un kvalificētu veselības aprūpi [26], kas ietver pacienta tiesības uz veselības aizsardzību veselības aprūpes procesā. Līdz ar to ārstniecības personas reliģiskās pārliecības paušanu saskaņā ar Satversmes 116. pantu var ierobežot, lai aizsargātu pacienta tiesības uz kvalitatīvu un kvalificētu veselības aprūpi.

Starptautisko cilvēktiesību instrumentu kontekstā, vērtējot līdzsvaru starp indivīda pamattiesību ierobežojumu un labumu, ko iegūst sabiedrība šī ierobežojuma gadījumā, ir jāizskata arī diskriminācijas aizlieguma principu ievērošana, jo reliģiskā pārliecība var būt diskriminācijas iemesls [5, 326]. Tas var būt, piemēram, gadījumos, kad jāizvērtē darba devēja uzteikums darbiniekam un iespējamie diskriminācijas aizlieguma principa pārkāpumi darba devēja un darbinieka reliģiskās pārliecības uzskatu dēļ.⁵ Tādējādi, ievērojot, ka ārstniecības persona, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, pilda darba pienākumus, būtiska nozīme reliģiskās pārliecības brīvības aizsardzības interpretācijā ir ne tikai ECT paustajām atziņām attiecībā uz ECPAK 9. pantu, bet arī EST praksē paustajām atziņām attiecībā uz Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīvu 2000/78/EK, kas nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju (turpmāk – Direktīva Nr. 2000/78/EK), tajā ietvertajām tiesību normām, kas paredz diskriminācijas aizliegumu.

⁵ Diskriminācijas aizliegums Latvijā tiek garantēts ar Satversmes 91. pantu (sk. 21. avotu literatūras sarakstā). Vienlīdzības principa neievērošanas aizliegums, konkrēti to attiecinot uz reliģiskās pārliecības brīvību, ir noteikts Reliģisko organizāciju likuma 4. panta pirmajā daļā, ka “tieša vai netieša iedzīvotāju tiesību ierobežošana vai priekšrocību radīšana iedzīvotājiem, kā arī jūtu aizskaršana vai nauda celšana sakarā ar viņu attieksmi pret reliģiju ir aizliegta. Par šā noteikuma pārkāpšanu vainīgās personas saucas pie atbildības likumos noteiktajā kārtībā (Reliģisko organizāciju likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1995. gada 7. septembrī un spēkā no 1995. gada 10. oktobra. *Latvijas Vēstnesis*. 146(429), 26.09.1995.; *Ziņotājs*, 02.11.1995.; 21.4. panta pirmā daļa). Vienlīdzības principa neievērošanas aizliegums, konkrēti to attiecinot uz reliģiskās pārliecības brīvību darba tiesību jomā, nostiprināts Darba likuma 7. pantā, kurā cita starpā paredzēts, ka darbiniekiem ir vienlīdzīgas tiesības uz darbu, taisnīgiem, drošiem un veselībai nekaitīgiem darba apstākļiem, kā arī uz taisnīgu darba samaksu bez jebkādas tiešas vai netiešas diskriminācijas – neatkarīgi no reliģiskās pārliecības (Darba likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 2001. gada 20. jūnijā un spēkā no 2002. gada 1. jūnija. *Latvijas Vēstnesis*. 105(2492), 06.07.2001.; *Ziņotājs*.15, 09.08.2001.; 15.7.pants). Par diskrimināciju rasu, nacionālās, etniskās vai reliģiskās piederības dēļ vai par cita veida diskriminācijas aizlieguma pārkāpšanu atbildība paredzēta arī Krimināllikumā (Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1998. gada 17. jūnijā un spēkā no 1999. gada 1. aprīļa. *Latvijas Vēstnesis*. 199/200, 08.07.1998.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 1998, 15(149). 1. panta pirmā daļa).

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

Ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības aizsardzības robežas Eiropas Cilvēktiesību tiesas interpretācijā

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka reliģiskās pārliecības brīvība nav absolūta, un tā var tikt ierobežota, tiklīdz tai ir noteikta ietekme uz sabiedrību [11]. Analizēto jautājumu kontekstā ar Satversmes 99. pantu aizsargātā ārstniecības personas reliģiskās pārliecības paušana (reliģiskās pārliecības brīvības ārējā forma) atbilstoši Satversmes 116. pantam var tikt ierobežota citu cilvēku tiesību, demokrātiskas valsts iekārtas, sabiedrības drošības, labklājības un tikumības aizsardzības nolūkos [21, 116. pants]. Papildus, ievērojot starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā, reliģiskās pārliecības paušana var tikt ierobežota arī sabiedriskās kārtības un veselības aizsardzības nolūkos [29, 18. pants, kā arī 6., 9. pants].

Nosakot, vai noteiktais reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojums ir atzīstams par leģitīmu, ir nepieciešams izvērtēt:

- 1) vai tas ir noteikts ar likumu vai uz likuma pamata;
- 2) vai tam ir leģitīms mērķis;
- 3) vai tas ir samērīgs [23].

Ja izvērtējuma rezultātā tiek atzīts, ka norma, kura noteic ierobežojumu reliģiskās pārliecības paušanai, neatbilst kaut vienam no nosauktajiem kritērijiem, ir atzīstams, ka šī norma neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska. Izšķiroša nozīme ir nevis tam, ka, nosakot aizliegumu, valsts formāli ir izpildījusi savus pozitīvos pienākumus reliģijas brīvības efektīvas realizācijas jomā, bet gan tam, vai noteiktais ierobežojums ir tiesisks [23].

Tādējādi arī ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvība, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, nav absolūta un konstitucionālā līmenī ir ierobežojama, tiklīdz tai ir konkrēti pierādāma ietekme uz pacientiem vai citām personām ārstniecības iestādē.

Pierādāmās ietekmes uz sabiedrību kontekstā būtiska nozīme ir samērīguma izvērtēšanai [22]. Jāpierāda, ka ar ārstniecības personai noteiktās reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumu iecerētais leģitīmais mērķis tiks sasniegts, ka šo mērķi nevar sasniegt ar mazāk ierobežojošiem alternatīviem līdzekļiem un ka labums, ko iegūs pacienti vai citas personas ārstniecības iestādē, būs lielāks par ārstniecības personas tiesībām nodarīto kaitējumu, nosakot ierobežojumu. Piemēram, svarīgi ir pierādīt, ka ar aizliegumu ārstniecības personai nēsāt reliģisko priekšmetu "krustiņu" tiks novērsts pacienta veselības apdraudējums. Pierādīšanas rezultātā jāiegūst apstiprinājums tam, ka pacienta veselības apdraudējumu nevar radīt citi priekšmeti, kuru nēsāšana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, ir atļauta.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Eweida u. c. pret Apvienoto Karalisti* ir atklāts, ka ārstniecības iestādei piemīt ļoti plaša rīcības brīvība, nosakot ārstniecības personai reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumus ECPAK 9. pantā ietvertās cilvēka veselības aizsardzības kontekstā, un vienlaikus ir sniegts ieskats konkrēta pacientu

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

drošības aizsardzības kritērija pierādāmībā. Proti, ECPAK 9. pantā noteiktās tiesības uz reliģijas brīvību nebūs pārkāptas, ja darba devējs medicīnas māšai liks noņemt krustiņu vai paslēpt to zem džempera ar augstu apkakli, gadījumā, ja tiks identificēts, ka pastāv risks pacienta vai pašas medicīnas māšas drošībai. Piemēram, pacients krustiņu var satvert un noraut, ievainojot sevi un medicīnas māsu, kā arī ja pastāv risks, ka ķēdīte ar krustiņu šūpojoties var skart atvērtu brūci. Darba devēja rīcībai, ierobežojot reliģiskās pārliecības paušanu, vienmēr jābūt tiesiskai un konsekventai, un tā nevar būt absolūta, jo ir jāmeklē alternatīvi risinājumi, kā darbiniekam tomēr nodrošināt iespēju īstenot reliģiskās pārliecības brīvību gadījumā, ja ierobežojumi tiek noteikti. Lietās, kas skar reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanu, primāri jāizvērtē visu iesaistīto pušu intereses, likumība un mērķa legimitāte, kā arī samērīgums šī mērķa sasniegšanai, lai noskaidrotu, vai nepastāv cilvēktiesību aizskārums risks [11]. Pierādāmās ietekmes uz pacienta veselības apdraudējumu novērtēšanā, izlemjot par reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumu noteikšanu ārstniecības personai, būtiska nozīme ir ne tikai ārstniecības iestādes pienākumam izvērtēt visu iesaistīto pušu intereses, likumību, iecerētā mērķa legimitāti un samērīgumu šī mērķa sasniegšanai, bet arī ārstniecības iestādes pienākumam noteikt, vai ārstniecības personai ir iespējams piedāvāt alternatīvus risinājumus reliģiskās pārliecības paušanai.

Kontekstā ar minētajām ECT atziņām un pastāvošo tiesisko regulējumu veselības aprūpē Latvijā būtiski ir izpētīt, vai un kā ārstniecības iestādēs Latvijā tiek ierobežota reliģiskās pārliecības paušana un kādi alternatīvi risinājumi šādā gadījumā pastāv ārstniecības personu reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas nodrošināšanai. Piemēram, viens no alternatīviem risinājumiem, ko ārstniecības iestāde var ārstniecības personai piedāvāt reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanas gadījumā, ir profesionālās veselības aprūpes kapelāna⁶ garīgā aprūpe, ar ko jāsaprot morāls atbalsts un konsultāciju sniegšana reliģiskajos jautājumos [25, 2. un 19. punkts]. Latvijas normatīvajos aktos šobrīd tiesības uz garīgo aprūpi veselības aprūpes procesā skaidri reglamentētas pacientiem un viņu tuviniekiem [26, 3. *panta piektā daļa*]. Atsevišķos normatīvajos aktos tiek paredzēts, ka profesionāli veselības aprūpes kapelāni veic ārstniecības iestāžu personāla garīgo aprūpi, sniedzot morālu atbalstu un nepieciešamās konsultācijas reliģiskajos jautājumos atbilstoši normatīvajiem aktiem par ārstniecības atbalsta personu kompetenci ārstniecībā [25, 19. punkts]. Tomēr šobrīd spēkā esošais normatīvais regulējums, kurš attiecināms uz ārstniecības personu tiesībām un to īstenošanas kārtību veselības

⁶ Profesionālais veselības aprūpes kapelāns ir ārstniecības atbalsta persona jeb persona, kurai nav tiesību nodarboties ar ārstniecību, bet kura ir tieši iesaistīta veselības aprūpes procesa nodrošināšanā (Ārstniecības likums: Latvijas Republikas likums. Pieņemts 1997. gada 12. jūnijā un spēkā no 1997. gada 1. oktobra. *Latvijas Vēstnesis*. 167/168, 01.07.1997.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 15, 1997, 1. panta 25. punkts; Ministru kabineta 2016. gada 24. maija noteikumi Nr. 317 "Ārstniecības personu un ārstniecības atbalsta personu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība". *Latvijas Vēstnesis*. 102(5674), 27.05.2016., OP numurs: 2016/102.2. 1. pielikuma 1.2. apakšpunkts, Nr. p. k. 9.).

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

aprūpes procesā, raksturojams kā vispārīgs un tāds, kurš tiecas ārstniecības personu tiesības uz garīgo aprūpi Latvijas normatīvajos aktos atstāt vien cilvēka dabisko pamattiesību līmenī.

Pirmšķietami var secināt, ka pastāvošais tiesiskais regulējums ļauj pacientam justies pārākam par ārstniecības personu tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību īstenošanā. Tomēr tiesiskā regulējuma nenoteiktības tendences Latvijā var radīt arī gluži pretēju situāciju. Piemēram, PTL paredz pacientam tiesības zināt ārstējošo ārstu un citu veselības aprūpes procesā iesaistīto ārstniecības personu vārdu, uzvārdu, amatu, profesiju, specialitāti un kvalifikāciju [26, 4. *panta otrā daļa*]. Šo tiesību ietvaros strīdus ābols ir ārstniecības personas identificējamība veselības aprūpes procesā gadījumā, ja ārstniecības persona nēsā seju pilnībā vai daļēji aizsedzošu apģērbu reliģiskās pārliecības dēļ (piemēram, burku, čadoru, nikābu). PTL neparedz pacienta tiesības papildus pārliecināties par ārstniecības personas identitāti pēc tam, kad ārstniecības persona ir atklājusi savu vārdu, uzvārdu, amatu, profesiju, specialitāti un kvalifikāciju [26, 4. *panta otrā daļa*]. Tāpat vienlīdz aktuāls ir jautājums par komunikāciju un pacienta iespējām īstenot savas tiesības saņemt saprotamā formā informāciju par savu veselības stāvokli un veselības aprūpes procesu [26, 4. *panta piektā daļa*] apstākļos, kad ārstniecības personas seja ir aizsegta.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietas *S.A.S. pret Franciju* spriedumā, analizējot aizliegumu nēsāt seju aizsedzošu apģērbu publiskās vietās Francijā, ir pievērsusies jautājumiem, kas skar komunikācijas apgrūtinājumu, nēsājot seju aizsedzošu apģērbu. Šajā lietā ECT ir atzinusi, ka nav pamata noteikt pilnīgu seju aizsedzošu apģērbu nēsāšanas aizliegumu publiskās vietās. Pilnīgs seju aizsedzoša apģērba nēsāšanas aizliegums var būt nosakāms tikai gadījumos, ja pastāv vispārēji draudi sabiedrības drošībai valstiskā līmenī. Ja šādi noteikti draudi nepastāv, valsts var noteikt alternatīvus ierobežojošus līdzekļus. Piemēram, personām atklāt sevi ar drošību saistītu iemeslu dēļ vai tādēļ, lai personu būtu iespējams identificēt. Nav nekādu pierādījumu, kas ļautu uzskatīt, ka sievietes, kuras nēsā pilnīgu sejas aizsegu, vēlas to izmantot ļaunprātīgi. Cilvēka sejai ir būtiska nozīme sociālajā saskarsmē, un barjera pret citiem, kura tiek veidota, aizsedzot seju, pārkāpj citu personu tiesības dzīvot un socializēties vienotā sabiedrības telpā. Tieši apgrūtināta dzīvošana un socializēšanās vienotā sabiedrības telpā kontekstā ar cilvēka sejas aizklāšanu reliģiskās pārliecības dēļ var tikt ļaunprātīgi izmantota, un rezultātā personas, kas nēsā sejas aizsegu, tiesības var tikt nepamatoti ierobežotas [12].

Eiropas Cilvēktiesību tiesas apgalvojums, ka cilvēka sejai ir būtiska nozīme sociālajā saskarsmē un tā ir nozīmīga arī veselības pakalpojumu saņemšanas procesā, ir vērā ņemams, tomēr ļaunprātīga nodoma pierādīšana lietās, kas skar reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanu, var būt sarežģīta, jo bez konkrētiem pierādījumiem nav pamata apgalvot, ka, nēsājot seju aizsedzošu apģērbu, persona vēlas nodarīt kaitējumu apkārtējiem. Arī tiesnešu Nusbergeres un Jēderblūmas kopīgi paustajā un daļēji atšķirīgajā viedoklī par ECT spriedumu lietā *S.A.S. pret Franciju* izteikts viedoklis, ka patiesībai atbilst tas, ka sejai ir būtiska nozīme cilvēku savstarpējā saskarsmē. Taču šo ideju nedrīkst

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

apvērst, secinot, ka cilvēku saskarsme nav iespējama gadījumā, ja seja nav atsegta. Par to liecina, piemēram, tādas nodarbes kā slēpošana vai motobraukšana, kurās tiek izmantotas seju pilnīgi aizsedzošas ķiveres, un kostimu nēsāšana karnevālu laikā. Neviens neapgalvos, ka šādās situācijās nav iespējams socializēties [12]. Arī pacienta aizsardzības nolūkos nedrīkst apgalvot, ka ārstniecības personas seju aizsedzoša apģērba nēsāšana rada apdraudējumu pacientam, nepastāvot citiem pierādījumiem. Nevar kalpot par pamatojumu aizlieguma noteikšana ārstniecības personai nēsāt seju aizsedzošu reliģisko apģērbu, vien dodot tikai vienu attaisnojumu, – ka nebūs iespējama savstarpējā saskarsme, jo tādējādi varētu tikt atzīts, ka reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojums nav legītims un ir pārkāpti Satversmes 116. panta nosacījumi.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā lietā *Miroļubovs un citi pret Latviju* norādījusi, ka ECPAK 9. pants uzliek valstij pienākumu būt neitrālai un objektīvai, pildot savas pārvaldes funkcijas reliģijas lietās, un tas principā aizliedz jebkādu reliģiskās ticības vai tās izteiksmes veidu likumības izvērtējumu [8]. Tāpat arī ECT spriedumā lietā *Gatis Kovaļkovs pret Latviju* ir paudusi viedokli, ka tiesas uzdevums nav noteikt, kuri principi un uzskati pieteikuma iesniedzēja ticībā uzskatāmi par būtiskiem, vai iesaistīties jebkādā reliģisko jautājumu skaidrošanā [10]. Šajos spriedumos paustās atziņas ļauj secināt, ka svarīgi ir neitrāli izvērtēt pēc būtības nevis reliģiskās pārliecības paušanas iespējamās ļaunprātīgos nolūkus, bet gan līdzsvaru starp pacienta tiesībām, kuras varētu tikt apdraudētas, un ārstniecības personas pamattiesībām nēsāt šādu apģērbu. Šādu ECT atziņu kontekstā Latvijas tiesiskā regulējuma veselības aprūpē turpmākajiem pētniecības virzieniem jābūt saistītiem ar normatīvā regulējuma pilnveidošanu saistībā ar ārstniecības personas identitātes atklāšanu pacienta veselības aizsardzības nolūkos, un tieši pierādāmās ietekmes uz pacienta drošību dēļ, šis ir ārkārtīgi sarežģīti vērtējams jautājums.

Papildus minētajam, normatīvā regulējuma attīstības virzieniem jābūt saistītiem arī ar ārstniecības personas un pacienta tiesību sabalansēšanu normatīvajos aktos. Latvijā nevienā normatīvajā aktā nav reglamentēts, ka pacienta pienākumos veselības aprūpes procesā ietilpst cienīt un respektēt ārstniecības personas tiesības un pamatbrīvības, rezultātā ārstniecības personas un pacienta reliģiskās pārliecības sadursme var rezultēties autonomijas aizskārumā.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā lietā *Jehovahs's witnesses of Moscow and others vs. Russia* ir atzinusi, ka ar ECAPK 9. pantu tiek aizsargāta personas autonomija gadījumā, ja jāizlemj jautājums par asins pārliešanu. Jehovas liecinieku atteikums pārliet asinis ir jautājums par indivīda personisko autonomiju, kas ir aizsargāta gan ar ECPAK 9. pantu, gan arī ar ECPAK 8. pantu, kas paredz arī privātās dzīves aizsardzību [9]. ECT šajā lietā norādīja, ka atteikšanās pārliet asinis nevar tikt pielīdzināta pašnāvībai, jo Jehovas liecinieki šajā gadījumā nebija atteikušies no ārstniecības kopumā. Asins pārliešana bija vienīgā medicīniskā procedūra, no kā viņi bija atteikušies reliģiskās pārliecības dēļ. ECT šajā lietā atzina, ka pat tad, ja pacients atsakās no asins pārliešanas, kas pēc ārstniecības personas domām ir absolūta un būtiska vajadzība pacienta

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

dzīvības saglabāšanai vai neatgriezeniska kaitējuma viņa veselībai novēršanai, privātās dzīves neaizskaramība un reliģiskās pārliecības brīvība ļauj pacientam pieņemt tādus lēmumus, kas var kaitēt un būt bīstami pacienta veselībai un dzīvībai. Šajā gadījumā ārstniecības personas iejaukšanās, pat tad, ja tā notikusi pacienta dzīvības vārdā, veicot asins pārliešanu, kurai pacients nav piekritis, būtu uzskatāma par ECPAK 9. panta un ECPAK 8. panta pārkāpumu [18].

Analizējot ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības konstitucionālās aizsardzības robežas, turpmākajai pētniecībai paliek atvērts jautājums, vai ārstniecības personai Latvijā varētu tikt nodrošinātas tiesības atteikties no pacienta ārstniecības savas reliģiskās pārliecības dēļ vai arī reliģisko nesaskaņu dēļ ar pacientu? Tas varētu tikt attiecināts tikai uz tiem gadījumiem, kad pacienta dzīvība nav apdraudēta un ārstniecības iestādē pastāv alternatīvi šīs ārstniecības personas specialitātes risinājumi kvalitatīvai pacienta veselības aprūpei.

Latvijā PTL šobrīd tiek paredzēts, ka pacientam ir saistoši ārstniecības iestādes iekšējās kārtības noteikumi un ārstniecības personas norādījumi [26, 15. *panta trešā daļa*]. Ja tie netiek pildīti, Ārstniecības likums paredz ārstam tiesības atteikties no turpmākās pacienta ārstēšanas, ja pacienta dzīvība nav apdraudēta, bet pacients neievēro noteikto režīmu, nepilda ārstniecības personu norādījumus vai apzināti kaitē savai veselībai un šādā veidā tieši ietekmē konkrētās slimības ārstēšanu [3, 42. *pants*]. Visām ārstniecības personām tiesības atteikties no turpmākas pacienta ārstēšanas nav paredzētas, tādas tiesības ir tikai ārstam. Šīs tiesības ir ekskluzīvas un saistītas ar ārsta profesionālo autonomiju [30, 188]. Tiesības atteikties no turpmākas pacienta ārstēšanas savas reliģiskās pārliecības dēļ ārstam vai citām ārstniecības personām normatīvajos aktos šobrīd nav noteiktas. Tomēr jautājums var kļūt aktuāls, piemēram, ja ārstniecības persona pacientam ir devusi tādus norādījumus, kas galvenokārt balstās ārstniecības personas reliģiskajā pārliecībā, kura nav pretrunā ar vispārpieņemtām medicīnas vadlīnijām, bet pacients šos norādījumus neievēro savas reliģiskās pārliecības dēļ.

Pastāvošajos tiesiskajos apstākļos, kuros Latvijai pamattiesību ierobežošanas jomā nav gandrīz nekādas pieredzes [27, 704], ir visai sarežģīti noteikt ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības robežas, tāpēc ārstniecības personas reliģiskās pārliecības konstitucionālajā aizsardzībā nepieciešams veikt papildu pētījumus. Turpmākie pētījumi ir nepieciešami arī tādēļ, lai ārstniecības iestāde, kas ir ārstniecības personas darba devējs, nosakot ierobežojumus ārstniecības personas reliģiskās pārliecības paušanai, spētu novērst diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus, kā arī normatīvajos aktos varētu atrast alternatīvus risinājumus reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespējām gadījumos, kad ierobežojumi ir noteikti.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

Ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespējas darba devēja noteikto reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumu kontekstā Eiropas Savienības Tiesas interpretācijā

Būtiskas atziņas par reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespējām darbavietā, darba devēja noteikto reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumu kontekstā ir paudusi Eiropas Savienības Tiesa. Reliģiskās pārliecības īstenošanu darbavietā EST ir analizējusi kontekstā ar izraudzīto līdzekļu aizlieguma reliģiskās pārliecības īstenošanai samērīgumu un iespējamu netiešas diskriminācijas kvalificēšanu, ja darba devējs nav apsvēris visus reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas risinājumus. EST praksē paustās atziņas par Direktīvā Nr. 2000/78/EK ietvertajām tiesību normām var būt nozīmīgs palīgs Latvijas veselības nozarē, nosakot, kā jāīsteno ārstniecības personas ar reliģisko pārliecību saistītās cilvēktiesības tās darbavietā, t. i., ārstniecības iestādē.

Eiropas Savienības Tiesa 2017. gada 14. marta spriedumā lietā Nr. C-157/15 ir analizējusi, vai aizliegums darba devēja iekšējos kārtības noteikumos islām ticīgai sievietei darbavietā nēsāt islāmisko lakatu nav tieša diskriminācija Direktīvas Nr. 2000/78/EK izpratnē, ja aizliegums darbavietā nēsāt ārējas politiskās, filozofiskās vai reliģiskās pārliecības atšķirības zīmes ir noteikts visiem darba ņēmējiem⁷ [17]. EST šajā spriedumā ir atzinusi, ka aizliegums nēsāt reliģiskās pārliecības atšķirības zīmes darbavietā, nav tieša diskriminācija reliģijas vai uzskatu dēļ Direktīvas Nr. 2000/78/EK izpratnē, ja aizliegums tiek noteikts visiem uzņēmuma darbiniekiem. Vienlaikus EST ir sniegusi tādu pamatojumu, kas var būt aktuāls arī ārstniecības personām veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanas procesā Latvijā, proti, nosakot reliģiskās pārliecības paušanas aizliegumu visiem darbiniekiem, respektējama ir darba devēja griba izrādīt neitralitāti pret klientiem. Neitralitātes politika ir saistīta ar Pamattiesību hartas 16. pantā atzīto darījumdarbības brīvību, un tai ir likumīgs raksturs. Visos gadījumos neitralitātes politika ir jāīsteno pareizi un sistemātiski, izvērtējot nepieciešamo attiecināmību uz pilnīgi visiem uzņēmuma darbiniekiem. Ierobežojumi, kas attiecināmi uz visiem sabiedrības darbiniekiem, ir jāiegrožo tikai līdz strikti nepieciešamajam līmenim. Pretējā gadījumā var tikt konstatēts diskriminācijas aizlieguma pārkāpums, ja tiek pierādīts, ka šķietami neitrāls pienākums faktiski rada konkrētas nelabvēlīgas sekas. Direktīvas Nr. 2000/78/EK 1. pantā ietvertais jēdziens “reliģija” ir jāinterpretē tādējādi, ka tas ietver gan uzskatu pastāvēšanu (reliģiskās pārliecības brīvības iekšējais aspekts), gan reliģijas paušanu (reliģiskās pārliecības brīvības ārējais aspekts) [17].

⁷ Eiropas Savienības Tiesas 2017. gada 14. marta spriedums lietā C-157/15 par lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu atbilstoši LESD 267. pantam, ko *Hof van Cassatie* (kasācijas tiesa, Beļģija) iesniedza ar lēmumu, kas pieņemts 2015. gada 9. martā un tiesā reģistrēts 2015. gada 3. aprīlī, tiesvedībā *Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding* pret *G4S Secure Solutions NV*.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

Papildu viedoklis atrodams EST 2016. gada 31. maija spriedumā lietā Nr. C-157/15 [16], kurā analizēts, vai privāts darba devējs drīkst aizliegt nēsāt ārējas politiskās, filozofiskās vai reliģiskās pārliecības atšķirības zīmes darbavietā un vai viņš drīkst atlaist darbiniekus, ja tas netiek ievērots. EST šajā lietā ir atzinusi, ka vienmēr jāpārbauda, vai mērķis varēja tikt sasniegts ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem nekā formālu aizliegumu. Piemēram, pirms noteikt pilnīgu aizliegumu, jāapsver iespēja norīkot darbiniekus darbā ar tādiem klientiem, kuri neiebilst pret redzamām un uzkrītošām reliģiskās pārliecības atšķirības zīmēm. Būtiska ir samērīguma principa ievērošana uzņēmuma neitralitātes politikas ieviešanā attiecībā uz visiem darbiniekiem. Nosakot reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojumus līdz strikti nepieciešamajam līmenim, jāņem vērā, cik liela un uzkrītoša ir katra konkrētā darbinieka reliģiskās atšķirības zīme, kā arī darbinieka pienākumu būtība, konteksts, kurā darbiniekam jāizpilda šie pienākumi, kā arī attiecīgās dalībvalsts nacionālā identitāte [16].

Samērīguma ievērošanas nepieciešamība attiecībā uz reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumiem uzsverta arī EST 2016. gada 13. jūlija spriedumā lietā Nr. C-188/15 [15], kurā pēc būtības analizēts jautājums, vai Direktīvas Nr. 2000/78/EK 4. panta 1. punkts ir interpretējams tādējādi, ka darba devēja griba ņemt vērā klienta vēlmi vairs nesaņemt minētā darba devēja pakalpojumus, ko sniedz darbiniece, kura nēsā islāmisko lakatu, var būt izšķiroša prasība, lai noteiktu aizliegumu darbiniecei šo lakatu nēsāt [29]. Šajā spriedumā EST ir atzinusi, lai uzņēmuma noteiktais aizliegums reliģiskās pārliecības īstenošanai nebūtu kvalificējams kā netieša diskriminācija, tam jābūt attaisnotam ar likumīgu mērķi un jāpierāda, ka izmantotie līdzekļi šī mērķa sasniegšanai ir piemēroti un vajadzīgi. Ja tiek konstatēts, ka darbiniekiem tiek radītas nelabvēlīgas sekas, tad jāsecina, ka pastāv atšķirīga attieksme [15].

Eiropas Savienības Tiesas interpretācija reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanas iespēju darba devēja noteikto reliģiskās pārliecības brīvības paušanas ierobežojumu kontekstā pamatojusi arī ar ECT judikatūru – rakstā iepriekš minēto spriedumu lietā *Eweida u. c. pret Apvienoto Karalisti* [17]. Proti, lai novērstu, ka darbiniekam tiek radītas nelabvēlīgas sekas, nosakot striktas reliģiskās pārliecības īstenošanas robežas, ārstniecības iestādes pienākums ir vērtēt samērīgumu, nosakot, vai ierobežojums ir strikti nepieciešams un atbilstošs, vai ar to var sasniegt leģitīmu mērķi un vai paredzēto mērķi nevar sasniegt ar citiem līdzekļiem, kā arī vai pastāv alternatīvi risinājumi, kā ārstniecības persona tomēr var īstenot reliģiskās pārliecības brīvību.

Rezumējot šeit apkopotās atziņas, var teikt, ka cilvēka pamattiesību nepamatota ierobežošana ir pirmais brīdinājuma signāls, kas liecina par varas antidemokrātisko raksturu. Neviens ierobežojums nedrīkst aizskart pamattiesību būtību, kā arī nevar tikt noteikts lielākā apjomā nekā objektīvi ir nepieciešams [27, 704]. Reliģiskās pārliecības brīvības īstenošana darbavietā ir sistēmiski jāsamēro ar darba pienākumu nozīmi un darbinieku skaitu, kuri vēlas paust reliģisko pārliecību. Ārstniecības iestādei, lai novērstu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumus ārstniecības personas reliģiskās pārliecības īstenošanas jomā, būtu jāapsver, kādi alternatīvi risinājumi pastāv gadījumā,

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

ja tiek noteikts reliģiskās pārliecības paušanas ierobežojums. Piemēram, jāpadomā par iespēju nodrošināt profesionālā veselības aprūpes kapelāna atbalstu, vai arī iespēju nodrošināt ārstniecības personai tiesības atteikties no pacienta turpmākās ārstēšanas reliģiskās pārliecības dēļ, ja pacienta dzīvība nav apdraudēta un ārstniecības iestādē ir cita ārstniecības persona, kas var sniegt līdzvērtīgu veselības aprūpi. Ievērojot ārstniecības personas izvēles brīvības veselības aprūpē ierobežojumus attiecībā uz tiesībām atteikties no pacietā ārstniecības Latvijā, ārstniecības iestādei papildus būtu jāapsver, vai, ierobežojot reliģiskās pārliecības brīvības paušanu, nevar tikt nepamatoti ierobežota ārstniecības personas iekšējā ticība jeb reliģiskās pārliecības brīvības iekšējais aspekts. Ārstniecības iestādei vienmēr jāpārbauda, vai iecerētais mērķis var tikt sasniegts ar mazāk ierobežojošiem līdzekļiem nekā formālu aizliegumu, un tādējādi jātiecas nodrošināt reliģiskās pārliecības brīvības īstenošanu tiktāl, ciktāl tas vien iespējams. Nav pieļaujama ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības formāla ierobežošana.

Secinājumi

No ārstniecības personas tiesību uz reliģiskās pārliecības brīvību konstitucionālās aizsardzības satura izpētes izriet trīs svarīgi secinājumi:

1. Ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvības, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus, konstitucionālā aizsardzība nav absolūta, un tā ir ierobežojama, tiklīdz tai ir konkrēti pierādāma ietekme uz pacientiem vai citām personām ārstniecības iestādē.
2. Ārstniecības iestādei kā ārstniecības personas darba devējam ir ļoti plaša rīcības brīvība reliģiskās pārliecības brīvības ierobežojumu noteikšanai, jo īpaši veselības aizsardzības nolūkos. Pastāvošās tiesiskās nenoteiktības apstākļos ārstniecības personas un pacienta reliģiskās pārliecības brīvības tiesiskās sabalansētības izvērtējums saskaņā ar Latvijas normatīvo regulējumu pacientu tiesību jomā var būt kontroversiāls.
3. Par rakstā izzinātajiem problēmjaudājumiem nepieciešams veikt turpmākus padziļinātus pētījumus, lai attīstītu ārstniecības personu tiesību aizsardzību Latvijā. Pētniecības ietvaros nepieciešams izzināt, kā veselības aprūpes nozarē Latvijā reliģiskās pārliecības brīvību īstenot sabalansēti, neaizskarot ne ārstniecības personu, ne pacientu, un ciktāl reliģiskās pārliecības brīvība ir savienojama ar ārstniecības personas profesionālo darbību un tās unikalitāti pacientu tiesību kontekstā.

Šo jautājumu kontekstā turpmāk nepieciešams pētīt šādus aspektus:

- tiesības atteikties no pacienta ārstniecības;
- tiesības uz garīgo aprūpi;
- pienākumu cienīt un respektēt ārstniecības personas tiesības un pamatbrīvības;
- aizliegumu sodīt vai radīt nelabvēlīgus apstākļus ārstniecības personai, kura aizstāv savas tiesības un pamatbrīvības;

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

- ārstniecības personas atpazīstamības robežas veselības aprūpes procesā;
- reliģiskās pārliecības paušanas ierobežošanu Latvijas ārstniecības iestādēs.

Turpmākajos pētījumos nepieciešams izziņāt arī citus juridiskai diskusijai atvērtus jautājumus, piemēram, vai, ierobežojot ārstniecības personas reliģiskās pārliecības brīvību tās ārējā aspektā (*forum externum*), netiek aizskarts šīs brīvības iekšējais aspekts (*forum internum*), ievērojot šo aspektu mijiedarbību un ārstniecības personas izvēles brīvības veselības aprūpē ierobežojumus.

Pateicība

Autore izsaka pateicību LL.D. Santai Slokenbergai par padomu un atbalstu raksta izstrādes gaitā.

Medical Practitioners Right to Freedom of Religion when Providing Health Care Services in the Republic of Latvia. Constitutional Protection Framework

Abstract

The article presents constitutional protection of medical practitioner's right to freedom of religion in the context of the Republic of Latvia international obligations.

The author of the article has studied the content of Article 99 of the Constitution of the Republic of Latvia that reveals medical practitioner's right to freedom of religion constitutional protection. To explore medical practitioner's right to freedom of religion boundaries, when providing health-care services, the author of the article has analysed the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union case law. In order to develop a medical practitioner's rights in the Republic of Latvia Author of the article points the further necessary research directions.

Keywords: medical practitioner, patient, health care, health services, freedom of religion, constitutional protection.

Literatūra

1. Administratīvās apgabaltiesas 2011. gada 2. decembra spriedums lietā Nr. A42446907(AA43-3 165-11/18).
2. Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā cilvēktiesību deklarācija, 10.12.1948.
3. Ārstniecības likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 12.06.1997. un spēkā no 01.10.1997. *Latvijas Vēstnesis*. 167/168, 01.07.1997.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*. 15, 1997.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

4. Balodis, R. *Baznīcu tiesības*. Rīga: Reliģijas brīvības asociācija, 2002.
5. Balodis, R. Satversmes 99. panta komentāri. No: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri*. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs R. Baloža zinātniskajā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011.
6. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: starptautisks dokuments: pieņemts 1950. gada 04. novembrī un Latvijā spēkā no 1997. gada 27. jūnija. *Latvijas Vēstnesis*. 143/144, 13.06.2007.
7. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 12. aprīļa spriedums lietā *Ivanova vs. Bulgaria*, pieteikuma Nr. 52435/99.
8. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 15. septembra spriedums lietā *Miroļubovs un citi pret Latviju*, pieteikuma Nr. 798/05.
9. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2010. gada 10. jūnija spriedums lietā *Jehovahs's witnesses of Moscow and others vs. Russia*, pieteikuma Nr. 302/02.
10. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2012. gada 31. janvāra spriedums lietā *Gatis Kovaļkovs pret Latviju*, pieteikuma Nr. 35021/05.
11. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2013. gada 15. janvāra spriedums lietā *Eweida and Others vs. the United Kingdom*, pieteikuma Nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 un 36516/10.
12. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2014. gada 1. jūlija spriedums lietā *S.A.S. pret Franciju*, pieteikuma Nr. 43835/11.
13. Eiropas Savienības Padomes 2000. gada 27. novembra Direktīva 2000/78/EK, ar ko nosaka kopēju sistēmu vienlīdzīgai attieksmei pret nodarbinātību un profesiju.
14. Eiropas Savienības Pamattiesību Harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*. 2012/C, 326/02.
15. Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 13. jūlija spriedums lietā *C-188/15 Asma Bougnaoui, Association de défense des droits de l'homme (ADDH) pret Micropole SA (Cour de cassation)*. (Kasācijas tiesa, Francija – lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu).
16. Eiropas Savienības Tiesas 2016. gada 31. maija spriedums lietā *C-157/15. Samira Achbita un Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pret G4S Secure Solutions NV (Hof van Cassatie)*.
17. Eiropas Savienības Tiesas 2017. gada 14. marta spriedums lietā *C-157/15*: pieņemts 2015. gada 9. martā un tiesā reģistrēts 2015. gada 3. aprīlī, tiesvedībā *Samira Achbita, Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding pret G4S Secure Solutions NV*.
18. European Court of Human Rights. Guide to Article 9. Freedom of thought, conscience and religion.
19. *Latviešu valodas vārdnīca*. Spektors, A. Mākslīgā intelekta laboratorija 2009–2017. Iegūts no: <http://www.tezaurs.lv> [sk. 15.04.2017.].
20. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 6. maija spriedums lietā Nr. A42446907 (SKA-160/2010).
21. Latvijas Republikas Satversme: LV likums: pieņemts 15.02.1922. un spēkā no 07.11.1922. *Likumu un noteikumu krājums*. 12, 1922.; *Latvijas Vēstnesis*. 43, 01.07.1993.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 6, 2004.
22. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. 2002-04-03.
23. Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2011. gada 18. marta spriedumu lietā Nr. 2010-50-03.
24. Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnešu Sanitas Osipovas un Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2015-19-01 "Par Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam". Rīga, 2016. gada 13. maijs.

Laura Šāberte. Ārstniecības personas tiesības uz reliģiskās pārliecības brīvību un to īstenošana, sniedzot veselības aprūpes pakalpojumus Latvijā: konstitucionālās aizsardzības ietvars

25. Ministru kabineta noteikumi Nr. 134 "Noteikumi par kapelānu dienestu": pieņemti 15.02.2011. un spēkā no 26.02.2011. *Latvijas Vēstnesis*. 32 (4430), 25.02.2011.
26. Pacientu tiesību likums: Latvijas Republikas likums: pieņemts 17.12.2009. un spēkā no 01.03.2010. *Latvijas Vēstnesis*. 205(4191), 30.12.2009.
27. Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004.
28. Renucci, J. F. Article 9 of the European Convention on Human Rights. Freedom of Thought, Conscience and Religion. Council of Europe, 2005.
29. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām: starptautisks dokuments: pieņemts 1966. gada 16. decembrī un Latvijā spēkā no 1992. gada 14. aprīļa. *Latvijas Vēstnesis*. 61, 23.04.2003.
30. Šāberte, L. Ārstniecības personas. No: *Medicīnas tiesības*. Autoru kolektīvs S. Ašnevičas-Slokenbergas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015.
31. Vispārējā cilvēktiesību deklarācija: pieņemta un pasludināta ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Ģenerālās Asamblejas 1948. gada 10. decembra 217. A (III) rezolūciju.

Autoru alfabētiskais rādītājs / Alphabetic List of Authors

Bury, Vitaly 44

Doņina, Larisa 51

Dreiblathens, Aldis 95

Kaija, Sandra 14

Kipāne, Aldona 25

Kriviņš, Anatolijs 81

Olefir, Andrii A. 66

Pashkov, Vitaliy M. 66

Šāberte, Laura 102

Zieliński, Jacek 9